

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Diplomová práce

Bc. Kristýna Šimková

Aspekt v českém znakovém jazyce

Aspect in Czech sign language

Praha 2019

Vedoucí práce: Doc. Robert Adam, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala především svému vedoucímu práce Doc. Robertu Adamovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, podporu a trpělivost. Dále děkuji Mgr. Radce Novákové a PhDr. Kláře Richterové za čas, který mi věnovaly při konzultacích. Velké poděkování také patří mé rodině a nejbližším za podporu během psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. 7. 2019

.....
Kristýna Šimková

Abstrakt (česky):

Diplomová práce se zabývá aspektem ve znakovém jazyce a snaží se představit tento jev v souvislosti s českým znakovým jazykem, kde tato problematika není dosud popsána. V opoře o poznatky z dostupné česky a anglicky psané literatury se práce snaží rozklíčovat termíny, které se v souvislosti s aspektem používají pro češtinu a znakové jazyky a určit skupiny aspektu, které se ve znakových jazycích vyskytují. Na základě vydělených skupin je v praktické části analyzován materiál českého znakového jazyka z hlediska aspektu. Získaný materiál tvoří projevy neslyšících mluvčích získané z internetových stránek, jako jsou: Televizní klub neslyšících, Zprávy v českém znakovém jazyce, Tiché zprávy (rozhovory) a portál Weblik. Pro výzkum je použita metoda elicitace kombinovaná s metodou intuitivní reflexe jazyka. Práce poskytuje první vhled do široké problematiky aspektu a snaží se poskytnout východiska pro jeho detailnější budoucí výzkum.

Klíčová slova:

Sloveso, aspekt, způsob slovesného děje/druh slovesného děje/slovesná akce (něm. Aktionsart, angl. eventuality type), znakové jazyky, český znakový jazyk.

Abstract (in English):

This paper deals with aspect in the sign language and tries to introduce this phenomenon in connection to the Czech sign language where this issue is not yet described. Based on the knowledge of available Czech and English literature, the thesis deciphers terms that are used in relation to aspect in both, Czech and sign, languages and identifies the aspect groups that occur in sign languages. On the basis of these groups, the practical part analyzes the material of the Czech sign language in terms of aspect. The material obtained consists of speeches from deaf speakers, obtained from websites: Televizní klub neslyšících (TV show), Zprávy v českém znakovém jazyce (news), Tiché zprávy (interviews) and Weblik Portal (fairy tales). The method of elicitation combined with the intuitive reflection method is used in the analysis. The work gives a first insight into the broad phenomenon of the aspect and provides a basis for more detailed future research.

Keywords:

Verb, aspect, manner of verbal action/eventuality type (Aktionsart), Sign languages, Czech sign language.

OBSAH

1	ÚVOD	11
2	SLOVESO V ČEŠTINĚ	13
3	GRAMATICKÝ ASPEKT/VID V ČEŠTINĚ	15
3.1	VIDOVÉ DVOJICE	16
3.2	VIDOVÁ NEPÁROVOST	17
3.3	NENÁSOBENOST A NÁSOBENOST	18
4	LEXIKÁLNÍ ASPEKT V ČEŠTINĚ	20
4.1	ZPŮSOB SLOVESNÉHO DĚJE (AKTIONSART)	22
4.1.1	<i>Nejčastěji uváděné skupiny</i>	24
5	SLOVESO V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE	29
5.1	PROSTÁ SLOVESA	30
5.2	SHODOVÁ SLOVESA	31
5.3	PROSTOROVÁ SLOVESA	31
5.4	ROZLIŠOVÁNÍ SLOVESNÝCH A ADJEKTIVNÍCH ZNAKŮ	32
6	ASPEKT V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE	34
7	ASPEKT VE ZNAKOVÝCH JAZYCÍCH	35
7.1	SITUAČNÍ ASPEKT (SITUATION ASPECT)	38
7.2	HLEDISKOVÝ ASPEKT (VIEWPOINT ASPECT)	38
7.3	ASPEKTUÁLNÍ MORFOLOGIE	39
7.3.1	<i>Morfémy ve znakovém jazyce</i>	39
7.3.2	<i>Možnosti vyjádření aspektu</i>	40
7.3.3	<i>Klima, Bellugi a Battison (1979)</i>	43
7.3.4	<i>Reagan (2007)</i>	53
7.3.5	<i>Twilhaar a Bogaerde (2016)</i>	56
7.3.6	<i>Rathmann (2005)</i>	58
7.4	FORMY, KTERÉ NEJSOU ZAHRNUTY POD ASPEKTUÁLNÍ MORFOLOGII	73
7.4.1	<i>Adverbiální modifikace</i>	73
7.4.2	<i>Distribuční kvantifikace</i>	74

7.5	IDEOFONY	76
7.6	SHRNUTÍ	78
8	VÝZKUM ASPEKTU V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE.....	81
8.1	POPIS ANALYZOVANÉHO MATERIÁLU	81
8.2	POPIS ANALÝZY	83
8.2.1	<i>Komentáře k přehledové tabulce analýzy.....</i>	<i>84</i>
8.3	VÝSLEDKY ANALÝZY.....	88
8.3.1	<i>Prostředky, které používá český znakový jazyk k vyjádření aspektu .....</i>	<i>90</i>
8.3.2	<i>Kategorie aspektu (aspektuálních morfémů) a jejich význam v ČZJ.....</i>	<i>98</i>
9	ZÁVĚR.....	120
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	125
11	SEZNAM PŘÍLOH	132
12	SEZNAM OBRÁZKŮ	133
13	SEZNAM TABULEK.....	135

Seznam zkratek

ASL – americký znakový jazyk

AUSLAN – australský znakový jazyk

BSL – britský znakový jazyk

ČJ – český jazyk

ČZJ – český znakový jazyk

GSL – řecký znakový jazyk

KLF – klasifikátor

LIS – italský znakový jazyk

NGT – nizozemský znakový jazyk

NS – nemanuální složka znaku

SSL – švédský znakový jazyk

SZ – specifický znak

Předmluva

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla věnovat vyjadřování aspektu v českém znakovém jazyce. Tato problematika není v českém prostředí dosud popsána, a tak bych se ráda pokusila o první krok v představení tohoto jevu v souvislosti s českým znakovým jazykem. Práce je nazvaná *Aspekt ve znakovém jazyce*, protože mi tento termín přišel nejvhodnější v souvislosti se zahraniční literaturou, která se zaměřuje na znakové jazyky a tento termín používá. Protože se v českém prostředí v souvislosti s českým jazykem používá několik termínů, zaměřím se v úvodu nejprve na jejich srovnání, poté se pokusím vybrat jeden, který bude odpovídat termínu *aspekt*, jež autoři používají v pracích zaměřujících se na znakové jazyky. Ve své práci čerpám z české i zahraniční literatury. Pokud v textu pracuji se zahraniční citací, překládám ji do češtiny sama, stejně tak příklady a odborné termíny. V místech, kde si myslím, že je důležité originál zachovat, ponechávám jak příklad v původním jazyce, tak můj překlad do češtiny.

Ve druhé kapitole, se zmiňuji obecně o slovesech v češtině, o tom, jak se tvoří a člení. Ve třetí kapitole se zaměřuji na problematiku aspektu v češtině. Dále ve čtvrté kapitole pojednávám o lexikálním aspektu, teličnosti, Vendlerových slovesných třídách, o slovesných významech, které klasifikuje Daneš a o způsobu slovesného děje/druhu slovesného děje/slovesné akci (něm. Aktionsart, angl. eventuality type) tak, jak jsou popsány pro češtinu. V páté kapitole se zaměřuji na slovesa ve znakových jazycích, zejména pak v českém znakovém jazyce a stručně představuji problematiku rozlišování slovesných a adjektivních znaků. Dále následuje šestá kapitola, která stručně představuje autory, kteří se aspektem v českém znakovém jazyce zabývali. V sedmé kapitole se zaměřuji na aspekt ve znakových jazycích. Věnuji se zde situačnímu (situation aspect) a hlediskovému aspektu (viewpoint aspect) ve znakových jazycích a zmiňuji druhy markerů, které autoři zahraničních prací vydělují. Velkou část kapitoly představuje oblast aspektuální morfologie, kde představuji pojetí aspektu a vydělení aspektů do druhů od čtyř zahraničních autorů: Klima, Bellugi a Battison, 1979; Reagan, 2007; Twilhaar, Bogaerde, 2016 a Rathmann, 2005. Pojetí Rathmanna (2005) následně rozpracovávám a používám i pro můj výzkum.

Druhá část práce, počínaje osmou kapitolou, je zaměřena na výzkum aspektu v českém znakovém jazyce. Pro svůj výzkum jsem se rozhodla použít excerpci materiálu z projevů neslyšících mluvčích. Materiál jsem čerpala z internetových stránek, jako jsou:

Televizní klub neslyšících, Zprávy v českém znakovém jazyce, Tiché zprávy (rozhovory) a vzniklých materiálů pro děti na portále Weblik. Vybraný materiál jsem následně analyzovala z hlediska aspektu. Mezi výzkumné metody znakových jazyků patří mimo jiné metoda elicitace kombinovaná s metodou intuitivní reflexe jazyka. I já jsem zvolila tuto metodu. Český znakový jazyk ovládám, ale nejsem rodilý mluvčí, a proto jsem excerpovaný materiál konzultovala s rodilou neslyšící mluvčí a lingvistkou Mgr. Radkou Novákovou. Celkové shrnutí a závěr práce pak následuje v deváté kapitole.

1 Úvod

Český jazyk je jazyk s dlouhou historií, který disponuje řadou mluvnic, slovníků a příruček, češtinu si osvojujeme od svých rodičů a učíme se o ní ve škole. Český znakový jazyk je jazyk jazykové a kulturní menšiny českých Neslyšících, jehož výzkum je teprve v začátku. Neslyšící děti se český znakový jazyk učí od svých neslyšících rodičů, od spolužáků a kamarádů ve škole. Na školách není dostatečný počet neslyšících pedagogů, kteří by mohli být pro děti jazykovým vzorem. Neslyšící děti se ve škole neučí o svém jazyce, českém znakovém jazyce, ale učí se pouze český jazyk a o českém jazyce. Pro český znakový jazyk doposud neexistuje ucelená mluvnicе či příručka.

Český znakový jazyk společně s dalšími znakovými jazyky po celém světě patří k jazykům vizuálně-motorickým¹. „Znakové jazyky jsou jazyky nevokální (neopírají se o zvuk) a od mluvených jazyků se tak liší způsobem své existence: jsou to jazyky vnímané zrakem (ne sluchem), jsou to jazyky založené na tvarech, pozicích a pohybu (ne na zvuku) (Macurová, 2001, s. 70).“ Mezi základní odlišnosti znakových jazyků od jazyků mluvených, které uvádí Macurová (2001) patří **simultánnost** a **existence** znakového jazyka **v trojdimenzionálním prostoru**. „Některé výrazy sice klademe (a vnímáme) stejně jako v mluvených jazycích „za sebou“ (třeba znaky ve výpovědi), výrazy jiné ale můžeme produkovat a vnímat současně, v jednom okamžiku, jakoby „nad sebou“ (Macurová, 2001, s. 71).“ Mezi dvojí nosiče významu², které mohou být produkovány a vnímány současně patří **manuální nosiče významu**: tvary, pohyby a pozice rukou (místo artikulace, tvar ruky, orientace dlaně a prstů, pohyb) a **nemanuální nosiče významu**: mimika, pohyby a pozice hlavy a horní části trupu. (Macurová, 2001) „Trojrozměrný prostor je základnou pro celou řadu gramatických struktur znakových jazyků. V něm jsou rozvrženy subjekty komunikace, ať už subjekty přímých účastníků komunikace, nebo subjekty, které jsou předměty sdělování (jejich pozice v prostoru je přitom do značné míry gramatikalizována). Prostor je základnou textové soudržnosti (polem pro odkazování), v opoře o prostor se vyjadřuje řada gramatických kategorií (výrazně např. číslo a čas), v prostoru (a „přímo“) se vyjadřují

---

¹ „Zvuk (česká slova) v českém znakovém jazyce nepotřebujeme (stejně jako nepotřebujeme česká slova třeba v angličtině). Něco jiného než česká slova jsou ale artikulační vzorce některých slov (nebo jejich částí) – ty se v českém znakovém jazyce uplatňují a plní tam specifické funkce (MACUROVÁ, 2001, s. 75).“

² Více o tom například v Macurová (1994, 1996, 2001).

časoprostorové vztahy (v češtině vyjadřované např. předložkovými vazbami), v prostoru se ohýbají slovesa, prostor (pohyb v prostoru) slouží pro vyjadřování věcněobsahových vztahů mezi výpověďmi (např. vztahu podmínky). Prostor je také polem pro postupy spojené s výstavbou textu (např. pro tzv. změnu rolí typickou pro vypravování) (Macurová, 2001, s. 72).“

V rámci mluvených jazyků se hovoří o čtyřech základních slovních druzích: o podstatných jménech, přídavných jménech, slovesech a příslovcích. Tyto čtyři slovní druhy se rozlišují i ve znakových jazycích³, a to podle jejich významu a funkce ve větě. Substantiva označují substance, jevy chápáné samostatně. Adjektiva označují vlastnosti, příznaky stálé (statické). Slovesa/verba označují děje, příznaky proměnné a procesuální (dynamické, vázané na čas). Vlastnosti a děje, vyjádřené adjektivy a slovesy, mohou mít další příznaky, vyjádřené příslovci/adverbii, která vyjadřují příznaky příznaků. (Karlík, Nekula a Rusínová, 1997; Komárek, Kořenský, Petr a Veselková, 1986; Baker, Bogaerde, Pfau a Schermer, 2016)

Aspekt se tradičně v české lingvistice diskutuje v souvislosti se slovesy, a to ať z pohledu morfologického či lexikologického. V češtině máme definovanou třídu sloves; víme, jak sloveso vypadá, co jím označujeme a jak se chová ve větě. Ve znakových jazycích se hovoří o aspektu v souvislosti s predikáty, vyskytuje se na slovesech i adjektivech.

---

³ Rozlišování slovních druhů ve znakových jazycích je o to složitější, protože díky simultánnosti a existenci znakového jazyka v trojdimenzionálním prostoru mohou být vyjadřovány prostředky znakového jazyka současně. To znamená, že i slovní druhy mohou být vyjádřeny simultánně – některý slovní druh může být realizován manuální složkou znaku a současně k němu přidán další slovní druh, který je vyjádřen nemanuální složkou znaku (mimikou, pozicí těla apod.). Nemanuálně bývají vyjadřovány adjektiva a adverbia (např.: *malý míč* nebo *plavat pomalu*). Důležitou roli hraje i pořadí znaků ve větě a od toho se odvíjí, jakou funkci daný znak ve větě zastává. (Bogaerde, Pfau a Schermer, 2016)

2 Sloveso v češtině

Čeština patří do rodiny jazyků indoevropských, slovanských a je jazykem flektivním, má však i některé rysy jiných typů jazyků.

„Mluvnickým i významovým centrem české věty je sloveso, neboť určuje obsazení určitých pozic ve větě a tím organizuje její stavbu. Sloveso je také z hlediska soustavy tvarů a mluvnických kategorií nejbohatší. Avšak z hlediska sémantického často vyžaduje doplnění (Čechová, et al, 2011, s. 160).“

Sloveso může plnit ve větě různé funkce díky svým určitým a neurčitým tvarům. Ve větě zastává sloveso primárně úlohu predikátu (přísudku), ale může plnit i další funkce. *„Slovesné tvary mají schopnost vyjadřovat mluvnické významy, **určité tvary vyjadřují slovesnou osobu, číslo, způsob, čas, slovesný rod a vid.** Některé z těchto kategorií, slovesný rod a vid, nikdy však slovesná osoba, jsou vyjadřovány i některými tvary neurčitými, srov.: infinitivy chválit-být chválen, chválit-pochválit. Jádrem slovního druhu slovesa tvoří samozřejmě tvary určité. Infinitiv je slovní tvar, který reprezentuje sloveso (uvádí se ve slovníku). Vedle uvedených kategorií základních existují kategorie další: kategorie tzv. způsobu, resp. **druhu slovesného děje/Aktionsart, kategorie výsledného stavu [...]** (Čechová, et al, 2011, s. 160-161).“*

Sloveso vyjadřuje dynamický příznak substance a je neoddělitelně spojeno s časem, vyjadřuje děj v čase. Čas je tedy základním rysem děje i slovesa. Kategorie vidu a druhu slovesného děje/Aktionsartu jsou ve vztahu ke kategorii slovesného času. (Čechová, et al, 2011)

„Slovesa (verba) tvoří jeden z plnovýznamových ohebných slovních druhů. Po formální stránce je odlišnost sloves od ostatních slovních druhů dána především tím, že se jako jediný slovní druh časují. Významově slovesa od ostatních slovních druhů odlišuje fakt, že vyjadřují stavy substancí (ležím), akce (nesu) nebo děje (hádat se). Ze syntaktického hlediska jsou slovesa prototypickým představitelem přísudku (Cvrček a kol. 2015, s. 161).“ Cvrček a kol. (2015, s. 280) zmiňuje, že vedle **plnovýznamových sloves** můžeme vyčlenit skupinu sloves se speciální funkcí, jedná se o slovesa sponová, způsobová a fázová. **Sponová slovesa** obvykle spojují jmennou část přísudku s podmětem (verbonominální přísudek se může vyskytovat i ve větě bez podmětu). **Způsobová slovesa** se spojují s infinitivem jiného slovesa nebo se jménem a většinou vyjadřují dispozici činitele k ději a postoj mluvčího k ději.

Fázová slovesa se pojí s infinitivem jiného slovesa (ne však nutně) a vyjadřují různé fáze děje.

3 Gramatický aspekt/vid v češtině

„V obecné jazykovědě označuje mezinárodní termín aspekt více či méně silně gramatikalizovanou kategorii slovesa, která vyjadřuje netemporální časovou dimenzi děje/stavu vyjádřeného slovesným lexémem; proto se mluví o slovesném vidu (Nübler (1), 2017).⁴“

Čechová et al (2011) uvádí, že slovesný vid (aspekt) je z pohledu mluvnické řazen mezi kategorie morfologické, stejně tak jako slovesný čas, který vid ovlivňuje. Zároveň z pohledu lexikologického a slovotvorného je na vid nahlíženo jako na kategorii lexikální, a to z toho důvodu, že u sloves, která se liší videm, jde často o rozdíl sémantický. Nositelem tohoto sémantického rozdílu jsou slovotvorné afixy (předpony a přípony), které tvoří nová slovesa a často mění i vid slovesa. Od základového slovesa vznikají dokonavé protějšky za pomoci sémanticky prázdných předpon (prostě vidové předpony), které nenesou další význam. Těchto předpon není mnoho a podle Čechové i ty, které bývají považovány za sémanticky prázdné (př.: *o-*, *vy-*, *na-*, *za-*, *z(e)-*, *u-*, *po-*), mohou mít další funkce (př.: *psát x opsat*, *jít x ujít*). Také neurčité slovesné tvary (infinitiv, příčestí, přechodníky) mohou vyjadřovat vid, který nalezneme i u slovesných podstatných a přídavných jmen (Čechová et al., 2011, s. 180). Kategorie slovesného vidu stojí tedy mezi gramatickými kategoriemi a lexikálními významy.

Ve slovanských jazycích jsou pouze dva vidy a je jasně definovaná vidová sémantika. Isačenko (1960) píše, že pro některé autory je význam dokonavého vidu spjat s vnitřním předělem děje (akad. Vinogradov a jeho škola), pro jiné lingvisty je gramatický význam vidů totožný s protikladem trvání/zakončenosti. Cvrček definuje vid následovně: *„Slovesa, resp. jejich tvary, které mají dokonavý vid (perfektiva), označují děje, které jsou (byly, budou) ukončené (přijdu, udělals, najdem). Slovesa s videm nedokonavým (imperfektiva) takovouto ukončenost (završenost) děje nevyjadřují (sleduju, věnoval ses, budem nabízet)“* (Cvrček a kol. 2015, s. 292).⁴ Cvrček hovoří o ukončenosti/neukončenosti děje a navazuje na lingvisty F. Miklosiche a F. Kopečného, kteří ztotožňují význam dokonavého vidu, stejně jako Cvrček, s významem dokonání, zakončenosti, završenosti děje. Oproti tomu Čechová, která navazuje na lingvisty E. Černého a A. Dostála, hovoří o průběhu a celistvosti děje. Emil Černý zastává podle Isačenka (1960) názor, že dokonavý vid představuje děj v kondenzované formě (hromadný, semknutý). Za kritérium vidového významu považuje celkový pohled na děj

---

⁴ Více informací o problematice vidu například zde: <https://www.czechency.org/slovník/VID>

(ne dokončenost, ani trvání, ani punktuálnost/lineárnost). A. Dostál podle Čechové (2011) teoreticky zdůvodnil obecný význam dokonavého vidu a uplatnil strukturní pohled na gramaticko-sémantický protiklad dokonavého a nedokonavého vidu: nedokonavý vid jako bezpříznakový člen vidové korelace, který představuje děj označený slovesem jako nekvalifikovaný proces. Dokonavý vid kvalifikuje tento proces jako semknutou, celistvou událost. (Isačenko, 1960) Čechová uvádí, že „*průběh děje vyjadřují slovesa nedokonavá, celistvost děje slovesa dokonavá (Čechová, et al, 2011, s. 181)*“.

Čechová et al (2011) dále uvádí, že z hlediska vidu je nedokonavé sloveso nepříznakové a může ho být užito i místo slovesa dokonavého (př.: *Otec už šel/odešel domů.*). Nedokonavé sloveso v přítomném čase může být použito pro vyjádření děje realizovaného v době promluvy, či pro děje obvyklé, opakované (př.: *Jezdím/Jezdívám v zimě na hory.*).

Galton (1969) uvádí, že vid vyjadřuje časovost, rozhoduje o tom, zda je děj pojat jako časově neohraničený, či ohraničený. Ukazuje děj v jeho průběhu, či v jeho komplexnosti. Dále zmiňuje, že k okamžiku promluvy (aktuálnímu přítomnému) vznikají v různých jazycích mluvnické kategorie přítomnosti, minulosti a budoucnosti. U slovanských jazyků se vytvořil gramatický výraz – vid, jenž odráží podstatu časového konceptu, posloupnosti (*trvání* je zachyceno v bodech a úsecích umístěných na časové ose). Dokonavý vid využívá této posloupnosti k vyjádření specifických významů a vztahů (zařazení události k jiným událostem, změny, rezultativní významy atd.). Nedokonavý vid vyjadřuje krátké nebo imaginární zastavení časové posloupnosti (trvání, neměnné stavy včetně vlastností, důraz na stavy izolované od časové posloupnosti, opakování, fáze rozlišené v rámci jedné události a další).

3.1 Vidové dvojice

Vidové dvojice vytvářejí slovesa schopná tvořit tvary s dokonavým i nedokonavým videm. „*Centrem vidové soustavy češtiny je tzv. korelační řada neboli řada slovesných dvojic, vidových dvojic (párů), jejichž členy mají stejný lexikální význam, liší se pouze videm a jsou ve vzájemném vztahu privativní opozice (Veselý, 2010, s. 113).*“

Díky událostním (mutačním) slovesům, která vyjadřují přechod z výchozí do závěrové situace a jsou součástí korelační řady, můžeme definovat význam dokonavosti a nedokonavosti. „*Dokonavé členy korelační řady implikují dosažení závěrové situace mutačního děje, kdežto hlavním významem členů nedokonavých je probíhající spění/směřování k závěrové situaci (Veselý, 2010, s. 114).*“

Perfektiva i imperfektiva vidově párových mutačních slovesných lexémů popisují celou mutaci, ale důležitý rozdíl mezi nimi je to, co vypovídají o závěrové situaci a o směřování k ní. „*Perfektiva označují závěrovou situaci jako dosaženou/nastolenou/nastalou a směřování k ní jako proběhlé, došlé svého „vrcholu“.* Imperfektiva (*je-li jich užito v souladu s jejich základní funkcí, tedy skutečně nedokonavě*) označují spění/směřování k závěrové situaci jako probíhající a závěrovou situaci jako zatím nedosaženou (Veselý, 2010, s. 115).“ Vidové dvojice mohou být tvořeny i synonymními slovesy s odlišnými kořeny (př.: *brát – vzít*).

3.2 Vidová nepárovost

Některá slovesa vidové dvojice netvoří, jedná se o nepárová (jednovidová) slovesa. „*O vidovou nepárovost jde tehdy, když se určitý slovesný lexém neúčastní vidové korelace, když nevytváří vidovou dvojici (pár).* Sloveso bez dokonavého protějšku nazýváme imperfektivum tantum (*klečet, běžet, přemýšlet*), sloveso bez nedokonavého protějšku nazýváme perfektivum tantum (*pozabíjet, nastřílet, zalyžovat si*) (Veselý, 2010, s. 120).“ Jak uvádí Čechová et al (2011), absence druhého členu vidové dvojice je relativní. Sloveso může být jednovidové pouze v určitém významu, kdy je v jednom významu jednovidové a v dalším významu se jedná o sloveso párové.

Veselý (2010) pokládá za vidově nepárová slovesa např. členy takových dvojic, jako je *vyskytnout se* (ve významu *objevit se někde*) – *vyskytovat se* (ve významu *nacházet se někde*), kdy se jedná pouze o formální vidovou dvojici, jelikož nedokonavé sloveso není významově totožné s fundujícím dokonavým slovesem (jde o sloveso nedějové, jehož derivační základ má význam mutace). Dále zmiňuje slovesa *opřít se – opírat se* nebo *dotknout se – dotýkat se*, jejichž významem je téměř vždy stav, který nastává současně s dosažením závěrové situace. Nedokonavé protějšky těchto sloves označují trvání této závěrové situace a nevyjadřují vlastní význam nedokonavosti.

„*Vidová nepárovost má různé příčiny, podle nichž lze rozlišovat různé její typy. Nejčastější příčinou je sémantika slovesa, méně častou jeho forma (jeho fonémové složení). Z definice dokonavosti a nedokonavosti plyne, že nutnou podmínkou vidové párovosti je mutační význam slovesa. Proto jsou slovesa nedějová (sousedit, stát, nacházet se) a dějová slovesa označující jednoduché, nemutační procesy (pracovat, mluvit, hádat se) nutně slovesy vidově nepárovými* (Veselý, 2010, s. 120).“

Čechová et al (2011) zmiňuje slovesa, která se vyskytují jako dokonavá i nedokonavá a až v konkrétním kontextu získají konkrétní vid. Tento rys označuje jako obojvidovost a uvádí tyto příklady: *věnovat, darovat, obětovat, jmenovat, absolvovat, aktualizovat, argumentovat, citovat* atd.

Recenze Daneše a Macháčkové (1979) pojednává o práci lingvistky N. S. Avilovové⁵, která zpracovala problematiku vidu v ruštině. Autoři uvádějí, že Avilovová se v Gramatice spisovné ruštiny zmiňuje, že význam dokonavosti je u nepárových sloves spojený s časovou hranicí děje, s kvantitativním momentem nebo s rezultativností či s jinými významy dějové hranice. Význam nedokonavosti je spojován s násobeností a přerušováním děje. Podle těchto úvah jsou nepárová slovesa spojena se způsobem slovesného děje. (Daneš, Macháčková, 1979) V recenzi autoři citují, jak Avilovová charakterizuje situace okolo způsobu slovesného děje: „*Kterékoli sloveso v kterémkoli tvaru má význam dok., nebo ned. vidu, avšak ne každé sloveso vstupuje do vidové opozice, vytváří vidovou dvojici. [...] Slovesa absolutně dokonavého a absolutně nedokonavého vidu, tj. slovesa co do vidu nepárová, řadí se ve své většině do skupin sloves podle způsobu slovesného děje* (Daneš, Macháčková, 1979, s. 48).“

3.3 *Nenásobenost a násobenost*

Čechová et al (2011) píše o nenásobenosti a násobenosti jako podkategoriích vidu. Jedná se o schopnost vyjadřovat děj jako probíhající jedenkrát, nebo naopak opakovaně. Opakovací slovesa (frekventativa), která se řadí mezi nedokonavá slovesa, vyjadřují neaktuálnost zvláštním prostředkem. Čechová et al (2011) uvádí formální příznak -v-, který frekventativa ve většině případů obsahují a před kterým se dluží předcházející samohláska (-ávat, -ívat). Sloveso dokonavé může také vyjadřovat neaktuální děj, Čechová et al (2011) uvádí jako příklad frazémy (př.: *S poctivostí nejdál dojdeš.*) a schopnostní slovesa (*Upletu za týden svetr.*). U schopnostních sloves zároveň dodává, že schopnostní slovesa byla v minulosti chápána jako nedokonavá, ale vzhledem k jejich zaměření na dokončení činnosti a na vyjádření schopnosti podat daný výkon se převážně hodnotí jako dokonavá.

Kategorie nenásobenosti je nepříznačková, jedná se o děj, který probíhá jednou, neopakuje se a může být vyjádřen jak slovesy nedokonavými, tak slovesy dokonavými.

---

⁵ N. S. AVILOVOVÁ. *Vid glagola i sémantika glagol'nogo slova*. Moskva 1976, 326s.

Nedokonavá slovesa vyjadřují:

- 1) děj trvající (slovesa trvací = durativa) – př.: *jdu domů, nesu ti knihu*
- 2) informaci, že vzniká nějaká vlastnost – př.: *modrat, bohatnout*
- 3) počáteční i konečnou fázi děje bez zdůraznění úplného konce dané fáze – př.: *rozbíhal se/rozbíhá se, dobíhal/dobíhá*

Dokonavá slovesa vyjadřují:

- 1) okamžitý děj (slovesa okamžitá/momentální) – př.: *bodl se nožem, sekne sekerou*
- 2) ohraničení počátku děje (slovesa počínací/ingresivní) – př.: *rozběhl se*
- 3) změnu stavu – př.: *zestárl, omládl*
- 4) zakončení děje (slovesa končící/finitivní) – př.: *doběhl*
- 5) ucelený děj – *proběhl se*

V **kategorii násobenosti** se jedná o opakující se děj (děj je realizován několikrát). Čechová et al (2011) uvádí, že se nejčastěji setkáme s nedokonavými slovesy, avšak i slovesa dokonavá mohou být násobená – jedná se o slovesa distributivní (podílná). Čechová et al (2011) zároveň dodává, že toto zařazení platí, pokud distributivnost považujeme za násobenost. Jako příklady uvádí: *posbírali věci, svezit slámu, pootvíral všechny dveře, pozavíral okna*, u kterých jde o přetržité opakování.

Na obrázku 1 uvádím, jak Čechová et al (2011, s. 182) graficky znázorňuje děje vyjádřené slovesy.

slovesa trvací: —————
slovesa okamžitá: •
slovesa počínací: →
slovesa končící: →
slovesa opakovací: — — — —
slovesa podílná:

Obrázek 1: děje vyjádřené slovesy (Čechová, et al, 2011, s. 182)

4 Lexikální aspekt v češtině

Hana Filip (2012) zmiňuje, že se jedná o zásadní koncept sémantiky přirozeného jazyka, který může sloužit k vysvětlení řady jazykových jevů a uvádí, že teorie lexikálního aspektu vychází z Aristotelova vymezení pojmů *kinesis* a *energeia*⁶.

Lexikální aspekt je sémantická kategorie, která se týká určitých vlastností vyjádřených slovesy. Hana Filip (2012) uvádí, že obecně lze říci, že dané vlastnosti mají co do činění s přítomností či nepřítomností nějakého konce, limitu nebo hranice v lexikální struktuře sloves. Lexikální aspekt leží na pomezí lexikální sémantiky a syntaxe a hraje roli v časové posloupnosti diskurzu. Je propojen s gramatickým aspektem, časem, adverbiální modifikací a kvantitativní sémantikou. Do oblasti lexikálního aspektu patří pojem *telicita*.

Termíny *telicita* a *atelicita* se podle Nového encyklopedického slovníku češtiny (Biskup, 2017: TELIČNOST) používají k rozlišení telických a atelických predikátů nebo sloves. „*Telické jsou predikáty (ať už jednoduché jako slovesa n. komplexní jako slovesné fráze), které vyjadřují události mající nějaký cíl či vnitřní hranici, např. přečíst, vyvrtat* (Biskup, 2017: TELIČNOST, základní část).“ Slovník uvádí příklad **telické věty**, ve které je dosaženo cíle: „Přečetl tu knihu za dva dny.“ a **atelické věty**, ve které nevíme, zda je dosaženo cíle: „Četl tu knihu dva dny.“⁷ S termínem „Teličnost“ je v širším významu synonymní termín „terminativnost“. Encyklopedický slovník češtiny uvádí, že aterminativní slovesa mají pouze nedokonavý vid, terminativní slovesa mohou být dokonavá i nedokonavá.

Do oblasti lexikálního aspektu patří také oblast aspektových slovesných tříd a způsob slovesného děje. Nový encyklopedický slovník češtiny (Nübler, Biskup, Kresin, 2017: VID) uvádí, že zahraniční vlivné koncepce, které se snaží o vysvětlení vidové příslušnosti sloves, vycházejí často z klasifikace sloves podle Vendlera (1957). Na základě vnitřních časových vlastností anglických sloves rozlišuje Vendler (1957) čtyři slovesné třídy: ***states***, ***activities***, ***accomplishments*** a ***achievements***. Nový encyklopedický slovník češtiny (Nübler, Biskup,

---

⁶ Filip (2012) zmiňuje, že v tomto pojetí je především chápán soubor konceptuálních nástrojů a gramatických testů vyvinutých v rámci aristoteléské tradice ve filozofii jednání, myslí a jazyka v druhé polovině dvacátého století. Aristotelovu klasifikaci můžeme najít například u autorů jako je Mourelatos (1978), Dowty (1979) nebo Bach (1986).

⁷ Pro testování telicity se obvykle používá adverbiální test, který pracuje s *in*-adverbiálií (*in two weeks/za dva týdny*) a *for*-adverbiálií (*for two weeks/dva týdny*). Telické predikáty se pojí s *in*-adverbiálií a atelické predikáty s *for*-adverbiálií. (Biskup, 2017: TELIČNOST)

Kresin, 2017: VID) definuje **states** jako stavová slovesa a jako příklady uvádí *sedět, nudit se*. Nejde o dynamická slovesa, není v nich vynaložená energie. Zbylé třídy jsou slovesa, která mají dynamiku – jedná se o události. **Activities** definuje jako slovesa, která označují dynamický děj, který se vyvíjí v čase a nezahrnuje časové omezení (př.: *běhat, smát se*). **Accomplishments** definuje jako slovesa, která označují dynamický děj, který obsahuje časové omezení (př.: *mrkat, kašlat, tleskat*). **Achievements** jako slovesa, která označují momentální děj (př.: *vyhrát, přijít, zmizet*). Systém Vendlerových slovesných tříd byl pro slovanská slovesa a vysvětlení jejich vidových vlastností upraven a rozpracován dalšími autory (např.: Kučera, 1983; Eckertová, 1984).

Daneš (1971) klasifikuje a vymezuje slovesné významy na **statické (situace – situační slovesa)** a **dynamické (děje – dějová slovesa)**. „**Slovesa situační** vyjadřují staticky pojaté vztahy, jako je existence, rozložení nebo umístění v prostoru (např. *dům stojí, nalézá se na zahradě*), vztah přináležitosti (patřit někomu; mít), nositelství vlastnosti nebo stavu (jevit se jakým), vztahy různosti, totožnosti, podobnosti, shody apod. (převyšovat, lišit se, záležet v něčem, obsahovat něco). Ve většině případů se tyto vztahy vyjadřují též pouhou sponou **být** (Daneš, 1971, s. 1).“ Dále také uvádí, že hlavní typy situačních významů, tj. existence, lokace a přináležitost od sebe nejsou ostře ohraničeny. Např.: sloveso **MÍT** - *Mám tu knihu u sebe. Máte banány?* – *Ne, banány už nejsou*. **Dějová slovesa** dále dělí na dvě podtřídy: procesy a události. **Události** (slovesa událostní) definuje jako změnu, přechod (T) od počátečního, výchozího stavu (v) k výslednému, závěrečnému stavu (z). „Podle toho klasifikujeme jako událost význam slovesa *ochotit* (Miloš ochotil kotě.), *neboť jde o změnu, o přechod kotěte z počátečního stavu (divokosti, plachosti) do výsledného stavu (krotkosti)*. Podobně jsou událostními slovesy (z)*krotnout, rozsvítit // rozsvěcovat, rozplakat, odejít // odcházet, vytvořit // vytvářet // tvořit atp.* Daneš, 1971, s. 2-3).“ **Procesy** (slovesa procesuální) definuje jako takové děje, které nejsou událostmi: „[...] vyjadřují, jak se někdo nebo něco projevuje, chová, jedná, jakou činnost vykonává, čím se obírá atp. (Daneš, 1971, s. 3).“ a uvádí tyto příklady: *svítit, skákat, trápit se, vyprávět, jít, vodit*. Procesy dělí na akční (př.: *skáče, vzdychá, směje se, leze, tančí, zedničí*), neakční s nositelem děje (př.: *Karel spí, žízni, chátrá, postonává, oheň hoří, stromy kvetou*) a nečleněné (př.: *mrzne, blýská se, uhodilo, hoří*) (Daneš, 1971, s. 2).“

4.1 Způsob slovesného děje (Aktionsart)

„Způsob (druh) slovesného děje (něm. *Aktionsart*, angl. *eventuality type*) je zvláštní slovesná kategorie významem blízká vidu ležící na pomezí gramatiky a slovníku, která rozděluje slovesa podle toho, jak charakterizují děj z hlediska jeho fáze, míry, intenzity apod. (Cvrček a kol. 2015, s. 293).“

Způsob slovesného děje a vid jsou vzájemně propojeny a jak uvádí Nübler (2017), tak ještě v 19. století byly užívány ve stejném významu. „Míšení obou kategorií souvisí s tím, že k tvoření slovesného vidu i z.s.d. se užívají stejné formální prostředky, tj. prefixy a sufixy; při tvoření forem z.s.d. se nadto užívá i klitických morfémů se n. si, které při tvoření slovesného vidu nehrají žádnou roli. V klasické jazykovědě existuje celá řada koncepcí z.s.d (Nübler, 2017).“ Slovník uvádí dva přístupy, kdy v prvním se způsob slovesného děje považuje za derivační kategorii, v druhém nikoli.

U **prvního přístupu** se za způsob slovesného děje pokládají slovesa derivovaná od jiného slovesa, u kterých se při derivaci modifikuje lexikální význam. Například pro deverbálně nederivované sloveso *psát* jsou slovesa *dopsat*, *popsat*, *přepsat*, *připsat*, *zapsat* formami způsobu slovesného děje. Sloveso *napsat* není u jednoho z pohledů formou způsobu slovesného děje slovesa *psát*, protože se u něj nemění lexikální sémantika. Pro způsob slovesného děje u nederivovaných sloves se v první koncepci používá i další termín „**obecný charakter slovesného děje**“⁸, který by měl pomoci lépe vystihnout sémantickou charakteristiku těchto sloves. (Nübler, 2017)

Druhý přístup nepovažuje způsob slovesného děje za derivační kategorii. Není tedy důležité, zda je nebo není sloveso derivované od jiného slovesa. Důležitá je pouze podobnost v lexikální sémantice u určitého okruhu sloves. Z toho důvodu jsou do kategorie způsobu slovesného děje řazena slovesa jako *popsat*, *najít*, *psát*, *nést*, *tancovat*, *stárnout* apod. a způsob slovesného děje se zde považuje za kategorii, která sleduje sémantickou klasifikaci všech sloves. Autoři poznamenávají, že se setkáme se skupinami způsobu slovesného děje, které nemají společný formant, ale mají společný sémantický příznak. V této koncepci se prosazuje novější termín „**aktionalita**“. Tímto druhým přístupem se zabývá například Uher⁹ při výzkumech sémantiky prefixů nebo Daneš¹⁰ u sémantické klasifikace sloves. (Nübler, 2017)

⁸ Obecným charakterem slovesného děje se podrobněji zabýval Isačenko (1960).

⁹ UHER, F., Slovesné předpony, 1987.

¹⁰ DANEŠ, F., Pokus o strukturní analýzu slovesných významů, SaS 32, 1971, 193-207.

Čechová et al (2011) uvádí, že do způsobu slovesného děje patří „**schopnost slovesa konkretizovat děj** např. z hlediska prostoru (vyjít, vzlétnout), **vyjadřovat různé fáze děje** – tady souvisí i s kategorií času (rozkašlat se, dohořet), různou **míru** děje (postát, popojít x napovídat se, nachodit se), **rozměr** děje (jeho přerušování: popobíhat, poponášet), **rezultativnost** (uchodit se), **expresivitu** (viz slovesa expresivní, obměňující sloveso základní: hmatat – chmatat, šmatat, šmátrat), **zdrobnělost/deminutivnost** – u sloves v řeči obracející se k dětem nebo v řeči hlavně o dětech (papat – papinkat, hajat – hajinkat...), **účinnost** děje – **slovesa účinná/faktitivní**, tvořená od přídavných jmen (měkkčit, bílit, krotit, zlevnit, usnadnit – (u)činit jakým – měkkým... snadným) – od nich odlišme slovesa označující změnu stavu – zbledet, zezelenat, zblednout; s faktitivy souvisí slovesa označující činnost, která způsobí, aby nastal děj vyjádřený základovým slovesem (pověsit = způsobit, aby něco viselo, položit = způsobit, aby něco leželo) – **slovesa kauzativní** (Čechová, et al, 2011, s. 184).“

Isačenko (1960) zmiňuje, že jednovidová dokonavá slovesa (perfektiva) a oblast rezultativnosti patří do způsobu slovesného děje. Termín „způsob slovesného děje“ považuje autor za nevhodný a navrhuje ho nahradit termínem „**slovesná akce**“. Zdůvodňuje to tím, že „způsob“ se už používá pro označení slovesné kategorie modu. Termín „způsob slovesného děje“ vznikl jako kalk z německého termínu „Aktionsart“, který je překladem latinského termínu „actionec verbi“, který používali například autoři Schleicher, Brugmann a Leskien. Podobný názor zastává i Čechová et al (2011) a používá termín „**druh slovesného děje**“.

Isačenko (1960) považuje za slovesnou akci (způsob/druh slovesného děje) víceméně obecnou významovou modifikaci některého základního slovesa, která je spjatá s jeho formální odvozeností. Významové modifikace slovesa se mohou formálně vyjádřit¹¹: **předponou** (vařit: po-vařit, na-vařit, u-vařit), **předponou a současnou reflexivizací slovesa** (vařit: na-vařit se, po-vařit si, u-vařit se), **příponou** (vařit: vařívát, píchat: píchnout), **kombinací předpony s příponou** (kašlat: pokašlávat, křičet: pokřikovat) nebo **kombinací předpony se střídáním kmene a převodem slovesa do jiné třídy** (vařit: vyvářet). Za důležitý formální znak slovesné akce považuje Isačenko (1960) naprostou jednovidovost a ve shrnutí uvádí všechny podmínky slovesné akce takto: „Pro slovesnou akci tedy platí, že je dána

¹¹ „V slovanských jazycích nejsou „čistě vidové“ předpony. Počet jednovidových sloves je mnohem větší, než se obvykle myslí; patří sem především imperfektivní simplicia typu: bít, číst, mazat, řezat, psát trhat apod. (Isačenko, 1960, s. 12).“

1. významovou modifikací výchozího slovesa, 2. formálním vyjádřením této modifikace a 3. jednovidovostí (Isačenko, 1960, s. 13).“

Pro označení nejobecnějších významových rysů sloves navrhuje Isačenko (1960) termín „**obecný charakter děje**“. Nejde o další kategorii, pojem má mít čistě pomocný ráz. „*Pojem **charakteru děje** jakožto označení nejobecnějšího sémantického rysu individuálního slovesa zůstává pomocným pojmem i tam, kde běží o tzv. vnitřní členitelnost (multiplikativnost, frekventativnost, mnohofázovost) děje* (Isačenko, 1960, s. 15).“ Termín je užitečný v oblasti pohybových sloves (verba locomotionis), autor uvádí jako příklad rozdíl sloves *běžet* - *běhat* a *nést* – *nosit*. Neliší se videm ani slovesnou akcí, ale liší se sémanticky. Slovesa *nosit*, *běhat*, *létat* neobsahují ve své sémantice význam jednosměrnosti pohybu, zatímco slovesa *běžet*, *nést*, *letět* vyjadřují pohyb jedním směrem. „*Sémantický protiklad jednosměrovost/nejednosměrovost pohybu může být považován za protiklad obecného charakteru děje* (Isačenko, 1960, s. 15).“

4.1.1 Nejčastěji uváděné skupiny

Nübler (2017) dále uvádí, že Isačenko (1960) rozlišuje tyto základní skupiny: 1) **způsob slovesného děje s významem fáze**, 2) **způsob slovesného děje s „kvantitativním“ významem**, 3) **iterativa** a 4) **způsob slovesného děje s distributivním významem**.

Cvrček a kol. (2015) uvádí „*slovesa **okamžitá**, momentální (dovědět se) a trvalá, **durativa** (vědět), slovesa počínavá, **inchoativa** (např. rozběhnout se) a slovesa vyjadřující zakončení děje, **terminativa** (doběhnout). Jako **frekventativa**, **iterativa** (nebo též opakovací) se označují ta slovesa, která vyjadřují opakovaný děj (např. dělávat, nosívat)* (Cvrček a kol., 2015, s. 293).“

Počet a rozdělení skupin způsobu slovesného děje není jednotný, v jednotlivých koncepcích se setkáme s různými termíny pro stejné skupiny sloves či naopak. Často chybí přesné pojmenování daných skupin a počet sloves, které patří do daných skupin, je odlišný. Pro češtinu nebyl soupis nejdůležitějších a nejnápadnějších skupin zatím sestaven. (Karlík, Nekula a Pleskalová, 2002)

Druhý přístup, který uvádí Nübler (2017) v Novém encyklopedickém slovníku češtiny, kdy se způsob slovesného děje nepovažuje za derivační kategorii, zahrnuje nejčastěji uváděné skupiny způsobu slovesného děje. Většina skupin má však své slovotvorné modely, a tak je použitelná i v prvním přístupu.

V tabulce níže jsou představeny nejčastěji uváděné skupiny způsobu slovesného děje.
(Karlík, Nekula a Pleskalová, 2002, str. 568-569)

INGRESIVA	<ul style="list-style-type: none"> - slovesa označující počátek děje - mohou charakterizovat jenom krátký časový úsek 	<i>zakašlat, zakřičet, zamyslet se</i>	DOKONAVÁ SLOVESA
EVOLUTIVA	<ul style="list-style-type: none"> - slovesa označující počáteční fázi děje - důležitý je pozvolný počátek děje 	<i>rozšumět se, rozplakat se</i>	
DELIMITATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - slovesa označující (většinou) krátké trvání děje - pokud obsahují tato slovesa formant <i>si</i>, vyjadřují potom navíc sémantický rys „podle libosti“ 	<i>pospat, posedět, pozpívat</i>	
REZULTATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - objevuje se jen u autorů odmítajících tvoření vidového partnera slovesa pomocí prefixace - v jiných koncepcích jsou tedy chápána jako prefigovaný dokonavý partner odpovídajícího neprefigovaného nedokonavého slovesa 	<i>napsat, poprosit, zaplatit</i>	
TERMINATIVA KONFEKTIVA	<ul style="list-style-type: none"> - vyjadřují průběh celého děje až do konce 	<i>propracovat (něco), přečíst</i>	
PERDURATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - označují proces trvající určitou dobu - doba trvání děje se může objasňovat výrazem v akuzativu 	<i>propracovat (celou noc)</i>	
FINITIVA KOMPLETIVA	<ul style="list-style-type: none"> - označují konečnou fázi děje 	<i>dočíst, dodělat, dohrát, dozvonit</i>	
EGRESIVA	<ul style="list-style-type: none"> - označují konec děje 	<i>odzvuchet, odučit</i>	
EXHAUSTIVA	<ul style="list-style-type: none"> - vyjadřují trvání děje až do konce, popř. k smrti 	<i>ubřečet se, uhnat, utancovat se / utancovat někoho</i>	
TOTÁLNÍ SLOVESA	<ul style="list-style-type: none"> - obsahují komponent „zcela a úplně“ n. „důkladně“ 	<i>pročistit, promrazit</i>	
SATURATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - označují trvání děje až k uspokojení subjektu 	<i>najíst se,</i>	

		<i>vyhněvat se,</i> <i>vyspat se</i>	
EXTENZIVA	- slovesa obsahující významovou složku „hodně, často, dlouho“	<i>napracovat se,</i> <i>nasedět se,</i> <i>namluvit se</i>	
KUMULATIVA	- označují uchopení blíže neurčené kvantity objektu - charakteristické je pro ně užití s genitivem nebo s označením množství v akuzativu	<i>nabalit (věci,</i> <i>mnoho věcí),</i> <i>nahrabat</i> <i>(mnoho), nakapat</i> <i>(jisté množství</i> <i>léku)</i>	
INTENZIVA	- vyjadřují vysokou kvantifikaci děje	<i>najet (pět set</i> <i>kilometrů),</i> <i>načadit</i>	
EXCESIVA	- vyjadřují nadměrnou intenzitu n. nadměrné trvání děje vedoucí k nežádanému výsledku	<i>překrmit, přepít</i> <i>se, přesolit</i>	
DISTRIBUTIVA	- vyjadřují několikanásobný průběh děje v časové posloupnosti	<i>povyhazovat,</i> <i>pozamykat</i>	
ATENUATIVA	- vyjadřují oslabenou intenzitu děje n. jeho neúplné naplnění	<i>nachýlit se (ve</i> <i>smyslu ‘trochu se</i> <i>chýlit’), přimodřit</i> <i>(ve smyslu</i> <i>‘trochu</i> <i>namodřit’)</i>	
SEMELFAKTIV/O KAMŽITÁ SLOVESA,	- spojují jednorázový průběh děje s časovou minimalizací - jsou tvořena převážně od frekventativ	<i>bodnout,</i> <i>kopnout,</i> <i>mávnout</i>	
MOMENTÁLNÍ SLOVESA	- vyjadřují momentální dále nespecifikovaný děj	<i>dát, hodit, koupit,</i> <i>najít</i>	

ITERATIVA/FREK VENTATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - spojují opakovanost děje s významem obvyklosti - tato slovesa mohou být podle NESČ považována za skupinu způsobu slovesného děje pouze tehdy, odmítne-li se iterativnost jako gramatická kategorie (viz také habituálnost) 	<i>dělat, mivat, prosít, vídat</i>	NEDOKONAVÁ SLOVESA
DEMINUTIVA	<ul style="list-style-type: none"> - spojují opakovanost děje s oslabovací významovou složkou 	<i>poblýskávat, pozpěvovat, pospávat</i>	
KOMITATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - vyjadřují doprovodný děj 	<i>přizvukovat (ve smyslu 'doprovázet někoho hudebním nástrojem'), přikusovat (chléb k párku)</i>	
FREKVENTATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - označují několikanásobný průběh bodového děje - pomocí sufixu <i>-nou-</i> od nich mohou být odvozena semelfaktiva 	<i>bodat, kopat, klepat</i>	
STATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - slovesa stavová 	<i>sedět, milovat, toužit</i>	
DEKURZIVA	<ul style="list-style-type: none"> - vyjadřují kontinuálně probíhající děj 	<i>psát, myslet, zpívat</i>	
MUTATIVA	<ul style="list-style-type: none"> - vyjadřují přijímání určité vlastnosti, nejčastěji vyjádřené kořenovým morfémem 	<i>bohatnout, černat</i>	

Tabulka 1: nejčastěji uváděné skupiny způsobu slovesného děje (Karlík, Nekula a Pleskalová, 2002, str. 568-569)

Jak bylo řečeno výše, sloveso je centrem české věty, kde zastává primárně úlohu predikátu. Kategorie vidu a způsobu slovesného děje/aktionsartu jsou ve vztahu ke kategorii slovesného času. Slovesa tedy označují časové příznaky různých obecných typů

(Daneš, 1971; Vendler, 1957) a na základě způsobu utvoření se pak rozlišuje řada konkrétnějších modifikací děje (způsob slovesného děje) a gramatikalizován je rozdíl vidový.

Já se ve své práci přikloním k prvnímu pojetí způsobu slovesného děje, kde se berou v úvahu slovesa derivovaná od jiného slovesa, u kterých se při derivaci modifikuje lexikální význam. Tento přístup v návaznosti na Isačenko (1960) metodologicky čistě rozlišuje gramatický vid, slovotvorný aktionsart a sémantický charakter děje. Autoři (Nübler, 2017; Isačenko, 1960; Čechová, et al, 2011) navrhnou různá označení pro způsob slovesného děje, ale já se budu v souvislosti s češtinou držet termínu „způsob slovesného děje“. V dalších kapitolách se budu věnovat oblasti aspektu ve znakových jazycích.

5 Sloveso v českém znakovém jazyce

Český znakový jazyk jakožto znakový jazyk je jazykem vizuálně-motorickým. Znaky jsou utvářeny pohybem rukou, horní části trupu a mimikou. Ruce jsou postaveny v určitém tvaru a orientaci, pohybují se určitým směrem a jsou umístěny ve znakovacím prostoru nebo na těle. Jednotlivé znaky mohou změnit význam změnou pouze jednoho parametru (tvarem ruky, orientací, pohybem nebo umístěním na těle nebo v prostoru). (Rathmann, 2005; Stokoe, 1960; Battison, 1978)

I pro český znakový jazyk je sloveso mluvnickým i významovým centrem věty a rozpoznáváme ho na základě jeho významu a funkce ve větě. Predikátová slovesa v českém jazyce vyjadřují gramatické významy proměnou svých tvarů. *„V českém znakovém jazyce je situace jiná. Pro vyjádření osoby (a čísla) se proměňují jen některá slovesa – a proměňují se zcela jinak než slovesa v češtině. Existují ovšem i slovesa, která se nemění a musí osobu (a číslo) vyjadřovat prostřednictvím osobního zájmena – jeho užití je tak pro tento typ sloves „povinné“ (podobná situace je např. všude v angličtině: z pouhého tvaru say není zřejmé, zda jde o první, nebo druhou osobu, ani zda jde o číslo jednotné, nebo množné – tyto informace nese až „povinně“ užívané zájmeno: I say vs. They say). Další slovesné významy (čas, způsob atd.) se v českém znakovém jazyce nevyjadřují gramaticky (tj. změnou slovesného tvaru). Je zapotřebí vyjádřit je lexikálně, tj. přidáním slovesa s žádoucím lexikálním významem (tak je tomu např. u gramatického významu času), popř. lexikálně – gramaticky (jako např. u vidu, resp. aspektu) [...]“* (Macurová, 2001, s. 288).“ Macurová dále uvádí, že *„pro fungování sloves v českém znakovém jazyku jsou důležité zvláště prostředky osobní (personální) deixe¹². Zhruba lze říci, že tyto prostředky, osobní zájmena, označují subjekt autora sdělení (zájmeno I. osoby – „já“) a subjekt jeho adresáta (zájmeno druhé osoby – „ty“). Od „já“ autora a „ty“ adresáta, tj. od subjektů přímých účastníků komunikace, se odlišují další osoby, jež se komunikace neúčastní (ty se – stejně jako věci – označují zájmeny třetí osoby)“* (Macurová, 2001, s. 286).“

---

¹² Deiktické prostředky nám pomáhají, abychom dokázali jazykové vyjádření vztáhnout k nějakému objektu/objektům, k nějakým faktům, k situaci a ke kontextu. *„Deixi je možné vést směrem k osobám, k času nebo k místu; ve všech případech je přitom jejím východiskem mluvící nebo znakující osoba a její zakotvení v prostoru a čase, tj. její „já“ – „zde“ - „nyní““* (MACUROVÁ, 2001, s. 285).“

Macurová (2001) píše, že **schopnost „simultánně vyjadřovat (1) okolnosti děje** (ty významy, které jsou v češtině vyjadřovány příslovečným určením, např. *moc v mám tě moc rád*) **a (2) aspekt** (vyjadřující rozdíl např. mezi *dát* a *dávat*) **disponují všechny typy sloves českého znakového jazyka** (Macurová, 2001, s. 291).“ Macurová (2001) dále zmiňuje, že slovesa českého znakového jazyka, která jsou zapojená v kontextu, v sobě oproti češtině nesou informace navíc, které sloveso v češtině nést neumí. Mohou do tvaru artikulující ruky inkorporovat informace o předmětu, „*který je slovesným dějem zasažen, na který děj přechází nebo kterého se týká: tak např. sloveso hodit nabývá různých podob pro HODIT-KÁMEN, HODIT-OŠTĚP, HODIT-ZRNKO HRÁŠKU, HODIT-TVÁRNICI atd., JÍST-PIZZU je jiné než JÍST-JABLKO, liší se KOUŘIT-DOUTNÍK a KOUŘIT-CIGARETU atd.* (Macurová, 2001, s. 288).“

Ve znakových jazycích je inkorporace díky povaze znakového jazyka (vizuálně motorický způsob existence a simultánnost) běžným jevem. Inkorporace modifikuje citátovou podobu znaku a inkorporovány mohou být tvary ruky, místo artikulace a pohyb. (Macurová, 2001)

Macurová (2001) ve svém článku shrnuje, že od poloviny 90. let „*převládá třídění sloves založené na tom, zda sloveso (1) vyjadřuje/nevyjadřuje význam osoby a čísla, zda (2) vyjadřovaný děj lokalizuje/nelocalizuje a zda (3) se s ním pojí/nepojí klasifikátor, popř. specifikátor tvaru a velikosti* (Macurová, 2001, s. 287).“¹³ Pro český znakový jazyk rozlišujeme slovesa prostá, shodová a prostorová.

5.1 Prostá slovesa

Jako prostá slovesa popisuje Macurová (2001) taková slovesa, která se neproměňují pro vyjádření osoby (a čísla) a existují pouze v citátovém tvaru (např. MÍT-RÁD). Argumenty těchto sloves je třeba vyjádřit lexikálně a sekvenčně („za sebou“), jménem nebo zájmenem. Jejich gramatické významy osoby a čísla pak nese jméno nebo zájmeno, nikoli sloveso samo. V kontextu se mohou proměňovat (převážně nemanuálně) pro vyjádření různých okolností děje – způsobu průběhu děje (např. PRACOVAT-POMALU, PRACOVAT-RYCHLE,

---

¹³ Klasifikátor je „jazykový prostředek, který se spojuje se jménem a upozorňuje na jisté vlastnosti nebo rysy referenta, tj. toho, k čemu jméno odkazuje. Informuje např. o tom, jestli je referent živý, jestli je to člověk, zvíře, nebo věc – a je-li tato věc kulatá, plochá, dlouhá, zakřivená, dutá apod. Klasifikovat (zařazovat do tříd) lze referenty nejen podle tvaru, ale ještě také podle (v širokém slova smyslu) materiálu, konzistence, velikosti, umístění, uspořádání a množství (Macurová, 2005, s. 262 - 263).“

PRACOVAT-OTRÁVENĚ), aspektu (např. VYPÍT x PÍT, POPÍJET). Prostá slovesa využívají inkorporace pro podání informací o svém objektu (HODIT-KÁMEN, HODIT-OŠTĚP, HODIT-ZRNKO HRÁŠKU, HODIT-TVÁRNICI atd.) a jsou často artikulována na těle nebo v jeho blízkosti. (Macurová, 2001; Nováková et al, 2011)

5.2 Shodová slovesa

Pro shodová slovesa se dříve užíval termín *směrová slovesa*. Tato slovesa využívají gramatikalizovaného prostoru. „*Své argumenty vyjadřují tato slovesa (v různé míře a různým způsobem) změnou svého tvaru. Gramatické významy osoby a čísla subjektu a objektu tedy vyjadřují slovesa tohoto typu sama, a užití jména nebo zájmena spolu se slovesem tak není „povinné“. Pro vyjádření gramatických významů osoby (a čísla) je využita inkorporace místa artikulace a změna směru pohybu v horizontální linii, příp. také ještě změna orientace dlaně* (Macurová, 2001, s. 291).“

JÁ-VRÁTÍM-TI, TY-VRÁTÍŠ-MI se liší počátečním a koncovým místem artikulace a směrem horizontálního pohybu. U JÁ-VRÁTÍM-TI je počátek artikulace na místě obsazeném JÁ, pohyb směřuje k pozici TY a na ní končí; TY-VRÁTÍŠ-MI je artikulováno od TY směrem k JÁ. Podobně se výchozím a cílovým místem artikulace a směrem pohybu v horizontální linii liší JÁ-VRÁTÍM-MU, TY-VRÁTÍŠ-MU, ON-VRÁTÍ-MNĚ atd. Shodová slovesa využívají prostorového rozvržení přímých účastníků komunikace (JÁ, TY, MY, VY) a toho, kdo nebo co je předmětem sdělování (např. ON, ONI, TO). U některých sloves se spolu s místem artikulace a pohybem mění i orientace dlaně (např. slovesa NAVŠTĚVOVAT, PODPLÁCET, RADIT). (Macurová, 2001; Nováková et al, 2011)

5.3 Prostorová slovesa

Prostorová slovesa nevyjadřují význam osoby a čísla sama o sobě, jejich argumenty je potřeba vyjádřit jménem nebo zájmenem. „*Ve větě, v kontextu se nicméně proměňují: podávají informace o umístění (lokalizaci) děje nebo stavu, o pohybu objektu a často vyjadřují (inkorporací změněného tvaru ruky) prostředek* (Macurová, 2001, s. 292).“ Macurová (2001) uvádí další termíny, které se v odborné literatuře pro prostorová slovesa používají, např.: *lokalizační, pohybově-lokalizační, klasifikátorová*.

Nováková et al (2011) uvádí příklad, kdy v českém znakovém jazyce je jinými tvary ruky artikulováno HOLIT SE-BŘITVOU, HOLIT SE-STROJKEM, HOLIT SE-ŽILETKOU;

na jiném místě znakovacího prostoru je artikulováno HOLIT SE-V PODPAŽÍ nebo HOLIT SI-NOHY. Tento typ sloves je reflektuje reálný děj. Mezi další příklady patří: KLEPAT, KRVÁCET, MÝT SE, OPEROVAT, LETĚT, BĚŽET, JET, STĚHOVAT SE apod. „*I slovesa pohybu českého znakového jazyka se navíc v kontextu proměňují ještě v jednom charakteristickém ohledu – zařazují totiž jméno se slovesem spojené do třídy, skupiny objektů s podobnými rysy: jiným tvarem ruky je tak v českém znakovém jazyce artikulováno sloveso běžet např. ve větách ČLOVĚK-BĚŽÍ, KUŇ-BĚŽÍ, KOČKA-BĚŽÍ (Nováková et al, 2011, kapitola slovesa).*“

5.4 Rozlišování slovesných a adjektivních znaků

Zahumenská (2009) uvádí, že vymezení slovních druhů závisí na jazykovém typu¹⁴ a modalitě daného jazyka. V některých mluvených jazycích se adjektiva nevyskytují jako samostatný slovní druh, ale mohou tvořit jeden slovní druh společně se slovesy. Na poli lingvistiky znakových jazyků „*ještě dnes probíhá diskuse o samotném slovně druhovém pojmání prostředků, které vyjadřují význam nějakého stálého stavu/kvality. Diskuse se vedou především v otázce, zda pojímat tyto znaky jako adjektiva nebo jako určitý typ sloves (Zahumenská, 2009, s. 49-50).*“

Zahumenská (2009, s. 50) zmiňuje lingvistku Bergmannovou¹⁵, která vycházela z poznatků, které popsali autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a zkoumala morfologické procesy probíhající na predikátu ve švédském znakovém jazyce. Bergmannová (1983) pochybuje o existenci adjektiv jako samostatného slovního druhu. Adjektiva považuje za intranzitivní stavová slovesa (znaky, které se pojí jen s jedním argumentem). „*Bergmannová (1983) jako argumentaci uvádí skutečnost, že ze sémantického hlediska stavová slovesa označují nějaký neměnný stav substance, což je význam, který pokrývá rovněž sémantiku adjektiv, jelikož ty rovněž vyjadřují vlastnosti substancí. Aby tedy v jazyce mohla*

---

¹⁴ Erhart (2001) uvádí, že jazyky, které patří spíše ke flektivnímu jazykovému typu, určují slovní druhy pomocí morfologického kritéria (pomocí tvarů slova a jeho afixů). Oproti tomu u jazyků, které nepatří mezi flektivní, se používá kritérium sémantické a syntaktické. Zahumenská (2009) uvádí, že i přesto, že se ve znakových jazycích uplatňuje vysoká míra flexe, při určování slovních druhů se zdá ideální vycházet z kritéria sémantického a syntaktického.

¹⁵ BERGMAN, B. Verbs and adjectives: some morphological processes in swedish language. In: KYLE, J.; WOLL, B. Language in Sign: An international Perspektive on Sign Language. London, 1983, s. 3-9. ISBN: 0-7099-1528-4.

*být vymezena adjektiva, musí se odlišovat od sloves ne sémanticky, ale morfologicky či syntakticky. [...] Bergmannová však zjistila, že ta stavová slovesa švédského znakového jazyka, která se pojí pouze s jedním argumentem, se morfologicky ani syntakticky od adjektiv neliší - uvádí např. znak DEAF ve výpovědi HE-DEAF (Zahumenská, 2009, s. 50).“ Zahumenská (2009) uvádí, že i v českém znakovém jazyce nelze u znaku NESLYŠET/NESLYŠÍCÍ (DEAF) určit jasně slovní druh. Výpověď se znakuje stejným způsobem a může znamenat: *on neslyší*, nebo *on je neslyšící*. Dalším znakem, u kterého je obtížné bez kontextu určit jeho příslušnost ke slovnímu druhu je např.: HEZKÝ/LÍBIT-SE.*

Na tuto problematiku se autoři zahraničních prací dívají různě, a proto i v následujících kapitolách narážím na různá pojetí, kdy někteří autoři aspekt popisují na slovesech i adjektivech, jiní pouze na slovesech.¹⁶ Obecně se však autoři shodují, že aspekt se vyskytuje na predikátech.

---

¹⁶ V češtině se uvažuje o aspektu u adjektiv jediné v případě adjektiv slovesných.

6 Aspekt v českém znakovém jazyce

O problematice aspektu v českém znakovém jazyce se krátce zmiňuje pouze několik autorů. Macurová (2001) píše, že všechny typy sloves českého znakového jazyka mohou vyjadřovat aspekt. Čulíková a Nedbalová (Čulíková a Nedbalová, 2018) se ve své seminární práci zabývají významy znaků KONEC, UŽ, HOTOVO v českém znakovém jazyce. Mimo jiné se zaměřují i na vyjádření aspektu, konkrétně na perfektivní marker.

Krátce o aspektu v českém znakovém jazyce píše Nováková et al (2011), která uvádí, že ohraničenost či neohraničenost děje lze v českém znakovém jazyce vyjádřit různými způsoby. *„I v souvislosti s českým znakovým jazykem lze tedy uvažovat o aspektu, resp. o slovesném vidu. Aspekt se v českém znakovém jazyce vyjadřuje lexikálně, gramaticky, resp. lexikálně-gramaticky. Převážně lexikálně se vyjadřuje ohraničenost, ukončenost děje – využívají se přitom zvl. znaky HOTOVO nebo VYPRÁZDNIT (např. PSÁT HOTOVO jako ekvivalent českého napsala jsem to, dopsala jsem to, je to napsáno, je to dopsáno). Využití pohybu je typické pro rozlišení mezi ději jednorázovými a ději opakovanými (srov. např. JET a JEZDIT ve videonahrávce): pro vyjádření dějů jednorázových je charakteristický pohyb prováděný jedenkrát, pro vyjádření dějů opakovaných je pohyb opakován (srov. např. rozdíl mezi DÁT a DÁVAT) pro vyjádření dlouhého trvání děje – zde se užívá pohybu kruhového (např. ve znacích KUPOVAT, CHODIT, ZNAKOVAT, ČEKAT, POMÁHAT) (Nováková et al, 2011: ASPEKT).“*

O znacích s tzv. aspektuální modifikací se zmiňuje Motejzík (2007, s. 35-36), která uvádí dva druhy aspektu zmiňované v zahraniční literatuře: *časový aspekt* a *distribuční aspekt*. V obou případech cituje příklady z ASL a dokládá příklady v ČZJ. V případě časového aspektu uvádí příklad z ČZJ na znaku DÍVAT-SE, kdy je časový aspekt vyjádřen několika způsoby: 1. znakem, nesoucím informaci o časovém trvání či frekvenci nějakého děje; 2. změnou pohybu při artikulaci znaku; 3. nemanuálně. V případě distribučního aspektu uvádí, že se objevuje u shodových sloves a uvádí příklady z ČZJ na znaku DÁT.

V následujících kapitolách se zaměřím na to, jak aspekt vyjadřují další znakové jazyky.

7 Aspekt ve znakových jazycích

I autoři studií zaměřených na znakové jazyky se shodují v tom, že aspekt je základní lingvistická kategorie spadající do gramatiky, do popisu slovesa, která zasahuje do vnitřní časové struktury dané situace. Ukazuje druh trvání časové aktivity označované slovesem. Aspekt se nezabývá časem dané situace, ale vnitřním rozložením času/časovosti v dané situaci – *situation-internal time* (aspekt) a *situation-external time* (čas). Zatímco čas umísťuje danou událost na časovou osu vůči jiné události, aspekt je spojen s vnitřní časovou strukturou události. U znakových jazyků se čas pomocí flexe vyjadřuje jen zřídka. Oproti tomu je aspekt pomocí flexe/ohýbání vyjadřován častěji. (Baker, Bogaerde, Pfau a Schermer, 2016; Twilhaar a Bogaerde, 2016)

Regan, 2007; Twilhaar a Bogaerde, 2016 uvádějí, že aspekt je gramatickou kategorií a odkazuje k akci nebo stavu slovesa, neovlivňuje účastníky a ani k nim neodkazuje a je vázán na sloveso a čas. Jedna z prvních prací, která se zabývala aspektem ve znakových jazycích, však ukázala, že aspekt ve znakových jazycích není vázán pouze na slovesa. Klima, Bellugi a Battison (1979) definovali 11 aspektových modulací ASL, které popsali jak na slovesech, tak i na adjektivech. Sutton-Spence a Woll (1998) hovoří také o adjektivech v souvislosti s aspektem. Uvádějí, že slovesa a některá adjektiva v sobě nesou informaci o čase a doplňují příklad, kdy v BSL není v podstatě rozdíl mezi statickými slovesy a predikátovými adjektivy (viz níže). Valli a Lucas (2000) vycházejí ze studie, kterou napsali autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a také pracují s termínem *časový aspekt* (temporal aspect). Uvádějí, že aspekt zahrnuje predikáty a může být vyjádřen na slovesech i adjektivech. Při vytváření nových jednotek se v angličtině často uplatňuje lineární princip, jednotky se skládají za sebe, zatímco v ASL se mění struktura znaku simultánně, vrší se na sebe manuální i nemanuální markery a vzniká nový význam. Autoři dodávají, že časový aspekt ukazuje, jak funguje morfologický proces v ASL oproti procesům, které známe u mluvených jazyků.

Aspekt podává informaci o trvání a frekvenci dané události a o tom, jak je událost rozložena v čase. Slovesa a některá adjektiva v sobě nesou informaci o čase. Slovesné děje se dělí na statické a dynamické podle toho, jakým způsobem mohou vyjadřovat aspekt.

Statická slovesa popisují stavy a procesy, neodkazují k aktivitě a primárně v sobě neunesou informaci o aspektu. V BSL není v podstatě rozdíl mezi statickými slovesy

a predikátovými adjektivy – v příkladech MUŽ VYSOKÝ (MAN TALL) a MUŽ RŮST (MAN GROW) jsou v základu tvořeny stejným znakem. V AUSLANU se jedná například o znaky MÍT (HAVE), ZNÁT (KNOW). (Johnston a Schembri, 2007; Sutton-Spence a Woll, 1998)

Dynamická slovesa odkazují k aktivitě, popisují děje a umožňují nám mluvit o vnitřním načasování dané události a ukazují nám, v jakém vztahu je daný děj k ostatním dějům. Dynamická slovesa vyjadřují aspekt a dělí se na dva druhy podle způsobu, jakým děj vyjadřují - na slovesa durativní a punktuální. **Punktuální slovesa** popisují krátkou a okamžitou akci. Johnston a Schembri (2007) uvádějí příklady z AUSLANu: KOPAT (KICK), UDEŘIT (HIT), HODIT (THROW). Pokud v AUSLANu použijeme rychlou reduplikaci u punktuálních sloves, označujeme tím běžný/obvyklý děj, pokud provedeme reduplikaci pomalou, značí to opakovaný děj (iterativní aspekt). V BSL vidíme slovesa, u kterých děj nemá průběh - např.: ZAKLEPAT (KNOCK), MRKAT (BLINK), KÝVNOUT (NOD), POKLEPAT (TAP), UDEŘIT (HIT) atd. a slovesa, u kterých se děj odehraje v jednom momentu - např.: PŘIJET (ARRIVE), DÁT GÓL (SCORE-A-GOAL), ODEJÍT (LEAVE). **Durativní slovesa** mohou vyjadřovat průběh děje. Pro BSL uvádějí autoři např.: CHODIT (WALK), ANALYZOVAT (ANALYSE), MYSLET/PŘEMÝŠLET (THINK), PLATVAT (SWIM), MLUVIT (TALK), ČÍST (READ), PSÁT (WRITE) atd. V AUSLANu uvádějí autoři příklady sloves, které potřebují čas na rozvinutí např.: RŮST (GROW), UVAŽOVAT (CONSIDER), CHODIT (WALK). Pokud použijeme rychlou reduplikaci, znamená to, že děj pokračuje po delší čas (durativní aspekt). Pokud použijeme pomalou reduplikaci, daný děj přetrvává nebo pokračuje (kontinuální aspekt). Držení na konci každého pomalého reduplikovaného pohybu přidává důraz. Autoři podotýkají, že rozdělení durativních a punktuálních sloves není vždy jasné a jsou situace, kdy se sloveso řadí do obou skupin. (Johnston a Schembri, 2007; Sutton-Spence a Woll, 1998)

Na obrázku 2 je znázorněna aspektuální modifikace (rychlá reduplikace) znaku JÍT (GO-TO) a ČEKAT (WAIT). Na obrázku 3 je pak znázorněn význam pomalé a rychlé reduplikace na durativních a punktuálních slovesech v AUSLANU.

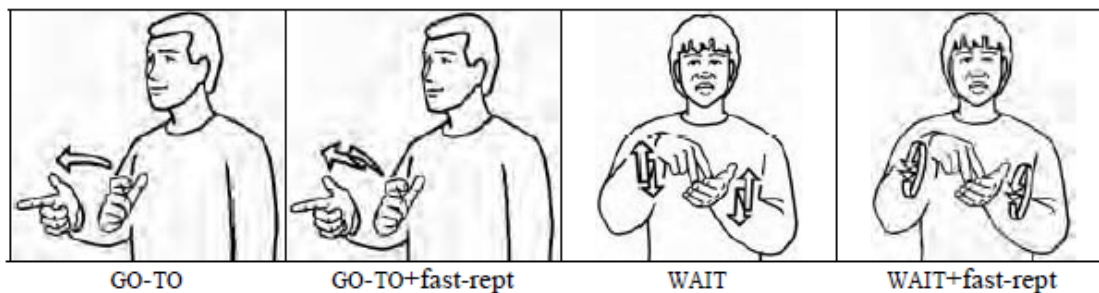

Figure 5.28: Signs modified for aspect.

Obrázek 2: aspektuální modifikace (Johnston a Schembri, 2007, s. 152)

Table 5.4 The meaning of slow and fast reduplication in punctual and durative verbs.

	punctual verb (e.g., GO-TO)	durative verb (e.g., WAIT)
fast reduplication	= habitual aspect PRO-1 GO-TO+rept-fast G-Y-M REGULAR FRIDAY <i>I go regularly to the gym every Friday</i>	= durational aspect PRO-1 WAIT+rept-fast YOU <i>I've been waiting a long time for you</i>
slow reduplication	= iterative aspect PRO-1 GO-TO+rept-slow G-Y-M <i>I go to the gym again and again</i>	= continuative aspect PRO-1 WAIT+rept-slow YOU <i>I've been waiting for you for ages and ages</i>

Obrázek 3: význam pomalé a rychlé reduplikace na durativních a punktuálních slovesech (Johnston a Schembri, 2007, s. 152)

Woll, Steinbach a Roland Pfau (2012) ve své studii zmiňují, že systém aspektu je složen ze dvou složek: situační aspekt (*situation aspect*) a hlediskový aspekt (*viewpoint aspect*). Dále zmiňují další oblast spadající pod pojem aspekt a tou je termín *aktionsart/lexikální aspekt*, který popisuje vnitřní časovou strukturu události. Více se jím zabývají v kapitole zaměřené na lexikální sémantiku a odkazují na práci lingvistky Wilbur (2008, 2011). Tuto problematiku nalezneme také v disertační práci profesora Rathmanna (2005), který uvádí, že každá věta má časové schéma, které je spojené s konkrétní slovesnou třídou (*situation type*) a aspektem (*viewpoint*). Rathmann (2005) zdůrazňuje, že při studiu aspektu je důležité se nezabývat pouze určováním jednotlivých morfémů, které označují aspekt v daném jazyce, ale zaměřit se na zkoumání celé věty, na níž aspekt probíhá. V teorii aspektu pracuje Rathmann (2005) s dvěma klíčovými složkami: *situační aspekt* a *hlediskový aspekt*.

7.1 *Situační aspekt (Situation aspect)*

Rathmann (2005) vychází z teorie aspektu podle Smitha (1997), který uvádí, že systém aspektu je složen ze dvou složek – situačního a hlediskového aspektu. Situační aspekt se zajímá o vnitřní vlastnosti situace (stavy a události).

Slovesná třída (situation type) se týká vnitřní časové struktury události a skládá se z časových rysů jako je dynamika, trvání a telicita. ASL, stejně jako ostatní jazyky, rozlišuje čtyři slovesné třídy: *states*, *activities*, *achievements*, *accomplishments*. Rathmann (2005) uvádí, že ASL disponuje čtyřmi morfémy, které se ke slovesným třídám vztahují: *kontinuální*, *iterativní*, *habituální* a *morfém držení*. K nejčastěji citovaným autorům v souvislosti se situačním aspektem patří Vendler (1957, 1967), který na základě vnitřních časových vlastností anglických sloves rozlišuje čtyři slovesné třídy. (Rathmann, 2005; Nübler, 2017).

7.2 *Hlediskový aspekt (Viewpoint aspect)*

Hlediskový aspekt podle Rathmanna (2005) odkazuje k odlišné cestě, jak vyjádřit možnou událost nebo výsledek. Určuje, jak je část nebo celá situace nahlížena a vyjadřuje, jak je prezentována jazykově. Zajímá se o formu slovesa (změnu jeho tvaru). ASL má bohatý a rozvinutý systém aspektu, který hraje velmi důležitou roli ve vyjadřování času. Ve své disertaci pojednává Rathmann (2005) o třech druzích hlediskového aspektu, které se v ASL vydělují: *perfektivní*, *imperfektivní* a *neutrální*.

Perfektivní aspekt pohlíží na událost v plném rozsahu a představuje ji jako uzavřenou. V ASL je tento aspekt zastoupen výrazem *clause-final FINISH*. Rathmann (2005) uvádí, že perfektivní aspekt nevyžaduje, aby měla událost přirozený konečný bod. Zda má událost přirozený konečný bod vyjadřuje telicita.

Imperfektivní aspekt zobrazuje jen část děje a představuje otevřenou událost. V ASL je tento aspekt zastoupen výrazem *pre-verbal FINISH*, který je vyjádřen pomocí *kontinuálního morfému* (zaměřuje se na předchozí událost).

Neutrální aspekt, jež navrhuje Smith (1997) jako třetí hledisko, umožňuje otevřenou i uzavřenou interpretaci. Pokud se ve větě neobjeví *clause-final FINISH* ani *pre-verbal FINISH*, jde o neutrální aspekt. Rathmann (2005) dodává, že neutrální aspekt se v angličtině nerozlišuje a vždy záleží na morfologickém systému daného jazyka, zda takovouto dvojznačnost vyjadřuje.

7.3 *Aspektuální morfologie*

Rathmann (2005) uvádí, že aspektuální morfologie je spíše simultánní povahy a konstatuje, že obecně platí, že aspektové modulace se projevují formou změny délky a rychlosti pohybu slovesa určitým způsobem a/nebo jeho opakováním.

Autoři Woll, Steinbach a Pfau (2012) uvádějí, že rané studie od Fischer (1973), Klimy, Bellugi a Battisona (1979) prezentují odlišné aspektuální významy na predikátech v ASL, které vytváří nejméně patnáct různých skupin/typů aspektu. Modulace jsou charakteristické především dynamikou a způsobem pohybu (např.: reduplikace, rychlost provedení znaku, napětí, přestávky mezi cykly reduplikace). Woll, Steinbach a Pfau (2012) zmiňují tři nejčastěji uváděné typy aspektu v literatuře znakových jazyků (kontinuální aspekt, iterativní aspekt a habituální aspekt). Autoři popisují i další aspektuální významy, které zahrnuje do svého dělení i Rathmann (2005) ve své disertační práci. Klima, Bellugi a Battison (1979) se zaměřili na vztah aspektu a morfologie (morfologické formy) podobně jako je tomu v angličtině a vydělují 11 aspektových modulací. Baker, Bogaerde, Pfau a Schermer (2016) uvádějí druhy aspektu, které mohou být vyjádřeny reduplikací a změnou v pohybu (např.: habituální, iterativní, durativní) nebo volnými morfémy (např.: kompletativní, perfektivní). Twilhaar, Bogaerde (2016) ve svém slovníku *Concise lexicon for sign language* zmiňují 6 druhů aspektu. Reagan (2007) se zabývá aspektem, aspektuálními markery v ASL a variantami morfologických jednotek, které vyjadřují aspekt. Zmiňuje, že aspekt může být vyjádřen na predikátech skrze sloveso i adjektivum. Zužuje klasifikaci, kterou popsali autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a popisuje sedm skupin aspektu/morfémů, které se nejčastěji vydělují v ASL. Rathmann (2005) na základě předešlých studií a vlastního výzkumu definoval těchto šest aspektových morfémů: *kontinuální*, *iterativní*, *habituální*, *držení (hold)*, *konativní* a *HOTOVO (FINISH)*.

7.3.1 **Morfémy ve znakovém jazyce**

V souvislosti s problematikou aspektu bych ráda v krátkosti zmínila otázku morfémů ve znakovém jazyce. Otázka platnosti morfému ve znakových jazycích je problematická a mezi lingvisty, kteří se věnují výzkumu znakových jazyků, zaznívají na tuto problematiku odlišné názory.

Morfém je nejmenší jednotka jazykového systému, která nese význam. Na nižší jazykové rovině než morfém stojí foném, který význam nenese, ale dokáže ho rozlišit. Ve znakovém jazyce můžeme každý znak rozdělit na parametry znaku (fonémy) – místo

artikulace, pohyb, tvar ruky, orientaci dlaně a prstů a nemanuální složku znaku. Rozpoznávání a určování fonémů je však ve znakovém jazyce problematické a pro český znakový jazyk zatím neexistuje seznam fonémů. Rovněž ve vyšší rovině jazykového systému narážíme na podobný problém, kdy není jasně popsána identifikace morfémů a stanoven jejich výčet pro český znakový jazyk. Jelikož mohou být morfémy ve znakových jazycích řazeny sekvenčně i simultánně, je jejich vydělování problematické. (Valli a Lucas, 2000; Liddell, 2003; Zahumenská, 2009) Otázkou morfémů v českém znakovém jazyce se zabývala Motejzíkova (2007), která uvádí, že vydělování morfémů ve znakovém jazyce je zcela odlišné od situace mluvených jazyků. „*Ve znakových jazycích není možné rozdělit každou lexikální jednotku (znak) na morfémy, většinu znaků lze rozložit pouze na fonémy. Pokud bychom ve znakovém jazyce chtěli hledat podobné nebo stejné jednotky, jako jsou morfémy v mluveném jazyce, zjistíme, že takové jednotky je možné vystopovat pouze v několika málo případech (Motejzíkova, 2007, s. 49).*“ Jako příklady v ČZJ, kdy by bylo možné považovat dané jednotky za morfémy, uvádí způsob vyjádření záporu (ruka se otáčí po smyčce dlaní vzhůru), dva druhy klasifikátorů (klasifikátor celého předmětu a klasifikátor držení) a znaky s aspektuální modifikací, o kterých se v krátkosti zmiňuje. „*Na základě studia literatury týkající se amerického znakového jazyka se zdá, že u některých znaků ve funkci slovesa lze identifikovat určité shodné typy pohybu, které nesou informaci o distribučním či temporálním aspektu daného znaku. Tento typ pohybu v sobě nese určitou informaci (např. že děj se vykonává pravidelně; trvá dlouhou dobu; opakuje se znovu a znovu ...) a je možné ho považovat za jednotku analogickou morfémům ve znakovém jazyce. Problémem zůstává fakt, že ani ze zahraniční literatury není jasné, kolika znaků amerického znakového jazyka se tento případ týká (Motejzíkova, 2007, s. 50).*“

7.3.2 Možnosti vyjádření aspektu

Sutton-Spence a Woll (1998) uvádějí, že kromě změny v artikulaci znaku může být aspekt vyjádřen přidáním samostatného znaku ke slovesu nebo přidáním simultánního nemanuálního markeru. Krátce je proto také představím.

7.3.2.1 Přidání samostatného znaku ke slovesu

Aspekt lze vyjádřit **lexikálně pomocí adverbii**. Twilhaar, Bogaerde (2016) uvádějí výrazy jako VŽDY (ALWAYS), NEPŘETRŽITĚ (CONTINUOUSLY). Jedná se o slova

nebo fráze používané k zesílení nebo změně významu jiného slova nebo slov ve větě. Sutton-Spence a Woll (1998) jmenují například znaky ČASTO (OFTEN), VŽDY (ALWAYS), ČASTO (FREQUENTLY), NORMÁLNĚ (NORMALLY). V tomto případě autoři upozorňují, že BSL může být ovlivněn angličtinou. Občas je použito adverbium i flexe k vyjádření stejného děje.

Autoři (Sutton-Spence a Woll, 1998) uvádějí, že dokončení akce se v BSL vyjadřuje **samostatným lexikálním markerem** spíše než změnou slovesného znaku. Aspekt vyjadřuje, zda je událost dokončena nebo zda stále probíhá. Završení děje je v BSL vyjadřováno znaky HOTOVO (FINISH) nebo DOKONČIT (BEEN), které jsou umístěné na konci věty a vyjadřují konec a dokončení děje. DOKONČIT (BEEN) může být použito i na začátku věty k vyjádření, že byl děj dokončen. Lze ho také použít společně s jiným jednoručním slovesem (př.: SEE BEEN ve významu *už viděl*, EAT BEEN ve významu *už jedl*). Marker DOKONČIT (BEEN) nevyjadřuje čas, ale pouze dokončení děje.

Woll, Steinbach a Pfau (2012) uvádějí, že samostatné znaky, které se přidávají ke slovesu, vyjadřují perfektivní¹⁷ aspekt (tj. hlediskový aspekt). Jedná se o sloveso UKONČIT (FINISH) nebo příslovce JIŽ/UŽ (ALREADY) s gramatickou funkcí. Jeden z příkladů, který autoři uvádějí je lexikální slovesný tvar DONE ve významu UKONČIT (FINISH) z italského znakového jazyka (LIS), jenž vyjadřuje význam aspektu perfektiva.

Dále Woll, Steinbach a Pfau (2012) uvádějí příklady lexikálních nosičů perfektivního aspektu z řeckého znakového jazyka (GSL). Jsou jimi tvary DOKONČIT (BEEN) ve významu *provedeno, dosaženo, osvědčeno*, NEDOKONČIT (NOT-BEEN) v opačném významu a NOT-YET také v opačném významu k tvaru DOKONČIT (BEEN). Příklady užití samostatného lexikálního marketu ve větě jsou vidět na obrázku 4 níže.

- a. YESTERDAY cTELL_A MONTH AGO LETTER SEND BEEN
'Yesterday she told me that she had sent the letter a month ago.'
- b. GRANDDAD LESSON NOT-BEEN
'Grandpa had not gone to school.'

Obrázek 4: příklad perfektivního aspektu v GSL (Woll, Steinbach a Pfau, 2012, s. 192)

¹⁷ Autoři perfektivní aspekt označují někdy jako kompletivního. (Woll, Steinbach a Pfau, 2012)

7.3.2.2 Přidání simultánního nemanuálního markeru

Aspekt může být reprezentován i nemanuálními markery. Woll, Steinbach a Pfau (2012) uvádějí příklad kontinuálního aspektu, který zahrnuje obvykle **nafouklé tváře a/nebo zatažené/našpulené rty a foukání** během provádění typické reduplikace. Pro švédský znakový jazyk (SSL) bylo u durativního aspektu vyzorováno, že **zatímco se ruka nehýbe, provádí se krouživé pohyby hlavou** (hlava převzala pohyb ruky).

7.3.2.3 Změna v artikulaci slovesa

Sutton-Spence a Woll (1998) uvádějí, že změna formy znaku v BSL je často vizuálně motivovaná – tempo a povaha modulace odráží povahu vnitřního členění události, kterou daný znak pojmenovává. Autoři uvádějí příklad – pokud je událost náhle přerušena, znak tuto skutečnost reflektuje v náhlém přerušení pohybu.

Sutton-Spence a Woll (1998) uvádějí **změnu z přímého/rovného pohybu na obloukový pohyb**. Dále uvádějí **opakování (pomalé nebo rychlé)**, které u některých sloves, např.: ČEKAT (WAIT), JÍT (WALK) vypovídá o tom, jak dlouho akce trvala např.: rychlé opakování znaku ČEKAT by znamenalo *dlouho čekat* a pomalé opakování znaku s delším pohybem by znamenalo *čekat velmi dlouhou dobu*. U jiných sloves např.: KLEPAT (KNOCK), JET (GO) vypovídá krátké rychlé opakování, že akce probíhá vždy nebo k ní dochází často → př.: rychlé a krátké opakování znaku KLEPAT může znamenat *vždy klepat* nebo *rychle klepat* (význam závisí na typu slovesa a kontextu).

Držení v konečné fázi znaku a počáteční držení odráží časové rozložení události. Zastavením na konci pohybu daného znaku se vyjadřuje, že se *akce náhle zastavila*, např.: KŘÍŽIT-CESTU (CROSS-ROAD), JÍST-VEČEŘI (EAT-DINNER) - někdy bývá označováno jako počáteční aspekt (inceptive aspect).

Držení po delší dobu, zastavením znaku po delší dobu než normálně (a zvýšeným napětím ve svazech) mluvčí vyjadřuje, že akce probíhala velmi dlouho. Většinou se používá u znaků, které v sobě nemají pohyb, např.: DÍVAT-SE (LOOK), DRŽET (HOLD).

Pokud pohyb znaku probíhá po malých úsecích a není hladký, ale probíhá přerušovaně („stop-start“) vyjadřuje to, že událost probíhá postupně, kousek po kousku, např.: NAVÍJET-POSTUPNĚ (WIND-UP-BY-DEGREES), POSTUPNĚ-ZBOHATNOUT (GET-WEALTHIER-BY-DEGREES) – někdy bývá označováno jako postupný aspekt (incremental aspect).

Aspekt vyjádříme také pomalým pohybem znaku, díky **změně v rychlosti pohybu** znaku. Pokud znak zpomalí, naznačuje tím mluvčí to, že se něco děje postupně, ale ne v takových skocích jako u postupného aspektu. (Sutton-Spence a Woll, 1998)

Uvedené způsoby vyjádření aspektu se uplatňují v různé míře v jednotlivých skupinách/typech aspektu. Nejčastěji dochází ke změně artikulace uvnitř znaku společně s přidáním nemanuálního markeru. Uvedené způsoby se samozřejmě vzájemně kombinují. (Woll, Steinbach a Pfau, 2012; Sutton-Spence a Woll, 1998) V následujících kapitolách podrobně představím čtyři práce zahraničních autorů a skupiny aspektu, které popisují.

7.3.3 Klima, Bellugi a Battison (1979)

ASL obsahuje bohatý systém obměn ve formě znaku, díky kterým se modifikuje význam. Jako vizuálně motorický jazyk využívá ASL procesu simultánnosti, a tak jsou modulace artikulovány současně se znakem a projevují se v rychlosti, napětí a délce znaku. Tyto modulace plní podobné gramatické funkce, jako známe u mluvených jazyků - určují například osobu, číslo a vid. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Klima, Bellugi a Battison (1979) obšírněji popsali kruhové modulace pro predispoziční aspekt a další modulace popsali jen stručně. Pro každou skupinu popisují formu a význam daného aspektu. Také uvádějí, že druhy aspektu a jejich modulace se mohou kombinovat a vytvářet další skupiny.

7.3.3.1 Predispoziční aspekt

Predispoziční aspekt (predispositional aspect) je vyjadřován charakteristickým plynulým reduplikujícím se kruhovým pohybem (točivý pohyb loketního kloubu). Provedením této změny základního znaku se obmění jeho původní význam na *být náchylný k ..., mít předpoklady, mít tendenci ...*

Autoři (Klima, Bellugi a Battison, 1979) uvádějí příklad na znaku NEMOCNÝ (SICK), který je v základní formě artikulován ohnutými prostředníčky obou rukou, prostředníček jedné ruky se opakovaně dotýká čela a prostředníček druhé ruky se opakovaně dotýká hrudi. Po modulaci/změně aspektu reduplikovaný pohyb mizí a ruka se přibližuje k místu, kde se dotýká těla a bez pauzy artikuluje 3 klidné krouživé pohyby ze shora dolů.

Autoři (Klima, Bellugi a Battison, 1979) uvádějí, že pohybová složka znaku se po změně/modulaci aspektu už neobjevuje. U dalších znaků (př.: HLOUPÝ (SILLY), ZLOMYSLNÝ (MISCHIEVOUS)) po modulaci také zmizelo opakování a další pohyby (kroucení, vrtění, kmitání ruky apod.) a místo toho se objevil plynulý kruhový pohyb. Změna/modulace je složená ze základního pohybu znaku, který je vložen do většího kruhového reduplikujícího se pohybu.

Na obrázku 5 je znázorněna citátová forma znaku NEMOCNÝ, na obrázku 6 jsou vidět dvě varianty modulace predispozičního aspektu na znaku NEMOCNÝ, kdy je význam změněn na *být náchylný k nemocem*.

Obrázek 5: citátová forma znaku NEMOCNÝ (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 248)

Obrázek 6: predispoziční aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 248)

Klima, Bellugi a Battison (1979) popisují, že ne ve všech adjektivních predikátech v ASL najdeme proces modulace. Rozlišují znaky, u kterých se modulace objevuje a svým významem vyjadřují dočasné a náhodné stavy (např.: ROZZLOBENÝ (ANGRY), CTIŽÁDOSTIVÝ (AMBITIOUS), NEMOCNÝ (SICK) atd.), a znaky, které proces modulace

nepodstupují a svým významem vypovídají o vnitřní/vrozené charakteristice či dlouhotrvající vlastnosti (např.: PĚKNÝ (PRETTY), OŠKLIVÝ (UGLY), INTELIGENTNÍ (INTELLIGENT), HLUPÝ (STUPID), TVRDÝ (HARD) atd.).

Modulace kruhového reduplikujícího se pohybu pozmění význam adjektivního predikátu na to, že popisuje nějakou charakteristiku, vlastnost (náhodný stav se tedy díky modulaci změni ve vnitřní/vrozenou charakteristiku).

7.3.3.2 Susceptativní aspekt

Susceptativní aspekt (susceptative aspect) nezahrnuje reduplikaci, skládá se z jediného tahu/pohybu ve výpadu v kombinaci s jemným napětím svalů na předloktí s uvolněným tvarem ruky.

Klima, Bellugi a Battison (1979) uvádějí příklad modulace opět na znaku NEMOCNÝ. Modulace se projevuje jako jediný krátký prudký výpad vytvořený na čele s odražením před tím, než se ruka dotkne čela (tvar ruky se nemění). Forma znaku je odlišná od predispozičního aspektu, ale význam těchto dvou modulací je velmi blízký. Susceptativní aspekt vyjadřuje význam *být ve stavu přístupnosti, otevřenosti vůči kvalitě, rysu nebo stavu*. V případě modulovaného znaku NEMOCNÝ uvádí autoři stejný význam jako u predispozičního aspektu *snadno onemocnět* nebo *být náchylný k nemocem*. Autoři zmiňují, že se výpádová modulace neuplatňuje na predikáty odkazující k vnitřním/vrozeným vlastnostem. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 7 jsou vidět dvě varianty modulace susceptativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 7: susceptativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 255)

Autoři uvádějí porovnání predispozičního a susceptivního aspektu: „*Znaky, které neprošly modulací, poukazují na přechodný stav. Po modulaci predispozičního aspektu poukazují na trvalou charakteristiku a po modulaci susceptivního aspektu odkazují na připravenost rozvíjet nějaký stav nebo na náhlou změnu nějakého stavu* (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 256).“

7.3.3.3 Kontinuální aspekt

Kontinuální aspekt (continuative aspect) se objevuje u durativních sloves (vyjadřuje děj probíhající souvisle a nepřetržitě) a adjektivních predikátů, které poukazují na přechodné stavy. Aspekt modifikuje význam, že daná *vlastnost nebo charakteristika trvá po delší dobu*. Modulace se skládá z pomalého nepravidelného reduplikujícího se eliptického pohybu. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Autoři uvádějí příklad na znaku NEMOCNÝ, jehož význam se po modulaci změní na *být delší dobu nemocný* a modulace se skládá z pomalého vlnitého pohybu směrem dolů, který se obloukem otočí a vrací zpět. Cyklus se třikrát opakuje.

Na obrázku 8 jsou znázorněny varianty kontinuálního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

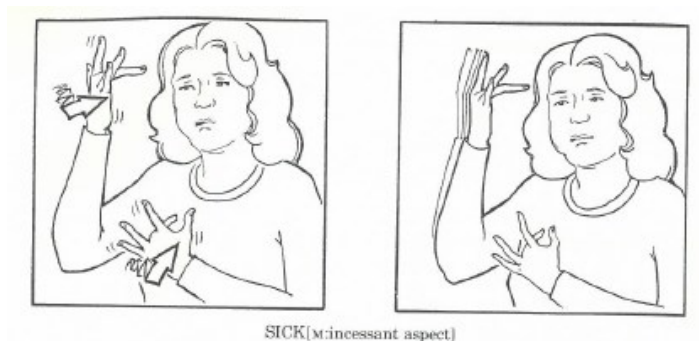
Obrázek 8: kontinuální aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 257)

7.3.3.4 Nepřetržitý aspekt

Nepřetržitý aspekt (incessant aspect) se používá tehdy, když se nějaký rys nebo vlastnost opakuje tak často po určitou dobu, že se zdají být nekonečné. Modulace vypovídá o rychlém opakování nějaké charakteristiky s důrazem na její neustálou dobu trvání.

Forma modulace se skládá z malého, napjatého, nerovného (nepravidelného) pohybu, který co nejrychleji několikrát opakuje citátovou podobu znaku. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 9 jsou znázorněny varianty nepřetržitého aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 9: nepřetržitý aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 258)

7.3.3.5 Frekventativní aspekt

Frekventativní aspekt (frequentative aspect) přidává k významu základního znaku stavu nebo vlastnosti rys: *často dochází k výskytu dané vlastnosti nebo znaků určitého stavu* (v poměrně krátkém úseku času). Pro označení modulace použili autoři hudební termín „marcato“, který označuje stálý pravidelný rytmus.

Jako příklad autoři uvádějí znak NEMOCNÝ: modulace se značí pohybem, u kterého je dobře znatelná výchozí a konečná pozice. Pohyb je v pravidelném rytmu čtyřikrát až šestkrát opakován. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 10 jsou znázorněny varianty frekventativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 10: frekventativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 258-259)

7.3.3.6 Intenzivní aspekt

Intenzivní aspekt (intensive aspect) pracuje s napětím, kdy je znak artikulován ve velkém napětí. Při intenzivním aspektu jsou zpevněny svaly ruky a předloktí, začátek artikulace znaku je složen z dlouhého podržení/zastavení a následuje rychlé opakování a koncové zastavení.

Jako příklady uvádějí autoři opět znak NEMOCNÝ, který při intenzivním aspektu mění význam na *velmi nemocný*. Tato modulace je prezentována dlouhým zastavením v úvodu artikulace znaku a následným rychlým opakováním pohybu, ze kterého je znak složen. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 11 jsou znázorněny varianty intenzivního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 11: intenzivní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 260)

7.3.3.7 Aproximativní aspekt

Na druhé straně stupnice od intenzivního aspektu, jak uvádějí autoři (Klima, Bellugi a Battison, 1979), stojí aproximativní aspekt (approximative aspect), který je reprezentován uvolněnou až laxní artikulací znaku a modifikuje význam na *poněkud nebo malý stupeň kvality či nějaké vlastnosti*.

Na obrázku 12 jsou znázorněny varianty aproximativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 12: *approximativní aspekt* (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 260)

7.3.3.8 Resultativní aspekt

Resultativní aspekt (resultative aspect) pozměňuje původní význam znaku na *mít za následek úplnou změnu stavu nebo kvality (získat nějakou vlastnost)* a skládá se z pomalého pohybu na začátku a rychlého pohybu na konci artikulace znaku (postupně se zvyšuje rychlost).

Autoři (Klima, Bellugi a Battison, 1979) uvádějí příklad znaku ČERVENÝ (RED). Jeho citátová podoba je složená z opakujícího se pohybu. Při modulaci se pohyb již neopakuje, objevuje se napětí, které začíná pomalu a postupně se zvyšuje. Pohyb je zakončen dlouhým koncovým zastavením. Význam se mění na *zčervenat*. Dalším prezentovaným příkladem je znak NEMOCNÝ, jehož modulace je artikulována jedním prodlouženým pohybem, který začíná pomalu před čelem a následně zvyšuje rychlost a končí opět zastavením/podržením. Význam se pozmění na *stát se velmi nemocným*.

Na obrázku 13 jsou znázorněny varianty resultativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

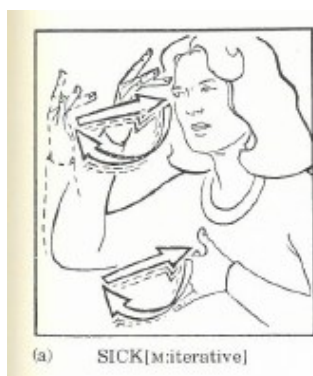

Obrázek 13: *resultativní aspekt* (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 261)

7.3.3.9 Iterativní aspekt

Iterativní aspekt (iterative aspect) přidává význam, že *nějaká situace se děje stále a stále dokola, opakuje se*. Modulace je složena z reduplikované formy znaku s pomalým návratem do počáteční pozice znaku. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 14 je znázorněn příklad iterativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 14: iterativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263)

7.3.3.10 Protraktivní aspekt

Protraktivní aspekt (protractive aspect) přidává podle autorů význam, že *stav probíhá nepřerušovaně*. Forma znaku není modulována pohybem, ale ke koncové pozici artikulace znaku se připojí dlouhá pauza/držení. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

Na obrázku 15 je znázorněn příklad protraktivního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 15: protraktivní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263)

7.3.3.11 Susceptativní a frekventativní aspekt

Klima, Bellugi a Battison (1979) uvádějí, že modulace se mohou vzájemně kombinovat. Jako příklad uvádějí právě *susceptativní* a *frekventativní* modulaci. Modulace ve spojení mají tuto podobu: krátký reduplikovaný pohyb v tahu spojený se čtyřmi výpady/úderu. Význam této kombinované modulace je *být často náchylný k/mít často sklony k nějaké vlastnosti, charakteristice nebo stavu*.

Na obrázku 16 je znázorněn příklad susceptativního a frekventativního aspektu na znaku NEMOCNÝ.

Obrázek 16: susceptativní a frekventativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263)

7.3.3.12 Systematické vlastnosti modulací aspektu

Modulace, které autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) popisují, má vliv na význam a formu základního znaku. Modulace aspektu jsou charakteristické dynamickými změnami (druhy markerů), jako jsou změny v míře a plynulosti pohybu, změny v napětí a pauzách. Dané markery (např.: *rotace zápěstí, kývání, kontakt, otírání se, viklání, spojování, uchopení* apod.) se pak vrší na základní pohyb znaku. Několik modulací zahrnuje reduplikaci primárního pohybu znaku. Odlišná míra (intenzita/tempo) pohybu se může vršit na primární pohyb znaku (př. pomalý, rychlý) a průběh pohybu může být vyrovnaný (rovný/hladký) nebo nevyrovnaný. Napětí a uvolnění svalů se může odrážet ve změnách pohybu a mohou se objevovat pauzy mezi jednotlivými cykly pohybu.

Klima, Bellugi a Battison (1979) pracují s několika označeními pro jednotlivé komponenty a modulace znaku. Uvádějí, že vlastnosti modulací se liší od vlastností

pohybových složek lexikálních jednotek. Když popisují pohybové komponenty lexikálních jednotek, používají termíny jako *rotace zápěstí, kývání, kontakt, otírání se, viklání, spojování, uchopení* apod. Jedná se vlastně o jednotlivé markery (morfémy). Pro pojmenování jednotlivých skupin modulací volí autoři označení celkového procesu modulace (např.: *thrust, marcato, accelerando*), které v češtině opisují víceslovným označením. Autoři si pokládají otázku, co nasvědčuje tomu, že tyto prostředky nejsou pouze volitelnými suprasegmentálními prostředky, tedy intonačními prostředky, jako je melodie, důraz, pauza, tempo, rytmus apod. Podle autorů je možné, že jsou formy modulací globálně jednotnými celky a že jsou zcela odlišné jeden od druhého. Pokud by formy modulací sdílely podobné vlastnosti, naznačovalo by to systematické vztahy v rámci jazyka.

Klima, Bellugi a Battison (1979) neanalyzují modulace jako jednotné celky, ale díky podobnostem mezi jednotlivými vlastnostmi různých modulací se zaměřují na soubor binárních rysů, které by mohly ukázat některé sémantické rozdíly mezi modulacemi. Rozdíly mezi modulacemi určují v rámci těchto kategorií: **reduplikace** (přítomnost nebo absence reduplikace), **(ne)vyrovnanost** tempa během cyklu, **napětí** (přítomnost nebo absence přidaného napětí ve svalech dlaně nebo paže), **koncový marker** (přítomnost nebo absence zastavení nebo držení na konci cyklu), **rychlost** (zrychlující nebo zpomalující pohyb), **protažení/zkrácení pohybu**.

Na obrázku 17 jsou znázorněny rozdíly mezi aspektovými modulacemi na základě výše zmíněných kategorií (reduplikace, (ne)vyrovnanost, napětí, koncový marker, rychlost, protažení/zkrácení pohybu).

	<i>Reduplicated</i>	<i>Even</i>	<i>Tense</i>	<i>End-marked</i>	<i>Fast</i>	<i>Elongated</i>
Predispositional	+	+	–	–	+	+
Susceptative	–	+	–	+	+	–
Continuative	+	–	+	–	–	+
Incessant	+	–	+	+	+	–
Frequentative	+	+	+	+	+	+
Intensive	–	+	+	+	+	+
Approximative	+	+	–	–	+	–
Resultative	–	–	+	+	–	+
Iterative	+	–	+	+	–	+
Protractive	–		+			–
Susceptative/ Frequentative	+	+	–	+	+	+

Obrázek 17: rozdíly mezi aspektovými modulacemi (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 265)

Klima, Bellugi a Battison (1979) určují na osmi formách modulací (znázorněno na obrázku 18 níže), zda se jedná o trvání stavu nebo změnu stavu. V případě

predispozičního, kontinuálního, protraktivního a intenzivního aspektu se jedná o **stavy** (fráze s lichým číslem) a u susceptativního a frekventativního aspektu, iterativního, intensivního a resultativního aspektu jde o **změnu stavu** (fráze se sudým číslem). Odlišení mezi těmito dvěma skupinami může být pouze ve změně způsobu pohybu.

- (1) To be characteristically sick (predispositional aspect).
- (2) To get sick easily often (susceptative/frequentative aspect).
- (3) To be sick for a long time (continuative aspect).
- (4) To get sick over and over again (iterative aspect).
- (5) To be sick for an uninterrupted period of time (protractive aspect).
- (6) To get sick incessantly (incessant aspect).
- (7) To be very sick (intensive aspect).
- (8) To become fully sick (resultative aspect).

Obrázek 18: příklady jednotlivých druhů aspektu (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 267)

Pomocí sémantické analýzy vytvořili autoři čtyři páry sémantických změn, které ovlivňují adjektivní predikáty. **Predispoziční aspekt** považují za shodný s aspektem **susceptativním + frekventativním**. Oba odkazují k nějakému stavu nebo změně stavu, který se objevuje pravidelně nebo obvykle v průběhu času. **Kontinuální a iterativní aspekt** má ohnisko společného významu v delších časových úsecích. **Nepřetržitý a protraktivní aspekt** lze podle autorů považovat za sémanticky paralelní. Odkazují k výskytu nějakého stavu po delší dobu a odráží hustotu výskytu. Další paralelní dvojicí je **intenzivní a resultativní aspekt**, kdy se oba zaměřují na intenzitu stavu. Uvedené dvojice sdílejí formální i sémantické rysy. (Klima, Bellugi a Battison, 1979)

7.3.4 Reagan (2007)

Reagan (2007) zmiňuje, že rozlišování aspektu hraje důležitou roli v řadě jazyků. Mezi často zmiňované aspekty ve znakových jazycích podle něj patří aspekt perfektivní (událost je dokončena) a imperfektivní (událost pokračuje nebo se opakuje). Dále se vydělují například progresivní aspekt, habituální aspekt, durativní aspekt, punktuální aspekt nebo iterativní aspekt.

Reagan zmiňuje Liddella (2003), který uvádí, že mnoho znaků v ASL vyjadřuje aspekt skrze změnu svých tvarů. Jako příklady aspektuálních markerů uvádí Reagan (2007) např.: opakování, reduplikaci, změny ve směru pohybu, změny v povaze pohybu, změny v rychlosti

pohybu, změny ve využití prostoru a prostorových vztahů, dále pak změny orientace a místa artikulace znaku a práce s pauzami.

Reagan (2007) zmiňuje 11 skupin, které vydělili autoři Klima, Bellugi a Battison (1979), a na základě dalších výzkumů toto dělení zužuje a uvádí 7 nejčastěji vydělovaných skupin časového aspektu v ASL, které zmiňují autoři jako Liddell, 2003; Baker-Shenk a Cokely, 1980 nebo Valli a Lucas, 2000.

V tabulce 2 uvádím příklady časového aspektu v ASL na modulacích znaku STUOVAT (STUDY), které zmiňují Valli a Lucas (2000) a Reagan (2007). Základní forma znaku (zejména tvar ruky a orientace dlaně) zůstává konstantní a k ní jsou přidávány další modifikace, které vyjadřují rozdíly v aspektu.

Základní forma znaku	STUDY	<i>studovat</i>
Perfektivní aspekt	STUDY FINISH	<i>studovat hotovo</i>
Iterativní aspekt	STUDY-OVER-AND-OVER-AGAIN	<i>studovat znovu a znovu</i>
Počáteční aspekt	READY-TO-BEGIN-STUDYING	<i>připraven začít studovat</i>
Nepřetržitý aspekt	STUDY-CONTINUALLY	<i>studovat neustále</i>
Habituální aspekt	STUDY-REGULARLY	<i>studovat pravidelně</i>
Durativní aspekt	STUDY-FOR-PROLONGED-PERIOD	<i>studovat delší dobu</i>
Intensivní aspekt	STUDY-IN-A-HURRY	<i>studovat uspěchaně</i>

Tabulka 2: příklady časového aspektu v ASL na modulacích znaku STUOVAT

Reagan (2007) zmiňuje, že ne všechna slovesa v ASL mohou vyjadřovat aspekt a že existuje celá řada fonologických a morfologických omezení. Dále uvádí, že vyjadřování aspektu je důležitým a běžně používaným procesem v ASL.

7.3.4.1 Perfektivní aspekt

Skupina zastoupena znakem HOTOVO (FINISH), který označuje dokončený děj a je vyjádřen lexikálně. Ve větě může mít funkci hlavního slovesa nebo jako marker perfektivního aspektu.

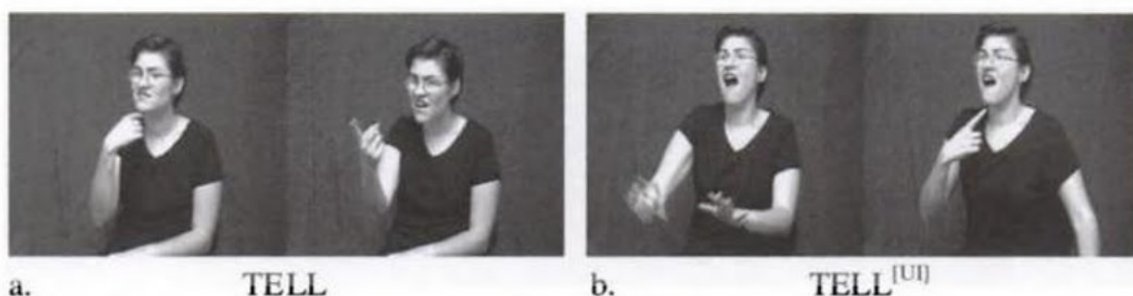
7.3.4.2 Iterativní aspekt

Označuje děj, který probíhá opakovaně. „Forma změny znaku je tvořena opakováním a reduplikací - (a) opakovaným cyklem složeným z přímočarého pohybu s krátkým zastavením na konci tahu, za nímž následuje přechodový pohyb podobný oblouku zpět na výchozí místo a (b) kývavý pohyb těla a/nebo hlavy dopředu s každým tahem. Baker-Shenk a Cokely (1980, s. 404) uvádí příklad znaku DÍVAT-SE-STÁLE-ZNOVU-A-ZNOVU (LOOK-AT-OVER-AND-OVER-AGAIN).

7.3.4.3 Počáteční aspekt

Počáteční aspekt (inceptive aspect) označuje, že by děj měl začít. Liddell (2003) uvádí, že počáteční aspekt zahrnuje pohyb a postavení rukou, které předchází provedení samotného znaku. Forma modulace zahrnuje ruce, které jsou před trupem a začnou se obloukovitým pohybem vracet k počátečnímu místu citátové podoby znaku. Modulace zahrnuje i přidání nemanuálních markerů (např.: otáčení trupu, klesnutí čelisti, vdechování během obloukovitého pohybu a chvilkové zadržení dechu během držení konečné pozice znaku). Tato modulace se uplatňuje například na slovesech ŘÍCI (TELL), OZNÁMIT (INFORM), PODÍVAT-SE (LOOK-AT), FLIRTOVAT (FLIRT).

Na obrázku 19 je fotografie, kterou uvádí Liddell (2003, s. 38), kde je vidět znázorněná forma počátečního aspektu na znaku ŘÍCI. Citátová forma znaku ŘÍCI je tvořena ukazováčkem, který je v kontaktu s bradou. Ukazováček se začne pohybovat rovně dopředu směrem k posluchači sdělení. Forma počátečního aspektu znaku ŘÍCI nese význam „jen to říct“ („just about to tell“) a forma modulace je následující: ruce vykonávají obloukový pohyb vpřed od trupu a končí ukazováčkem v kontaktu s bradou.

Obrázek 19: citátová forma znaku TELL a vyjádření počátečního aspektu (Liddell, 2003, s. 38)

7.3.4.4 Nepřetržitý aspekt

Děj probíhá nepřetržitě. Reagan (2007) uvádí, že nepřetržitý aspekt (*incessant aspect*) zahrnuje obecně změnu držení a pohybu s výslednou změnou umístění v prostoru. Součástí modulace je i přidání nemanuálního markeru. Jako příklad autoři uvádí znak ČÍST-USTAVIČNĚ (READ-CONTINUALLY). (Reagan, 2007; Valli a Lucas, 2000)

7.3.4.5 Habituální aspekt

Děj probíhá pravidelně. Forma habituálního aspektu (*habitual aspect*) zahrnuje přidání opakovaného pohybu v malé přímce k citátové formě znaku. Jako příklad uvádějí znak STUDOVAT-PRAVIDELNĚ (STUDY-REGULARLY). (Reagan, 2007; Valli a Lucas, 2000)

7.3.4.6 Durativní aspekt

Děj probíhá po delší dobu nebo je prodloužený, delší. Reagan (2007) uvádí, že v ASL se durativní aspekt (*durative aspect*) vyjadřuje pomalejším, opakováním, eliptickým pohybem složeným ze zaobleného tahu/výpadu znaku a návratu zpět.

7.3.4.7 Intenzivní aspekt

V případě intenzivního aspektu (*intensive aspect*) se děj odehrává najednou/z ničeho nic nebo ve spěchu. Valli a Lucas (2000) uvádějí, že forma se liší v závislosti na konkrétním znaku. Například u znaku JÍST-VE-SPĚCHU (EAT-IN-A-HURRY) je přítomný pohyb tam a zpět, zatímco ve znaku ŠÍT-VE-SPĚCHU (SEW-IN-A-HURRY) je kruhový pohyb.

7.3.5 Twilhaar a Bogaerde (2016)

Twilhaar, Bogaerde (2016, s. 15) uvádějí na příkladu tří anglických vět, jak aspekt určuje začátek nebo průběh děje. Všechny tři věty popisují události v minulém čase v angličtině. V první větě (*John Lanughed.*) určují aspekt jako *perfektivní aspekt*, ve druhé větě (*John started laughing.*) a třetí větě (*John was laughing.*) mluví o *imperfektivním aspektu*. Zároveň nalezneme ve druhé větě počáteční aspekt (*inchoative aspect*) vyjádřený

lexikálně, který vyjadřuje, že událost právě začala. Ve třetí větě mluví autoři o progresivním aspektu (*progressive aspect*), kde se děj v průběhu času rozšiřuje, zvětšuje.

Twilhaar, Bogaerde (2016) ve svém slovníku *Concise lexicon for sign language* zmiňují následujících šest druhů aspektu:

7.3.5.1 Durativní aspekt (= Habituální aspekt)

U většiny znakových jazyků je možné díky ohýbání znaku vyjádřit, že daný děj probíhá delší dobu. Vyjadřovacím prostředkem je **opakování pohybu (krátký pohyb nebo dlouhý a široký pohyb s důrazem)**. V mnoha znakových jazycích lze durativní aspekt vyjádřit i lexikálně, například znaky NEPŘETRŽITĚ (CONTINUOUSLY), PO-CELOU-DOBU (ALL-THE-TIME), DLOUHO (LONG-TIME).

7.3.5.2 Frekventativní aspekt (=Iterativní aspekt)

Obvykle je frekventativní aspekt vyjádřen modifikací slovesa skrze **opakovaný pohyb. Mezi jednotlivými opakováními pohybu** je, na rozdíl od durativního aspektu, možné udělat **krátkou pauzu**. Například ve slovese DÍVAT-SE (WATCH) je v NGT možné udělat pauzu nebo držení pro vytvoření frekventativního aspektu. Stejný význam je možné vyjádřit i lexikálně, například ZNOVU (AGAIN) nebo POKAŽDÉ (EVERY-TIME).

7.3.5.3 Inchoativní aspekt

Vyjadřuje počátek u imperfektivního aspektu.

7.3.5.4 Progresivní aspekt

Vyjadřuje průběh děje u imperfektivního aspektu. Děj stále pokračuje, není ukončený a v průběhu času narůstá, rozšiřuje se.

7.3.5.5 Imperfektivní aspekt

Imperfektiva vyjadřují děj, který stále probíhá, pokračuje. Jsou vyjádřena **několikým opakováním slovesa**. Výraz obličejové i postojové složky je odlišný od perfektiv, kdy sloveso vyjadřuje ukončenost děje. Pokud chceme zdůraznit určitý úsek v průběhu děje, můžeme vymezit inchoativní a progresivní aspekt. Autoři uvádějí, že v případě, kdy daný děj

právě začal, hovoříme o **inchoativním aspektu**. Pokud se děj dále vyvíjí, hovoříme o **progresivním aspektu**.

7.3.5.6 Perfektivní aspekt (=Kompletivní aspekt)

Perfektivní aspekt se ve znakových jazycích vyjadřuje flexí slovesa i lexikálně. Například v nizozemském znakovém jazyce (NGT) je perfektivní aspekt vyjádřen znakem PŘIPRAVENÝ/HOTOVÝ (KLAAR). Na obrázku 20 je uveden příklad perfektivního aspektu v NGT.

Sign Language of the Netherlands (NGT)

(1) _____
INDEX₁ EAT READY, INDEX₁ SLEEP
(When I am through eating, I'll go to sleep.)

(2) YESTERDAY MAN CIGAR-SMOKE
(Yesterday the man smoked a cigar.)

Obrázek 20: perfektivní aspekt v NGT (Twilhaar, Bogaerde, 2016, s. 36)

7.3.6 Rathmann (2005)

Rathmann (2005) podává přehled literatury¹⁸, která v minulosti navrhla aspektové modulace, hodnotí předchozí postupy o vytvoření jednotlivých skupin aspektu a problematice aspektu se věnuje komplexně. Zaměřuje se na aspekt a aspektuální morfologii v ASL. Jeho práci věnuji větší pozornost a následně v praktické části vycházím z jeho navrženého dělení aspektu.

Mnoho autorů zabývajících se aspektem ve znakových jazycích nějakým způsobem pracovalo s kategoriemi, které popsali autoři Klima, Bellugi a Battison (1997). Rathmann (2005) pracuje s aspektovými modulacemi, které vymezila řada autorů před ním a seskupuje

---

¹⁸ Další autoři, které Rathmann (2005) uvádí a kteří se pokusili o navržení skupin aspektových modulací jsou například Baker-Shenk and Cokely (1980), Anderson (1982), Wilbur (1987, 2004), Sandler (1989), Brentari (1998), Thompson (2001) a Liddell (2007).

je do šesti skupin. Jednotlivé modulace byly uspořádány do jednotlivých skupin na základě sémantických vlastností, které predikátu přidávají. Aby bylo možné dvě modulace spojit, musely splňovat sémantické kritérium, ve kterém sdílí stejné časové schéma. Časová schémata ukazují, co daný morfém spouští za změny v časových vlastnostech a vztazích daných událostí. **Rathmann (2005) uvádí šest skupin/morfémů:** jde o morfém **kontinuální**, **iterativní**, **habituální**, morfém **držení**, **konativní** morfém a morfém **HOTOVO (FINISH)**. U každého morfému Rathmann (2005) vysvětluje, jaké skupiny od předchozích autorů byly seskupeny a pod jaký morfém jsou nyní zařazeny, jaké vlastnosti daný morfém má a jak se realizuje na slovesech. První čtyři morfémy se týkají situačního aspektu, dva poslední se týkají hlediskového aspektu.

Rathmann (2005) uvádí lingvistku **Fischer (1973)**, která jako první popsala prostředky reduplikace v ASL, které mimo jiné nesou i význam aspektu. Fischer (1973) popisuje tři morfémy, které navrhuje i Rathmann: *kontinuální* (pomalá reduplikace na durativním slovese prodlužuje událost), *iterativní* (pomalá reduplikace na nedurativním slovese zopakuje událost) a *habituální* (rychlá reduplikace nese význam obvyklosti). **Fischer a Gough (1972)** zaznamenávají také znak HOTOVO (FINISH), který může nést aspektuální význam.

Dále Rathmann (2005) uvádí studii, ve které autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) navrhli další sérii modulací nesoucí význam aspektu. Rathmann (2005) zmiňuje, že autoři popisují aspekt jako vnitřní časovou konzistenci události v kontrastu s časem, který oproti aspektu zachycuje danou situaci v čase. **Klima, Bellugi a Battison (1979) zmiňují, že sloveso má dvě základní formy: durativní formu (durative)**, která nemá ve svém tvaru žádný pohyb rukou a paží a **punktuální formu (punctual)**, která pohyb má. Tyto dvě formy se kombinují s flektivními formami a vytvářejí různé skupiny aspektu (aspektové modulace).

Markery jsou v uvedených modulacích charakteristické dynamickými vlastnostmi a způsoby pohybu, jako je reduplikace, rychlost znakování, rovnoměrnost rychlosti, napětí a pauzy mezi cykly zdvojení/reduplikace. Vzhledem k tomu, že tyto vlastnosti nejsou používány k vytváření lexikálních rozdílů v ASL, Klima, Bellugi a Battison (1979) si kladou otázku, zda modulace označují gramatický prvek nebo zda jsou pouze *volitelnými expresivními suprasegmentálními nuancemi*. Argumentují, že tyto modulace jsou skutečně morfologickými procesy, vykazují *vnitřní systematickosti ve svých možnostech tvarování*. To je patrné z toho, že se mohou vztahovat i na znaky (významy), které vznikly pouze pro danou příležitost/pro daný kontext (nonce sign). Dále autoři argumentují morfologickou

povahu modulací tím, že se tyto modulace vyskytují pouze u určitých predikátů a v určitém kontextu a jsou rozložitelné na menší fonologické jednotky, které lze vzájemně kombinovat (př.: zdvojení/reduplikace, rovný pohyb, koncový bod, rychlý pohyb a prodloužený pohyb).

Rathmann (2005) uvádí, že některé modulace navržené Klimou, Bellugiovou a Battisonem (1979) mají podobný význam. Čtyři modulace popisují stavy (predispoziční, kontinuální, protraktivní, intenzivní) a další čtyři popisují změny stavu (susceptativní/frekventativní, iterativní, nepřetržitý/incesantní, resultativní). **Rathmann (2005), stejně jako Klima, Bellugi a Battison (1979), si pokládá otázku, zda lze modulace seskupit do sad založených na významu. Obě práce aspektové modulace seskupují podle sémantiky, ale každá vytváří jiné finální skupiny.**

7.3.6.1 Kontinuální morfém

Rathmann (2005) do kontinuálního morfému (continuative) seskupil tři aspektuální modulace, které popsali autoři **Klima a Bellugi a Battison (1979)** *protraktivní*, *durativní* a *kontinuální* (všechny tři se uskutečňují/probíhají po určitou dobu) a dvě aspektuální modulace od **Baker-Shenk a Cokely (1980)** *over time* (odpovídá kontinuální skupině, kterou popsali Klima a Bellugi a Battison (1979) a nese význam: *neustále, pravidelně, na chvíli*) a *long time* (odpovídá durativní skupině, kterou popsali Klima a Bellugi a Battison (1979) a nese význam: *po delší dobu*). Přehled jednotlivých autorů a jejich vymezení uvádím v tabulce 3.

AUTOR	DRUH ASPEKTU/MORFÉMU		FORMA	VÝZNAM
Rathmann (2005)	kontinuální	continuative	Pohyb základového slovesa je prodloužen o delší dobu oproti citátové formě.	Časový interval, během kterého se děj rozvíjí, je delší než obvykle a probíhá nepřerušovaně. Prodlužuje trvání události.
Klima, Bellugi a Battison (1979)	kontinuální	continuative (elliptical modulation)	Pomalý nepravidelný opakující/reduplikující se eliptický pohyb.	Vlastnost nebo charakteristika trvá po delší dobu.
	protraktivní	protractive	Forma znaku není modulována pohybem, ale ke koncové pozici artikulace znaku se připojí dlouhá	Stav probíhá nepřerušovaně.

			pauza/držení.	
	durativní / trvací	durational	Hladká, kruhová reduplikace.	Dělat něco po dlouhou dobu.
Baker-Shenk a Cokely (1980)	kontinuální	„over time“	Pomalý nepravidelný opakující/reduplikující se eliptický pohyb.	Neustále, pravidelně, na chvíli.
	durativní / trvací	„long time“	Hladká, kruhová reduplikace.	Po delší dobu.

Tabulka 3: kontinuální morfém

Kontinuální morfém nese význam, že **časový interval, během kterého se děj rozvíjí, je delší než obvykle a probíhá nepřerušovaně**. Jedná se o vázaný morfém, který nemůže stát samostatně. **Pohyb základového slovesa je prodloužen o delší dobu oproti citátové formě**. Rathmann (2005, s. 35) uvádí slovesa ASL, na kterých se uplatňuje kontinuální morfém: CHODIT (WALK), STUDOVAT (STUDY), PRACOVAT (WORK), BĚŽET (RUN), VYUČOVAT (TEACH) atd. Dále Rathmann (2005, s. 35-36) uvádí příklad kontinuálního morfému na slovese VAŘIT ve větách: TODAY, MARY COOK, JOHN COOK+continuative. (*Today, Mary cooked, but John cooked even longer.*) nebo JOHN COOK+continuative STILL (*John is still cooking.*)

Tuto skupinu vydělují i autoři Woll, Steinbach a Pfau (2012) a uvádějí příklad na slovese STUDOVAT (STUDY), které společně s aspektuálním morfémem vyjadřuje význam *studovat dlouhou dobu/delší dobu*. Autoři tvrdí, že modulace pro kontinuální aspekt jsou napříč znakovými jazyky podobné. Nejčastěji se vyskytuje **pomalé opakování** či **pomalé krouživé pohyby**. Habituální (durativní) aspekt v ASL je značen **obloukovitým pohybem** ve znaku typu LML (místo artikulace-pohyb-místo artikulace) a následnou reduplikací a vytvořením kruhového pohybu. U sloves BSL, která nemají dráhový pohyb např.: DÍVAT-SE (LOOK), DRŽET (HOLD) se kontinuální aspekt značí **prodlouženým zastavením**. U NGT zahrnuje kontinuální aspekt **tři opakování elipsovitého pohybu doprovázeného sevřenými rty a nepatrným foukáním**.

Na obrázku 21 uvádím příklad kontinuálního aspektu na znaku STUDOVAT.

Figure 17. STUDY+continuative

Obrázek 21: kontinuální aspekt (Rathmann, 2005, str. 35)

7.3.6.2 Iterativní morfém

Iterativní morfém (iterative) zahrnuje podle Rathmanna (2005) tři skupiny, které popsali **Klima a Bellugi a Battison (1979)**: nepřetržitý aspekt (incessant), frekventativní aspekt (frequentative), iterativní aspekt (iterative) a jednu skupinu od **Baker-Shenk a Cokely (1980)** *over and over again*, která odpovídá iterativní skupině, kterou popsali Klima a Bellugi a Battison (1979).

Přehled jednotlivých autorů a jejich vymezení uvádím v tabulce 4.

AUTOR	DRUH ASPEKTU/MORFÉMU		FORMA	VÝZNAM
Rathmann (2005)	iterativní	iterative	Reduplikace pohybu znaku. Mezi jednotlivými intervaly je možné udělat pauzu.	Daný děj se opakuje (stále dokola, opakovaně).
Klima, Bellugi a Battison (1979)	nepřetržitá	incessant (tremolo modulation)	Malý, nerovný (nepravidelný) pohyb, který co nejrychleji opakuje citátovou podobu znaku.	Modulace vypovídá o rychlém opakování nějaké charakteristiky s důrazem na její neustálou dobu trvání.
	frekventativní	frequentative (marcato modulation)	Pohyb, u kterého je dobře znatelná výchozí a konečná pozice. Pohyb je v pravidelném rytmu čtyřikrát až šestkrát opakován.	Často dochází k výskytům dané vlastnosti nebo znaků určitého stavu (v poměrně krátkém úseku času).
	iterativní	iterative	Reduplikovaná forma znaku s pomalým návratem do počáteční pozice znaku.	Nějaká situace se děje stále a stále dokola, opakuje se.

Baker-Shenk a Cokely (1980)	iterativní	„over and over again“	Reduplikovaná forma znaku s pomalým návratem do počáteční pozice znaku.	Nějaká situace se děje stále a stále dokola, opakuje se.
-----------------------------	------------	-----------------------	---	--

Tabulka 4: iterativní morfém

Rathmann (2005) uvádí, že iterativní morfém se váže na slovesa, která mohou vyjadřovat opakovatelný děj. Na slovesech, která vyjadřují jedinečnou neopakovatelnou událost, se morfém neuplatňuje. **Forma iterativního morfému je složena z reduplikace pohybu znaku. Mezi jednotlivými intervaly je možné udělat pauzu. Morfém nese význam, že se daný děj opakuje.** Rathmann (2005, s. 37) uvádí slovesa ASL, na kterých se uplatňuje iterativní morfém: VAŘIT (COOK), JÍST (EAT), NAPSAT (TYPE), ČÍST (READ), PODÍVAT-SE-NA (LOOK-AT), PSÁT (WRITE), STAVĚT (BUILD), KOUPIIT (BUY) atd. Dále Rathmann (2005, 38) uvádí příklad iterativního morfému na slovese VAŘIT a VYBOUCHNOUT ve větách: JOHN COOK+iterative (*John cooked repeatedly.*) nebo BOMB EXPLODE+iterative (*Bombs exploded repeatedly.*).

Autoři Woll, Steinbach a Pfau (2012) tento morfém vydělují také a popisují, že je realizován **reduplikací pohybu kořenového slovesa** (verb root)¹⁹. Význam iterativního morfému by mohl být parafrázován jako *stále dokola, opakovaně*. Podobné formy vyjádření tohoto typu aspektu jako v ASL uvádí **Bergman and Dahl** (1994) v SSL – rychlé opakování (opakované krátké pohyby), podobné modulace zmiňují i **Sutton-Spence and Woll** (1999) v BSL. Podobně Zeshan (2000) pro IPSL a Senghas (1995) pro nikaragujský znakový jazyk (ISN) popisuje opakované pohyby prováděné na stejném místě jako charakteristické pro iterativní aspekt.

Na obrázku 22 je znázorněn příklad iterativního aspektu na znaku STUDOVAT.

¹⁹ Jedná se o sloveso tvořené pouze kořenem (jednomorfémové slovo).

Figure 18. STUDY+iterative

Obrázek 22: iterativní aspekt (Rathmann, 2005, str. 37-38)

7.3.6.3 Habituální morfém

Habituální morfém (habitual) zahrnuje podle Rathmanna (2005) čtyři skupiny, které popsali **Klima a Bellugi a Battison (1979)**: *susceptativní + frekventativní, predispoziční, susceptativní a habituální*. Tyto čtyři skupiny jsou si významově velmi blízké a proto je Rathmann (2005) seskupuje do jediné. **Baker-Shenk a Cokely (1980)** hovoří o skupině *regularly*, kterou autoři Klima a Bellugi a Battison (1979) označují jako habituální modulaci. Přehled jednotlivých autorů a jejich vymezení uvádím v tabulce 5.

AUTOR	DRUH ASPEKTU/MORFÉMU		FORMA	VÝZNAM
Rathmann (2005)	habituální	habitual	Přidává slovesnému kořenu pohyb reduplikace/zdvojení, ale v rychlejších a kratších cyklech oproti iterativnímu morfému.	Tendence nebo náchylnost něco dělat, obvyklost. Nepředpokládá, na rozdíl od iterativního morfému, že bude opakování ukončeno. Zobecňuje událost.
Klima, Bellugi a Battison (1979)	susceptativní + frekventativní	Susceptative+ frequentative (thrust + marcato modulation)	Krátký reduplikovaný pohyb v tahu spojený se čtyřmi výpady/úderem.	Být často náchylný k/mít často sklony k nějaké vlastnosti, charakteristice nebo stavu.

	predispoziční	predispositional (circular modulation)	Hladký, plynulý reduplikující se kruhový pohyb (točivý pohyb loketního kloubu).	Být náchylný k ..., mít předpoklady, mít tendenci ...
	susceptativní	susceptative (thrust modulation)	Nezahrnuje reduplikaci, skládá se z jediného tahu/pohybu ve výpadu v kombinaci s jemným napětím svalů na předloktí s uvolněným tvarem ruky.	Být náchylný k/mít sklony k nějaké vlastnosti, charakteristice nebo stavu.
	habituální	habitual	Rychlé, nenapjaté opakování.	Pravidelně.
Baker-Shenk a Cokely (1980)	habituální	regularly	Rychlé, nenapjaté opakování.	Pravidelně.

Tabulka 5: habituální morfém

Rathmann (2005) uvádí, že habituální morfém se vyskytuje v zobecňujících nebo charakterizujících větách, které jedinci přisuzují nějakou vlastnost. Nejedná se o imperfektivní morfém. Jako příklady sloves v ASL, na kterých se uplatňuje habituální morfém, uvádí Rathmann (2005) tato slovesa: BĚŽET (GO), LETĚT (FLY), KOUŘIT (SMOKE). Dále Rathmann (2005, s. 41) uvádí příklad habituálního morfému na slovese CHODIT ve větě: JOHN GO+habitual CHURCH (John goes to church (regularly). / John usually goes to church.).

Věty s habituálním morfémem jsou zobecňující věty, které predikují vlastnost jednotlivce. Habituální morfém v sobě **nese význam obvyklosti, tendence nebo náchylnosti k něčemu. Habituální morfém přidává slovesnému kořenu pohyb reduplikace, ale v rychlejších a kratších cyklech oproti iterativnímu morfému.**

Na obrázku 23 je znázorněn příklad habituálního aspektu na znaku STUDOVAT.

Figure 19. STUDY+habitual.

Obrázek 23: habituální aspekt (Rathmann, 2005, str. 40-41)

Rathmann (2005) i Woll, Steinbach a Pfau (2012) zmiňují, že mezi iterativním a habituálním morfémem existuje vzájemný vztah, v obou je obsaženo opakování události. Oba morfémy se však liší významem i formou. Iterativní morfém vyjadřuje události nebo možné stavy, menší úseky, které se skládají opakováním. Habituální morfém nese význam obvyklosti a vyjadřuje události nebo stavy, ne nějakou konkrétní situaci, mohl by být parafrázován jako *pravidelně, obvykle*. Habituální morfém nepředpokládá, na rozdíl od iterativního morfému, že bude opakování ukončeno – počítá s tím, že se bude opakovat do budoucna dál, neuvažuje o konci dané skutečnosti. Habituální morfém je realizován **reduplikací, ale je složen z menších a rychlejších pohybů** než iterativní morfém (Klima, Bellugi a Battison, 1979; Rathmann, 2005).

Rathmann (2005) také uvažuje o možnosti, že habituální morfém může být odvozen od iterativního morfému. Klima a Bellugi a Battison (1979) hovoří o modulaci *susceptivní + frekventativní*, která by podle Rathmanna mohla být jakýmsi mezistupněm mezi iterativními a habituálními morfémy. Woll, Steinbach a Pfau (2012) uvádějí, že u NGT byla zjištěna jiná podoba habituálního morfému – **pomalá elipsovitá modulace doprovázena pohledem odporu, uvolněnými rty s vystrčeným jazykem a pomalým kroužením hlavy**.

7.3.6.4 Morfém držení

Pod morfém držení (*hold*) zahrnuje Rathmann (2005) tři skupiny od tří různých autorů. Jones (1978) zmiňuje inkompletivní aspekt (*incomplete aspect*), Brentari (1998) popisuje punktuální marker (*punctual marker*) a Wilbur a Wood (2000) označují tuto formu jako telický marker (*telicity marker*). Všechny tři skupiny zahrnují přidání koncového bodu

události. Sloveso samo o sobě označuje děj, který nemá vlastní koncový bod. Morfém držení přidá danému ději koncový bod. Jednou z vlastností morfému držení je to, že pokud se něco děje, pak to znamená, že už se to stalo (*John běží*, znamená, že *John už běžel*).

Přehled jednotlivých autorů a jejich vymezení morfému držení uvádím v tabulce 6.

AUTOR	DRUH ASPEKTU/MORFÉMU		FORMA	VÝZNAM
Rathmann (2005)	držení	HOLD	Zmrazení konečné pozice znaku. Nezahrnuje žádné chvění.	Událost je náhle přerušena nebo ukončena bez dokončení.
Jones (1978)	inkompletivní aspekt	incomplete aspect	Přidání konečného bodu k události.	Událost je přerušena nebo ukončena, aniž by to mělo vliv na její dokončení.
Brentari (1998)	punktuální marker	punctual marker		
Wilbur a Wood (2000)	telický marker	telicity marker		

Tabulka 6: morfém držení

Rathmann (2005) popisuje, že se tento morfém často objevuje u sloves, která používají znakovací prostor k zobrazení pohybu. Morfém držení přidává význam, že **událost je náhle přerušena nebo ukončena bez dokončení**. Morfém *hold* se projevuje formou **zmrazení konečné pozice znaku a nezahrnuje žádné chvění**. Rathmann (2005, 42) uvádí příklad morfému držení na slovese POHYBOVAT SE ve větě: *BOAT VEHICLE-CL+MOVE+hold(final)* (*A boat was moving along and came to a stop.*)

Na obrázku 24 je znázorněn příklad aspektu držení (*hold*) na znaku STUDOVAT.

Figure 20. STUDY+hold

Obrázek 24: aspekt držení (hold) (Rathmann, 2005, str. 42-43)

7.3.6.5 Konativní morfém

Rathmann zařazuje pod konativní skupinu (conative) pět aspektových modulací, které mají podobný význam. Počáteční aspekt (*inceptive*) a resultativní aspekt (*resultative*) popisuje **Klima, Bellugi a Battison (1979)**, modulaci *opožděné dokončení* (*delayed completive*) uvádí **Brentari (1998)** a **Valli a Lucas (1995)**, tzv. nedokončenou modulaci (*unaccomplished*) popisuje **Jones (1978)** a **Liddell (2007)** hovoří o modulaci nerealizovaného počátečního aspektu (*unrealized inceptive*).

Přehled jednotlivých autorů a jejich vymezení uvádím v tabulce 7.

AUTOR	DRUH ASPEKTU/MORFÉMU		FORMA	VÝZNAM
Rathmann (2005)	konativní	conative	Držení počáteční pozice rukou a paží na místě během artikulace daného slovesa.	Existuje pokus o případnou realizaci děje, který má být proveden. Posouvá počáteční hranici události (zpoždění dokončení něčeho/dlouhá doba nástupu něčeho/chystat se začít dělat připravovanou činnost, ale něco se objeví/něco danou činnost přeruší).
Klima, Bellugi a Battison (1979)	resultativní	resultative (accelerando modulation)	Umírněný, pomalý pohyb na začátku a rychlý pohyb na konci artikulace znaku (postupně se zvyšuje rychlost).	Mít za následek úplnou změnu stavu nebo kvality (získat nějakou vlastnost).

			Zahrnuje zastavení v koncovém bodě a napětí.	
	počáteční aspekt	inceptive		Začít něco.
Brentari (1998), Valli a Lucas (1995)	opožděné dokončení	delayed completive		Zpoždění dokončení něčeho.
Jones (1978)	nedokončený	unaccomplished	Může se projevovat jedním ze způsobů v závislosti na slovesu: 1) zkrácení pohybu, 2) zatáhnutí/zasunutí pohybu, 3) předčasný/chybný start, 4) pohyb přesáhne svůj cíl.	V současné době nedokončené.
Liddell (1984, 2003)	nerealizovaný počáteční aspekt	unrealized inceptive		Chystat se začít připravovanou činností, ale něco se objeví/něco danou činností přerušit.

Tabulka 7: konativní morfém

Brentari (1998) používá termín *opožděné dokončení* (*delayed completive*), který nese význam **zpoždění dokončení něčeho** (**delay the completion of X**). Ve své dřívější práci používá Brentari (1996) termín *protraktivní počáteční aspekt* (*protracted inceptive*) s významem **dlouhá doba nástupu něčeho** (**perform the onset of X for a long time**). Jako příklady vět uvádí Rathmann (2005, s. 45) *It took some time for the paper to run out. / People kept waiting for the paper to run out. / The paper was just about to run out.* Konativní morfém může být použit se slovesem, které označuje událost bez agenta. Jako příklady sloves v ASL, na kterých se uplatňuje konativní morfém, uvádí Brentari (1998) slovesa VYČERPAT (RUN-OUT-OF), PŘIPUSTIT/UZNAT (ADMIT), MÍJET (PASS), ROZUMĚT

(UNDERSTAND), SOUSTŘEDIT SE (FOCUS) (Brentari, 1998, s. 196 in Rathmann, 2005, s. 45)

Liddell (1984, s. 262) termín nerealizovaného počátečního aspektu (*unrealized inceptive*) vysvětluje jako **chystat se začít dělat připravovanou činnost, ale něco se objeví/něco danou činnost přerušit**. Jako příklady uvádí Liddell (1984) slovesa INFORMOVAT (INFORM), VLOŽIT-DO-TROUBY (PUT-IN-OVEN), VYPRÁVĚT (TELL), MÍT-NÁDOBÍ (WASH-DISHES), PTÁT-SE (ASK), PSÁT (WRITE), KŘÍČET (YELL) (Liddell, 1984, s. 262 in Rathmann, 2005, s. 45)

Na obrázku 25 jsou uvedeny příklady nedokončeného aspektu (*unaccomplished aspect*) podle Jonese (1978). Nedokončený aspekt je v příkladech označen zkratkou UA. Tento aspekt se může projevovat jedním ze čtyř způsobů v závislosti na slovesu a zaměřuje se na přípravné fáze akce.

a. ZKRÁCENÍ POHYBU (*cutting the movement short*)

MY P-E-T CAT DIE+UA

‘My pet cat is in the process of dying.’

b. ZATÁHNUTÍ/ZASUNUTÍ POHYBU (*retracting the movement*)

BOY GET-OUT+UA CAR

‘The boy began [attempted] to get out of the car.’

c. PŘEDČASNÝ/CHYBNÝ START (*making a ‘false start’*)

FINISH+UA MY HOMEWORK

‘I am trying to finish my homework.’

d. POHYB PŘESÁHNE SVŮJ CÍL (*the movement overextending its target*)

BOY HIT+UA GIRL

‘The boy attempted to hit the girl.’

Obrázek 25: příklady nedokončeného aspektu v ASL (Jones, 1978, s. 74-75 in Rathmann, 2005, s. 45-46)

Rathmann (2005) uvádí, že popisy pohybů pro první tři varianty projevů odpovídají podobě konativního morfému: zahrnují držení počáteční pozice rukou a paží na místě během artikulace daného slovesa. V závislosti na slovese může počáteční uspořádání rukou obsahovat 1) zkrácení pohybu, 2) zatáhnutí/zasunutí pohybu nebo 3) předčasný/chybný start. Příklad označený písmenem (d) nepovažuje Rathmann (2005) za

konativní morfém, protože konativní morfém sám o sobě neuvádí, zda událost kulminuje úspěšně nebo ne. Považuje ho spíše za adverbialní modifikaci s významem neúspěchu.

Konativní morfém posouvá počáteční/výchozí bod (initial endpoint) slovesa dále než by se očekávalo a nese význam, že **existuje pokus o realizaci dějů, které mají být provedeny**. Konečný význam závisí na tom, jaké je další sloveso. Pokud je další sloveso stejné jako předchozí sloveso (ale bez konativního morfému), znamená to, že došlo k prodlení před tím, než byla událost nakonec provedena. Pokud se následující sloveso liší od předchozího slovesa, znamená to, že událost nemohla být uskutečněna.

Na obrázku 26 je znázorněn příklad konativního aspektu na znaku STUDY.

Figure 21. STUDY+conative

Obrázek 26: konativní aspekt (Rathmann, 2005, str. 44)

7.3.6.6 Morfém HOTOVO

Fischer a Gough (1972) poukazují na více funkcí u morfému HOTOVO (FINISH) – hlavní sloveso, adjektivum, pomocné sloveso, marker pro perfektivní akce (ne čas), spojka, nebo idiomatický výraz s významem *to je všechno* nebo *dost*. Jeho význam není pouze dokončit, ten bývá vyjadřován ještě jiným výrazem DOKONČIT (COMPLETE). **Friedman** (1975) uvádí, že HOTOVO (FINISH) je společně s NEDOKONČIT (NOT-YET) perfektivním markerem. HOTOVO (FINISH) nese pozitivní význam a NEDOKONČIT negativní. **Fischer a Gough** (1972) píší, že ve větě je morfém HOTOVO (FINISH) umístěn před slovesem nebo na konci věty v závislosti na jeho funkci. Rathmann (2005, 48) uvádí příklady vět: JOHN CLEAN ROOM FINISH (*John cleaned the room.*) nebo JOHN FINISH CLEAN ROOM (*John cleaned the room./John has cleaned the room.*). V situaci, kdy se na konci věty objeví HOTOVO (FINISH), obvykle následuje další věta, např.: YOU EAT

FINISH, WE GO SHOPPING (*After you have eaten, we will go shopping.*). Forma znaku je znázorněná na obrázku 27 níže.

Figure 22. FINISH

Obrázek 27: morfém HOTOVO (FINISH) (Rathmann, 2005, str. 47)

Ve shodě s **Friedmanem** (1975) považuje Rathmann (2005) morfém HOTOVO (FINISH) za **součást viewpoint aspektu**, který událost ohraničuje/ukončuje. Bez morfému HOTOVO (FINISH) by mohla být událost otevřená.

Na lexikální úrovni lze rozdíly mezi šesti aspektuálními morfémy chápat následovně: **kontinuální morfém** prodlužuje trvání události, **iterativní morfém** pluralizuje událost, **habituální morfém** zobecňuje událost, **morfém držení** označuje událost jako neukončenou/přerušenou, **konativní morfém** posouvá počáteční hranici události a **morfém HOTOVO (FINISH)** představuje událost v plném rozsahu.

7.4 *Formy, které nejsou zahrnuty pod aspektuální morfologii*

Rathmann (2005) pracuje s modulacemi, které vyčleňují Klima, Bellugi a Battison (1979) a rozřazuje je do jeho šesti definovaných skupin morfémů na základě významu. Některé modulace, které popsali autoři Klima, Bellugi a Battison, však do aspektuálních modulací nezařazuje a vyčleňuje je zvlášť ve dvou skupinách: *adverbiální modifikace* a *distribuční kvantifikace*.

7.4.1 **Adverbiální modifikace**

Rathmann (2005, s. 48-49) uvádí, že Klima, Bellugi a Battison (1979) vykládají aspekt široce a odkazuje na několik rozdílů ve významu: „*opakování/trvání, časové zaměření (začít, čím dál tím víc, důsledek), způsob (s lehkostí/bez námahy, pohotově) a stupeň (trochu, poněkud/do jisté míry, velmi)*.“ Rathmann (2005) do aspektuální morfologie řadí modulace zařazené pod skupinami *opakování/trvání* a *časové zaměření*. Zvlášť vyčleňuje modulace s funkcí adverbii, které Klima, Bellugi a Battison (1979) řadí pod skupiny *způsob* a *stupeň* – jedná se o intenzivní modulaci (*intensive*), aproximativní modulaci (*approximative*), facilitativní modulaci (*facilitative*) a augmentativní/zvětšující modulaci (*augmentative*).

Rathmann (2005) dále upozorňuje na myšlenku lingvistky **Wilbur** (1987), která poukazuje na to, že modulace pozměňují skutečnost tím, že přidají volitelnou informaci (*způsob* a *stupeň*). Tyto modulace nemusí nutně odhalit vnitřní časovou strukturu události ani představovat určitý pohled na událost. Autoři je považují za srovnatelné k adverbii či vyjádření způsobu v angličtině. Jako příklady uvádí Rathmann (2005) adverbia způsobu v ASL: RYCHLE (QUICKLY), POMALU (SLOWLY), SNADNO (EASILY) a adverbia stupně: INTENZIVNĚ (INTENSIVELY), SKORO (HARDLY), STĚŽÍ (BARELY).

Dále Rathmann (2005) upozorňuje, že tyto manuální adverbiální modulace jsou srovnatelné s **nemanuálními adverbii způsobu**²⁰, které se také objevují v ASL.

---

²⁰ Johnston a Schembri (2007, s. 154) uvádějí, že většina nemanuálních prvků se objevuje pouze ve spojitosti s manuální složkou znaku. V některých případech však můžeme za morfém považovat i nemanuální složku znaku. Autoři Baker-Shenk a Cokely (1980) uvádějí příklad, kdy i nemanuální složka znaku tvoří samostatný morfém. Jedná se například o nemanuální adverbium mm (forma: rty jsou spojené během artikulace znaku, význam: pravidelně) a th (forma: vystrčený jazyk přes rty, význam: bezstarostně/nedbale).

7.4.2 Distribuční kvantifikace

Rathmann (2005) v této kategorii představuje skupinu distribučního aspektu, který vydělují **Klima, Bellugi a Battison** (1979, s. 284) v kapitole věnující se morfologickým procesům v ASL. Jedná se podle nich o gramatickou kategorii, která se uplatňuje na slovesech ASL. Modulace distribučního aspektu jsou volitelné.

„Fonetické formy pro distribuční aspekt zahrnují kmenovou interní změnu, stejně jako to vidíme u aspektových morfémů výše. Mění tvar pohybu rukou (bod, čára, oblouk, kruh) a počet opakování daných pohybů. Ovlivňují to, zda je znak artikulován jednou nebo dvěma rukama a pokud se jedná o dvouruční znak, zda se pohybují obě ruce. Mohou měnit rovinu, ve které dochází k artikulaci skloňovaného slovesa, tj. horizontální nebo vertikální rovinu (Rathmann, 2005, s. 51).“

Klima, Bellugi a Battison (1979) zaznamenávají dva důležité rozdíly mezi distribučním aspektem a dalšími aspektovými modulacemi, které nazývají *časový aspekt*. Aspektové modulace určují pouze časové rozložení bez ohledu na počet agentů/příjemců nebo akcí. Distribuční aspekt využívá prostorové vzory, jako je přemístění ve znakovacím prostoru, zatímco aspektové modulace používají časové vzory (temporal patterning), jako je například reduplikace a napětí.

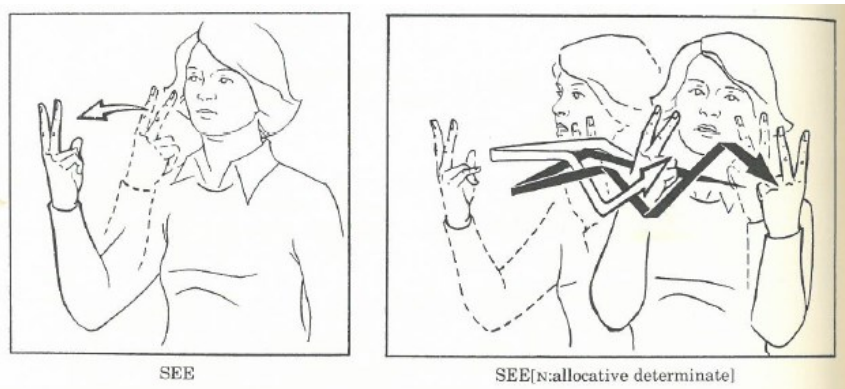
Rathmann (2005) uvádí, že distribuční aspekt se v ASL uplatňuje na plurálu jmenné fráze a závisí na daném druhu plurálu. Distribuční aspekt určuje množství a není seskupen s aspektovými morfémy.

Klima, Bellugi a Battison (1979, s. 284) zmiňují sedm modulací, které vyjadřují distribuční aspekt: *flexe totální (exhaustive)*, *flexe vymezující rozvržení (allocative determinate)* a *flexe rozvržení nevymezující (allocative indeterminate)*, *povahou rozvržení externí flexe (apportionative external)* a *povahou rozvržení interní flexe (apportionative internal)*, *řadově externí flexe (seriated external)* a *řadově interní flexe (seriated internal)*.²¹ Druhy modulací rozlišují podle jednoho ze čtyř faktorů: a) zda se konkrétní akt představuje jako nedělitelný celek nebo jako několik samostatných akcí, b) zda jsou akce určeny pro výskyt na různých místech v čase, c) zda jsou akce určeny podle pořadí výskytu/události, d) jak jsou akce distribuovány s ohledem na jednotlivce.

---

²¹ České názvy k jednotlivým modulacím distribuční kvantifikace jsem převzala z článku Morfologie sloves od Jany Servusové (SERVUSOVÁ, Jana. Morfologie sloves. In: *Ruce.cz* [online]. 20.1.2005 [cit. 2019-07-06]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/32-morfologie-sloves>).

Jako příklad uvádí Klima, Bellugi a Battison (1979) znak VIDĚT (SEE). Na obrázku 28 je znázorněn distribuční aspekt *allocative determinate*, díky kterému získalo sloveso VIDĚT význam *vidět konkrétní lidi v různých časech*.

Obrázek 28: distribuční kvantifikace (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 286)

7.5 Ideofony

Rathmann (2005) uvádí, že všechny výše uvedené aspektové morfémy jsou považovány za flektivní. Pfau, Steinbach a Woll (2012) však zmiňují, že ne všichni s podstatou ohýbání těchto morfémů souhlasí – například Bergman a Dahl (1994 In Rathmann, 2005, s. 52 - 54) na základě diskuze o aspektuální reduplikaci ve švédském znakovém jazyce (SSL) tvrdí, že tyto morfologické procesy jsou spíše ideofonické než flektivní. Liddell (2003, s. 52) zpochybňuje flektivní stav některých aspektových modulací ASL a zmiňuje možnost, že aspektové modulace představují druh morfologie, která je odlišná od flexe a derivace. Rathmann (2005) uvádí, že by tyto modulace mohly být považovány za *ideofony*, jak navrhuji Bergman a Dahl (1994) pro odpovídající modulace v SSL.

Podle **Bergmana a Dahla**, 1994 (In Rathmann, 2005, s. 52 - 54) představují ideofony třídu slov se zvláštními fonologickými, gramatickými a sémantickými vlastnostmi, které mají tendenci být onomatopoickými. Rozšiřují větu o „normální“ sloveso vyjádřené konkrétním, smyslovým vyjádřením vlastností dané situace. Často jsou doprovázeny redukováným ručním gestem. Pro mluvčí je těžší je parafrázovat, takže raději použijí jiné gesto k vyjádření významu ideofonu. Objevují se v příbězích a ve vyprávění.

Rathmann (2005) uvádí, že hlavním argumentem pro ideofonní pohled na modulace je paralela ve formě a významu s expresivou²² v jazyce Kammu. Expresiva jsou jedinečná svým ikonickým a konotativním významem a jsou považována za adverbia. Existuje devět procesů, ve kterých se kombinují procesy derivace (affixation) a reduplikace. Například jednoduchá reduplikace (R + R) označuje průběžnou akci. Podobně SSL využívá rychlou reduplikaci ve velkých, téměř kruhových pohybech, což naznačuje průběh slovesa nebo děj, který se odehrává po nějakou dobu – tato forma odkazuje k iterativnímu morfému v ASL. Dále SSL používá pomalou reduplikaci zahrnující hladké krátké pohyby k vyjádření, že sloveso probíhá po dlouhou dobu – to odpovídá kontinuálnímu aspektu v ASL.

Bergman a Dahl, 1994 (In Rathmann, 2005, s. 52 - 54) porovnali systém aspektuální reduplikace v SSL a mluveném jazyce Kammu, kterým se hovoří v Laosu. Vzali expresivní prvky v Kammu a vytvořili autonomní systém ideofonů, které mají určitý stupeň ikoničnosti. Stejně tak vizuálně-motorická povaha SSL a dalších znakových jazyků upřednostňuje

---

²² „Lexikální výrazový prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti. (Michal Křístek, 2017: EXPRESIVUM)“

ikonické procesy, jako je například reduplikace k vyjádření podobných ideofonních významů. Autoři argumentují, že systém reduplikace by měl být považován za gramatickou složku, stejně jako expresivita v jazyce Kammu. Ve prospěch tohoto závěru mluví podle autorů to, že je těžké popřít ideofony v mluvených jazycích, stejně jako reduplikaci ve znakových jazycích. (Rathmann, 2005 a Pfau, Steinbach a Woll, 2012)

Rathmann (2005, s. 53) píše, že ideofonní systém naznačuje, že mezi morfémy a gramatickým významem není přímá spojitost (jeden morfém neodpovídá jednomu gramatickému významu). Naopak, aspektuální morfologie naznačuje, že morfémy používající reduplikaci mají komplementární distribuci²³ (kontinuální, iterativní a habituální, jiné morfémy reduplikaci nepoužívají). To znamená, že morfémy se objevují v jazykovém prostředí, které se navzájem vylučuje, tj. není možné, aby se vyskytly ve stejné výpovědi. Rathmann dále píše, že *„komplementární distribuce mezi morfémy ukazuje, že je možné identifikovat morfémy, které mají výrazný gramatický význam. Z tohoto důvodu není ideofonická analýza přijatelná pro morfém. [...] Je však možné, že aspektuální morfémy zahrnující reduplikaci jsou původně zakotveny v ideofonech. Mohou být gramatikalizovány z ideofonů, stejně jako jiné gramatické prvky v ASL [...]“* (Rathmann, 2005, s. 54).“

---

²³ „Jednotky X a Y jsou v komplementární distribuci tehdy, když se jejich kontexty nepřekrývají, tzn. že X a Y se nikdy nevyskytují ve stejném kontextu (Markéta Ziková, 2017: DISTRIBUCE).“

7.6 Shrnutí

O aspektu ve znakových jazycích pojednává mnoho autorů a všichni se shodují v tom, že aspekt je základní lingvistická kategorie spadající do gramatiky, do popisu slovesa, která zasahuje do vnitřní časové struktury dané situace. Uvádějí, že aspekt je nejčastěji vyjadřován pomocí flexe, kdy je základní struktura predikátu změněna. Mezi nejčastěji uváděné aspektuální markery patří např.: opakování, reduplikace, změny ve směru pohybu, změny v povaze pohybu, změny v rychlosti pohybu, změny ve využití prostoru a prostorových vztahů, fonologické změny (orientace, pohyb, místo artikulace znaku), práce s pauzami a nemanuální markery. (Klima, Bellugi a Battison, 1979; Baker-Shenk a Cokely, 1980; Sutton-Spence a Woll, 1998; Reagan, 2007; Liddell, 2003; Valli a Lucas, 2000; Rathmann, 2005; Twilhaar, Bogaerde, 2016)

Nejčastěji je u autorů zmiňována jedna z prvních prací zabývajících se aspektem ve znakových jazycích, ve které autoři **Klima, Bellugi a Battison (1979)** definovali jedenáct aspektových modulací ASL a popsali je, jak na slovesech, tak i na adjektivech. I další autoři toto potvrzují a píší, že aspektové modulace se týkají predikátů, ať už jde o predikáty slovesné nebo adjektivní/vlastnostní. (Klima, Bellugi a Battison, 1979; Sutton-Spence a Woll, 1998; Valli a Lucas, 2000)

Klima, Bellugi a Battison (1979) uvádějí, že ASL obsahuje bohatý systém obměn ve formě znaku, díky kterým se modifikuje význam a to nám ukazuje systém gramatických procesů, který v ASL probíhá. Jako vizuálně motorický jazyk využívá ASL procesu simultánnosti, a tak jsou modulace artikulovány současně se znakem a projevují se například v rychlosti, napětí a délce znaku. Tyto modulace jsou povinné (obligatorní) a jsou pravidelně vytvářeny v konkrétním jazykovém kontextu a plní podobné gramatické funkce jako známe u mluvených jazyků - určují například osobu, číslo a vid.

Další autoři zmiňují různé druhy aspektu bez většího systému a řazení. Definují kategorii aspektu a k němu uvádějí několik příkladů konkrétních modulací a jejich formu. **Reagan (2007)** zužuje množství skupin, které vydělili Klima, Bellugi a Battison (1979), a na základě dalších výzkumů uvádí sedm nejčastěji vydělovaných skupin časového aspektu v ASL: perfektivní, iterativní, počáteční, nepřetržitý, habituální, durativní a intenzivní aspekt. Tyto skupiny zmiňují také autoři jako Liddell, 2003; Baker-Shenk a Cokely, 1980 nebo Valli a Lucas, 2000. Reagan (2007) zmiňuje, že ne všechna slovesa v ASL mohou vyjadřovat aspekt a že existuje celá řada fonologických a morfologických omezení. **Twilhaar, Bogaerde (2016)** ve svém slovníku *Concise lexicon for sign language* zmiňují následujících šest druhů

aspektu: perfektivní aspekt (kompletativní aspekt), imperfektivní aspekt, durativní aspekt (habituální aspekt), frekventativní aspekt (iterativní aspekt), počáteční aspekt a progresivní aspekt. **Rathmann (2005)** téma aspektu podrobně zpracovává a na základě sémantických vlastností seskupuje vydělené skupiny aspektu od předešlých autorů do šesti kategorií - morfémů, které se realizují v jednotlivých modulacích. Jde o morfém kontinuální, iterativní, habituální, morfém držení, morfém konativní a morfém HOTOVO (FINISH).

Woll, Steinbach a Roland Pfau (2012) a Rathmann (2005) zmiňují, že systém aspektu je složen ze dvou složek: **situačního aspektu** (*situation aspect*) a **hlediskového aspektu** (*viewpoint aspect*). Rathmann (2005) uvádí, že jím vydělené morfémy kontinuální, iterativní, habituální a morfém držení se týkají situačního aspektu a morfém konativní a morfém FINISH se týkají hlediskového aspektu. Pokud bychom to měli porovnat se situací v češtině, odpovídá situační aspekt slovesným významům podle Daneše, slovesným třídám podle Vendlera či slovesné akci podle Isačenka; hlediskový aspekt pak gramatickému vidu.

Rathmann (2005) dále vyděluje formy, které nejsou zahrnuty pod aspektuální morfologii, seskupuje je do kategorie *adverbiální modifikace* a *distribuční kvantifikace*. *Adverbiální modifikace* obsahuje tvary s funkcí adverbii (adverbia způsobu a stupně), které mohou být ve znakovém jazyce vyjádřeny jak manuálně, tak i nemanuálně. *Distribuční kvantifikace* vydělují také Klima, Bellugi a Battison (1979) a nazývají je distribuční aspekt. Distribuční aspekt určuje množství, vyjadřuje prostorové vztahy a uplatňuje se na plurálu jmenné fráze.

Někteří autoři tvrdí, že morfologické procesy jsou spíše ideofonické než flektivní a zpochybňují flektivní stav některých aspektových modulací ASL a zmiňují možnost, že aspektové modulace představují druh morfologie, která je odlišná od flexe a derivace. (Bergman a Dahl, 1994; Liddell, 2003 In Rathmann, 2005) Ideofony mají zvláštní fonologické, gramatické a sémantické vlastnosti. Vizuálně-motorická povaha znakových jazyků upřednostňuje ikonické procesy. Rathmann (2005) však upozorňuje, že pro morfémy, které mají výrazný gramatický význam, není ideofonická analýza přijatelná. „*Je však možné, že aspektuální morfémy zahrnující reduplikaci jsou původně zakotveny v ideofonech. Mohou být gramatikalizovány z ideofonů, stejně jako jiné gramatické prvky v ASL [...]*“ (Rathmann, 2005, s. 54).“

V oblasti aspektu a jeho dělení je nesnadné se orientovat. V pracích je často použita odlišná terminologie, téma aspektu je v nich jen stručně představeno a není uchopeno celkově. Proto pro mě není snadné vždy najít vztah mezi jednotlivými skupinami a složkami aspektu. Ve své práci se držím toho, že aspekt představuje název kategorie, jednotlivé modulace jsou hodnoty, kterých tato kategorie může nabýt, a ty mají svou formu a svůj význam; forma se nazývá marker (morfém). Dynamické změny jsou např. změny v míře a plynulosti pohybu – to jsou typy markerů; kroucení nebo viklání jsou pak dané markery. Například viklání u nějakého konkrétního znaku je pak marker vyjadřující aspektuální význam, tedy vlastně morfém, jako např. konkrétní morfém přidaný ke konkrétnímu slovesu v češtině.

Následně v praktické části vycházím z navrženého dělení Rathmanna (2005), jelikož jeho práce je jednou z nejrozsáhlejších studií, která se aktuálně věnuje problematice aspektu komplexně. Jeho práce je přehledně rozdělena do kapitol, které se věnují pozadí aspektu, vzhledu do struktury a fungování amerického znakového jazyka, aspektuální morfologii a aspektu samotnému. Já se ve svém výzkumu zaměřuji pouze na rozlišení jednotlivých druhů aspektu v porovnání s šesti morfémy, které vyděluje Rathmann (2005) - morfémy kontinuální, iterativní, habituální, konativní, morfém držení a morfém HOTOVO (FINISH). Dále ve svém výzkumu uvádím i příklady forem, které Rathmann (2005) nezahrnuje pod aspektuální morfologii a seskupuje je do kategorií *adverbiální modifikace* a *distribuční kvantifikace*. Ve svém výzkumu se nezaměřuji na rozlišení situačního a hlediskového aspektu.

8 Výzkum aspektu v českém znakovém jazyce

V praktické části práce jsem se rozhodla zaměřit na aspektuální morfologii a jednotlivé druhy morfémů, které vyděluje Rathmann (2005) - kontinuální, iterativní, habituální, držení, konativní a HOTOVO (FINISH). Rathmannovým dělením jsem se inspirovala a tyto druhy morfémů jsem hledala i v českém znakovém jazyce.

Cílem mého výzkumu bylo zjistit:

- Jaké prostředky (markery) používá český znakový jazyk k vyjádření aspektu.
- Jak tyto prostředky (markery) modifikují význam predikátu, jaký mají význam.
- Jaké kategorie aspektu (aspektuálních morfémů) se v ČZJ vyskytují v porovnání s jinými znakovými jazyky.

8.1 Popis analyzovaného materiálu

Pro svůj výzkum jsem se rozhodla excerpovat materiál z projevů neslyšících uživatelů českého znakového jazyka. Vybraný materiál jsem následně analyzovala z hlediska aspektu.

Analyzovaný materiál obsahuje celkem 16 náhodně vybraných videí s projevy 17 neslyšících uživatelů českého znakového jazyka a celkem 47 citátových znaků (lemmat). Celkově jsem analyzovala 85 výskytů znaků s modulací. Jednalo se o materiál připravovaných, tak i nepřipravovaných projevů. Spontánní, nepřipravované projevy jsem náhodně vybrala z příspěvků facebookové skupiny Zábava pro neslyšící v ČR²⁴. Projevy veřejné a připravené jsem náhodně vybrala z televizního pořadu Televizní klub neslyšících, rozhovorů internetové televize Tiché zprávy, několik projevů ze Zpráv v českém znakovém jazyce a z materiálů vytvořených pro děti na portále Weblik. Zde uvádím tabulku s počty výskytů znaků s modulací v konkrétním zdroji.

---

²⁴ Tato skupina je uzavřená a podmínkou členství ve skupině je znalost českého znakového jazyka. Skupina slouží k neformální konverzaci, sdělování názorů a diskuzi. Uživatelé ČZJ si samozřejmě svůj projev mohou předem připravit, ale protože jde o uzavřenou skupinu, předpokládám, že na přípravu projevu nekladou takový důraz jako například v rozhovoru pro Televizní klub neslyšících, Tiché zprávy nebo v oficiálních videích pro děti na portále Weblik.

ZDROJ VIDEA	NÁZEV VIDEA	POČET VÝSKYTŮ ZNAKŮ S MODULACÍ	
Televizní klub neslyšících	Horská chata Slovan na Tesáku (premiéra: 14. 10. 2015 na ČT2)	19	30
	Internetová skupina Zábava pro neslyšící (premiéra: 10. 2. 2016 na ČT2)	9	
	Usherův syndrom (premiéra: 24. 10. 2018 na ČT2)	2	
Portál pro děti Weblik	Dlouhý, Široký a Bystrozraký (archiv Weblik)	10	23
	O Budulínkovi (archiv Weblik)	6	
	Sněhurka (archiv Weblik)	5	
	O třech prasátkách (archiv Weblik)	2	
Zprávy v českém znakovém jazyce	Zprávy v českém znakovém jazyce (premiéra: 27. 2. 2019 na ČT2)	5	12
	Zprávy v českém znakovém jazyce (premiéra: 27. 3. 2019 na ČT2)	3	
	Zprávy v českém znakovém jazyce (premiéra: 5. 4. 2016 na ČT2)	3	
	Zprávy v českém znakovém jazyce (premiéra: 3. 4. 2016 na ČT2)	1	
Facebooková skupina Zábava pro neslyšící v ČR	Příspěvek č. 1 (zveřejněno: 10. 5. 2019)	9	10
	Příspěvek č. 2 (zveřejněno: 27. 3. 2019)	1	
Tiché zprávy	Rozhovor s Monikou Goldefusovou o španělském dobrodružství (zveřejněno: 3. 9. 2015)	5	10
	Rozhovor s Petrem Vysučkem o SPC (zveřejněno: 9. 3. 2016)	4	
	Rozhovor s Martinem Kuldou, milovníkem zvířat a objevitelem nových znaků (zveřejněno: 10. 5. 2019)	1	

Tabulka 8: počet výskytů znaků s modulací v konkrétním zdroji

Videa jsem získala z volně dostupných zdrojů na internetu. S uživateli českého znakového jazyka jsem se tudíž osobně nesetkala, a proto jsou mnou uvedené údaje o uživatelích českého znakového jazyka jen orientační. Uvádím pouze pohlaví uživatele a přibližný věk²⁵. Celkově obsahuje analyzovaný materiál 11 ženských projevů (67 výskytů

²⁵ Věkové skupiny jsem si určila takto: 15-25 let, 25-35 let, 35-50 let a 50 let a více.

znaků s modulací) a 6 mužských projevů (18 výskytů znaků s modulací). Faktory jako věk a pohlaví nebyly při výzkumu zohledňovány. Zde uvádím tabulku s popisem počtu analyzovaného vzorku mluvčích.

UŽIVATEL ČZJ	VĚK	POHLAVÍ	UŽIVATEL ČZJ	VĚK	POHLAVÍ
1	35-50 let	žena	10	35-50 let	žena
2	35-50 let	žena	11	15-25 let	žena
3	25-35 let	žena	12	35-50 let	žena
4	25-35 let	muž	13	15-25 let	žena
5	35-50 let	žena	14	35-50 let	žena
6	35-50 let	muž	15	35-50 let	muž
7	15-25 let	žena	16	35-50 let	muž
8	50 let a více	muž	17	35-50 let	muž
9	50 let a více	žena			

Tabulka 9: popis analyzovaného vzorku mluvčích

8.2 Popis analýzy

Pro výzkum jsem použila metodu elicitacní kombinovanou s metodou intuitivní reflexe jazyka. Český znakový jazyk ovládám²⁶, ale nejsem rodilý mluvčí, a proto jsem excerpaný materiál konzultovala s rodilou neslyšící mluvčí a lingvistkou.

Jednotlivé znaky jsem pozorovala v kontextu²⁷. Znaky, na kterých jsem zaznamenala vlastnosti aspektuálních modulací, jsem porovnávala s citátovou formou znaku, popsala danou modulaci a zařadila do skupin, které vydělil Rathmann (2005). U dané modifikace jsem se snažila popsat změny, které oproti citátové podobě znaku nastaly, popsat daný marker a analyzovat, na jakých znacích modulace probíhá a jaký přidává význam. Zaměřila jsem se převážně na pohyb manuální složky znaku a na nemanuální složku znaku.

Digitální příloha této práce obsahuje přehledovou tabulku modulací s jednotlivými druhy aspektu, které Rathmann (2005) seskupil (*Přehledová tabulka modulací, seskupení jednotlivých druhů aspektu*), přehledovou tabulku analýzy, kde je podrobně popsán

²⁶ Český znakový jazyk jsem se začala učit před deseti lety a stále se v něm zdokonaluji. Používám ho každý den, protože pracuji jako tlumočnice mezi češtinou a českým znakovým jazykem.

²⁷ Stanovení hranic výpovědi je ve znakových jazycích problematické, já jsem postupovala intuitivně pro potřeby pochopení významu daného znaku a pochopení jeho kontextu. Přesně jsem si hranice dané výpovědi nespécifikovala.

a představen zkoumaný materiál (*Přehledová tabulka analýzy*) a videa se sekvencemi znaků s aspektovou modulací.

8.2.1 Komentáře k přehledové tabulce analýzy

Přehledová tabulka analýzy obsahuje popis zkoumaných znaků. Znak ve sloupci A jsou řazeny abecedně v řádcích, kdy je jako první uvedena citátová podoba znaku a pod ní jsou uvedeny konkrétní výskyty daného znaku s modulací. Citátovou podobu znaku jsem čerpala z internetových slovníků²⁸ Spreadthesign a DICTIO, dále pak ze Všeobecného slovníku českého znakového jazyka (Potměšil, 2002 a 2004). Pokud se ve videu, kde jsem aspektovou modulaci zachytila, objevil i tvar daného znaku bez modulace, zaznamenala jsem ho také. V některých případech jsem pro porovnání zaznamenala více příkladů citátové podoby znaku z více zdrojů. Pro český znakový jazyk zatím neexistuje slovník, jenž by zachycoval celou slovní zásobu²⁹, kterou má český znakový jazyk k dispozici, a proto u některých znaků chybí citátová podoba ze slovníku a je uvedena pouze podoba z videa nebo není citátová podoba uvedena vůbec. V případě, že se mi citátová podoba znaku nepodařila najít, vycházela jsem z vlastní zkušenosti, jak daný znak znám a vím, jak vypadá. Lemmata a konkrétní doklady znaků jsou vždy seskupeny pohromadě. Doklad znaku ve sloupci B a zápis znakového znaku ve sloupci C zapisuji pomocí glos v českém jazyce, které podle mě nejlépe vystihují význam daného znaku v užitém kontextu. Pomocí výše zmíněných slovníků, na základě vlastní znalosti českého znakového jazyka a konzultací s rodilou mluvčí a lingvistkou jsem se snažila znakům přiřadit překlad, který se pro ně v češtině nejčastěji používá. Někdy je však obtížné určit, zda danému znaku přiřadit glosu reprezentující určitý slovní druh (substantivum, adjektivum, sloveso apod.). Proto mám u některých případů, kde si

---

²⁸ Pro český znakový jazyk máme v současné době k dispozici slovníky knižní, elektronické (CD) i slovníky na internetu (online). Mezi slovníky nalezneme slovníky všeobecné i terminologické v různé kvalitě. Ve většině případů se jedná o slovníky překladové. (Macurová, 2008)

²⁹ „Slovníky znakových jazyků ani zdaleka nezahrnují všechny znaky, které jsou účastníkům komunikace ve znakovém jazyce k dispozici. Zahrnují obvykle jenom znaky už „hotové“, ustálené (petrifikované), takové znaky, které tvoří jádro slovní zásoby (srov. např. Johnston, Schembri 2007). Vedle nich ale existují ještě znaky jiného typu, tzv. znaky produktivní (někdy bývají označovány, srov. např. Brennan 1994, jako znaky typu „do it yourself“, „udělej si sám“) - a ty obvykle ve slovnících zachyceny nejsou. Přitom je - z popisů všech znakových jazyků - dobře známo, že právě tento typ znaků (vytvářených zvl. pomocí tzv. klasifikátorových a metaforických morfémů) je pro znakové jazyky charakteristický a z komunikačního úhlu pohledu, z hlediska naplňování vyjadřovacích potřeb, je velmi důležitý (Macurová, 2008, s. 141-142).“

nejsem jistá, obě možnosti překladu a k tomu i různé možnosti citátové podoby znaku. Vedle pojmenování znaků v českém jazyce se v tabulce objevují také značky jako například SZ, NP, GESTO apod. – jejich význam je vysvětlen v tabulce níže a jsou částečně převzaty z diplomové práce Novákové (2009).

<u>XXX</u>	Doklad aspektové modulace znaku.
XXX	Další související znak s aspektovou modulací.
XXX-XXX	Víceslovný český ekvivalent odpovídající významu jednoho znaku v českém znakovém jazyce (př. LIŠKA-BĚŽET).
X-X-X-X	Použití prstové abecedy (př.: české slovo termit: T-E-R-M-I-T).
„index: xxx“	Odkazuje na subjekt (tvar ruky d).
„KLF: popis“	Klasifikátor zastupující věc, osobu, vymezující oblast apod.
„SZ: popis“	Specifický znak.
„gesto: popis“	Popisuje prostředek, který se v promluvě použil, ale je spíše gestem.

Tabulka 10: značky použité v přepisu znaků

Víceslovné glosy spojené spojovníkem označují vždy jeden znak. Lexikální varianty rozlišují pomocí čísel pouze ve sloupci B u jednotlivých dokladů znaků a ve sloupci C se znakovým (př.: POTOM 1 – jedna možná varianta znaku ve významu potom, oblast užití Morava). Fonologické varianty rozlišují pomocí písmen, jak ve sloupci B u jednotlivých dokladů znaků, tak ve sloupci C se znakovým (př.: JÍT(a), JÍT(b) apod.). V dalších sloupcích pak uvádím znakový - okolí daného znaku s modulací, překlad kontextu do češtiny a význam konkrétního znaku v češtině. Dále uvádím, o jaký slovní druh se přibližně jedná a zda se jedná o klasifikátor nebo specifický znak. Slovnědruhová klasifikace je u znakových jazyků nelehkým úkolem.³⁰ Já jsem při určování slovních druhů postupovala jednak podle již existujícího zařazení znaku ve slovníku, a v případě, že slovník informaci o slovním druhu daného lexému neobsahoval, určovala jsem daný slovní druh

³⁰ Na poli výzkumu znakových jazyků je slovnědruhová klasifikace diskutovaným tématem. Například autoři Johnston a Schembri pracují s vydělením slovních druhů, které se používá pro mluvené jazyky. Zmiňují však, že konkrétní znak může být zařazen do více slovních druhů. V konkrétním kontextu může pak působit například jako substantivum nebo sloveso (např.: Johnston a Schembri, 1999 a 2007; Johnston, 2001). Oproti tomuto přístupu je snaha o vytvoření úplně nového systému, který by byl na vydělování slovních druhů pro mluvené jazyky nezávislý a více by tak odpovídal povaze znakových jazyků (např.: Schwager a Zeshan, 2008).

podle mého jazykového citu. Jde tedy pouze o orientační a ne zcela přesné zařazení. Dále popisuji manuální a nemanuální formu daného znaku³¹. V popisu manuální formy jsem se zaměřila pouze na parametry: tvar ruky, místo artikulace a pohyb. Nejpodstatnější pro můj výzkum je právě parametr pohybu, protože se uplatňuje při daných aspektuálních modulacích, ten jsem se proto rozhodla zapsat slovním popisem. Na další parametry znaku, jako je místo artikulace, tvar ruky, orientace apod. se v modulacích nezaměřuji. Oproti citátové formě znaku je u výskytů znaků s modulací část textu zvýrazněna tučně – to označuje nějakou odlišnost oproti formě citátové podoby. V dalších sloupcích už uvádím název aspektu (sloupec L), jeho význam (sloupec M) a formu (sloupec N-P). Na závěr jsou uvedeny údaje o zdroji videa (sloupec Q), včetně názvu videa (sloupec R) a jeho odkazu (sloupec S) a časového údaje, kde se na videu modulace objevuje (sloupec T) a informace o uživateli ČZJ, který se na videu objevuje (sloupec U). Zde uvádím tabulku s komentáři k přehledové tabulce analýzy.

sloupec A	počet lemmat a konkrétních výskytů znaků	Uvádím číslem počet citátových znaků (lemmat) – L a počet výskytů znaků s modulací – V.
sloupec B	lemma - doklad	Uvádím LEXÉM daného dokladu znaku. Nejprve vždy uvádím LEMMA, citátovou podobu znaku (zvýrazněno tučně a buňka vybarvena zeleně) a následně konkrétní výskyty s modulacemi. Pokud má výskyt více fonologických variant, přidávám za LEXÉM písmeno v závorce, které značí danou variantu např.: JÍT(a), JÍT(b) apod. Použité glosy jsou jen přibližné.
sloupec C	znakosled	Okolí daného znaku s modulací.
sloupec D	kontext	Zde jsem pro představu zaznamenala kontext (překlad v češtině), okolí znaku s modulací. Ve znakových

³¹ Pro popis manuální a nemanuální formy používám symboly a termíny z notačního systému pro český znakový jazyk (Okrouhlíková, 2015). Rozhodla jsem se nedržet se celého zápisu notace a zaznamenat pouze základní složky znaku (tvar ruky, místo artikulace a pohyb) pro potřeby základní orientace, jak daný znak vypadá. Pro přesnou představu, jak daný znak vypadá, slouží digitální příloha, která obsahuje videa s konkrétními znaky.

		jazycích je problematické stanovení hranic jednotlivých výpovědí. Mé vymezení je pouze orientační a slouží k pochopení kontextu, ve kterém byl znak užit. ³²
sloupec E	význam užitého tvaru	Zde uvádím můj překlad do češtiny, význam užitého tvaru.
sloupec F	slovní druh, KLF, SZ	Uvádím poznámku, o jaký slovní druh se přibližně podle mě jedná, zda jde o klasifikátor (KLF) nebo specifický znak (SZ).
sloupec G-K	forma užitého tvaru	Manuální a nemanuální složka znaku včetně informace, zda se jedná o jednoruční nebo dvouruční znak.
sloupec L	název aspektu	Přiřazení skupiny aspektu (morfému), který vydělil Rathmann (2005).
sloupec M	význam aspektu	Význam aspektu.
sloupec N-P	forma aspektu	Manuální a nemanuální složka znaku, která nese význam daného aspektu.
sloupec Q	zdroj videa	Zdroj videa.
sloupec R	název videa	Název videa.
sloupec S	odkaz na video	Hypertextový odkaz, pod kterým je video ke zhlédnutí nebo číslo stránky, kde se nachází ve slovníku.
sloupec T	výskyt ve videu	Časový údaj, kde se ve videu nachází znak s modulací.
sloupec U	uživatel ČZJ	Uživatel ČZJ, který se na videu objevuje.

Tabulka 11: komentáře k přehledové tabulce analýzy

³² V českém znakovém jazyce se znakovým/slovosledem zabývala například Jitka Kubištová, která ve své diplomové práci zkoumala slovosledné tendence v českém znakovém jazyce (Kubištová, 2013).

8.3 Výsledky analýzy

V této kapitole popisují konkrétní výsledky analýzy i s příklady. Nejprve se zaměřují na formu modulací (kapitola 8.3.1 *Prostředky, které používá český znakový jazyk k vyjádření aspektu*) a následně na druhy aspektu v ČZJ a jejich význam (kapitola 8.3.2 *Kategorie aspektu (aspektuálních morfémů) a jejich význam v ČZJ*).

Nováková et al (2011) uvádí, že pro rozlišení dějů jednorázových a opakovaných je typické využití pohybu. V případě dějů jednorázových je pohyb prováděný jedenkrát, pro vyjádření dějů opakovaných je pohyb opakován. To se ukázalo i v mé analýze například na znaku V32 ODEJÍT – v případě významu *odejít* se artikulace znaku 1x opakuje, zatímco v případě významu *odcházet* se artikulace znaku 3x opakuje společně s NS. Stejnou formu modulace můžeme nalézt i u znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH) – v případě významu *vybuchnout* se artikulace znaku 1x opakuje, zatímco v případě významu *vybuchovat* se artikulace znaku 4x opakuje společně s NS.

V teoretické části práce je citována řada zahraničních autorů popisující znakové jazyky, kteří uvádějí, že aspektové modulace se objevují u adjektivních a slovesných predikátů. Pokusila jsem se daným výskytům orientačně přiřadit informaci o slovním druhu, a porovnat tak mé výsledky se závěry zahraničních autorů. V tabulce níže je vidět, že ve většině případů jde o slovesné znaky – jsou zastoupeny všechny tři typy sloves českého znakového jazyka (prostá, shodová a prostorová). To se shoduje s tvrzením Macurové (2001), která píše, že všechny typy sloves českého znakového jazyka mohou vyjadřovat aspekt. V některých případech váhám v určování slovního druhu mezi dvěma možnostmi. To by však odpovídalo názoru, který zmiňují Johnston a Schembri, že konkrétní znak může být zařazen do více slovních druhů a v konkrétním kontextu může působit například jako substantivum nebo sloveso (Johnston a Schembri, 1999 a 2007; Johnston, 2001). V tabulce 12 uvádím přehled počtu zastoupených slovních druhů a příklady znaků s jednotlivými druhy aspektu, které se na daném slovním druhu uplatňují.

SLOVNÍ DRUH	POČET VÝSKYTŮ	DRUH ASPEKTU	PŘÍKLADY ZNAKŮ
sloveso prosté	45	adverbiální modifikace, distribuční kvantifikace, kontinuální aspekt, iterativní aspekt, habituální aspekt, HOTOVO (a), HOTOVO (b), HOTOVO (c), HOTOVO (d)	DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), HRÁT-SI, CHTÍT, JÍST, KLESAT, KONČIT (KONEC), KOPAT, LÉČIT (LÉČBA), NARODIT-SE, ODEJÍT, PÍT- ALKOHOL (ALKOHOL), PLAKAT, POKRAČOVAT, POTOM 2 (ODKLÁDAT), POZOROVAT- DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), PRŠET (DĚŠŤ), PŘEMÝŠLET, PŘIJET (PŘIJÍT), SBÍRAT, SRAZIT-SE (SRÁŽKA), STAVĚT, STOUPAT, UČIT-SE, USNOUT, VAŘIT, VYHRÁT, ZNAKOVAT
sloveso prostorové	15	adverbiální modifikace, distribuční kvantifikace, kontinuální aspekt, iterativní aspekt, habituální aspekt	BĚŽET (BĚHAT), HODIT, JÍT(a), JÍT(b), SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ), ZABRAT (OBSADIT)
KLF	7	kontinuální aspekt + distribuční kvantifikace	DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), FOTOGRAFOVAT, JÍT(c), PŘIJÍT, SHROMÁŽDIT (DÁT- NA-JEDNO-MÍSTO)
sloveso shodové	6	distribuční kvantifikace, kontinuální aspekt, iterativní aspekt, habituální aspekt	POMOCI(a), POMOCI(b), PTÁT- SE (OTÁZKA), ÚTOČIT (ÚTOK)
sloveso prosté/ adverbium	5	kontinuální aspekt	ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ)
sloveso prosté/SZ	2	kontinuální aspekt, iterativní aspekt + distribuční kvantifikace	DRANCOVAT, LADIT
sloveso prosté/ substantivum	1	kontinuální / konativní aspekt	VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA)
sloveso prosté/ adverbium	1	kontinuální aspekt	JAK (VYMÝŠLET-MOŽNOSTI)
sloveso prostorové/ substantivum	1	iterativní / habituální aspekt	VYBOUCHNOUT (VÝBUCH)
SZ	1	habituální aspekt	ZVLÁDNOUT
adjektivum	1	adverbiální modifikace	ZVLÁŠTNÍ

Tabulka 12: přehled zastoupených slovních druhů

8.3.1 Prostředky, které používá český znakový jazyk k vyjádření aspektu

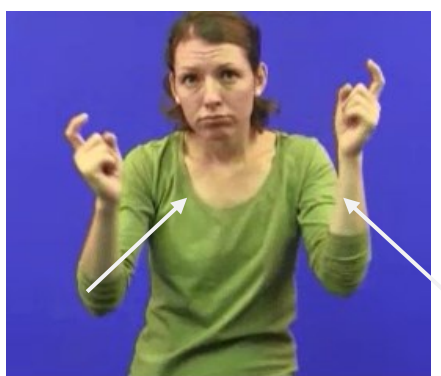
8.3.1.1 Manuální složka znaku

Forma manuální složky je ve většině případů (78 výskytů z 85 výskytů) složena z nějaké formy opakované artikulace pohybu.

Samotné opakování pohybu se objevuje ve 37 případech. Konkrétně tomu tak je u kontinuálního aspektu (V6 DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), V10 HRÁT-SI, V14 JAK (VYMÝŠLET-MOŽNOSTI), V16-22 JÍT(a), V23 JÍT(b), V24 JÍT(c), V28 LADIT, V29 LÉČIT (LÉČBA), V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), V43-44 PŘEMÝŠLET, V54 SBÍRAT, V63 STAVĚT, V65 UČIT-SE, V67 USNOUT, V78-82 ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ)), distribuční kvantifikace (V55 SHROMÁŽDIT (DÁT-NA-JEDNO-MÍSTO), u kombinace kontinuálního aspektu a distribuční kvantifikace (V31 ODEJÍT, V51 PŘIJÍT, V77 ZABRAT (OBSADIT)) a kombinace kontinuálního aspektu a adverbiální modifikace (V1-2 BĚŽET (BĚHAT), V33-34 PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL), V35 PLAKAT, V36 POKRAČOVAT, V42 PRŠET (DĚŠŤ)).

V případě znaku V66 UČIT-SE se **pohyb znaku opakuje, ale artikulace je krátká a prudká**. V tomto případě uvažují o kontinuálním nebo iterativním aspektu.

Ve 2 případech distribuční kvantifikace nalezneme **artikulaci pohybu na různých místech** v neutrálním prostoru (V49-50 PŘIJÍT). Příklad znaku PŘIJÍT je znázorněn na obrázku 29.

Obrázek 29: příklad znaků V49-50 PŘIJÍT

Posun artikulace v prostoru (pohyb se opakuje na různých místech v prostoru) nalezneme ve 2 případech. Modulaci u příkladu V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ) považují

za distribuční kvantifikaci, v případě znaku V38 POMOCI(b) uvažují o kombinaci kontinuálního aspektu a distribuční kvantifikace.

Příklad posunu artikulace v prostoru u znaku V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ) je znázorněn na obrázku 30.

Obrázek 30: příklad znaku V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)

Ve 3 případech se artikulace znaku **opakuje na různých místech neutrálního prostoru v kruhovém pohybu**. V případě znaku V7 DRANCOVAT se jedná o kombinaci iterativní aspektu s distribuční kvantifikací. U znaku V83 ZNAKOVAT se jedná o kombinaci habituálního aspektu a distribuční kvantifikace. Výskyt V8 FOTOGRAFOVAT považují pouze za distribuční kvantifikaci. Ve všech případech považují kruhový pohyb za marker distribuční kvantifikace.

Příklad vertikálního kruhového pohybu u znaku V8 FOTOGRAFOVAT je znázorněn na obrázku 31.

Obrázek 31: příklad znaku V8 FOTOGRAFOVAT

V 10 výskytech znaků se **artikulace rychle a krátce opakuje**. To je vidět například u kontinuálního aspektu na znaku V62 STAVĚT nebo u iterativního aspektu na znacích: V9 HODIT, V27 KOPAT, V52-53 PTÁT-SE (OTÁZKA), V59 SRAZIT-SE (SRÁŽKA), V69 ÚTOČIT (ÚTOK), V73-75 VYHRÁT. Ve 3 případech iterativního aspektu se objevují **mezi opakováním menší pauzy** (V3-4 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V48 PŘIJET (PŘIJÍT)). V případě znaku V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT), kdy uvažuji o kontinuálním či iterativním aspektu, se pohyb rychle a krátce opakuje, **směřuje dopředu a artikulace se zrychluje**.

V 16 případech se pohyb **rychle opakuje** (je proveden rychleji oproti citátové podobě znaku). Jde o případ habituálního aspektu (V5 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V15 JÍST, V32 ODEJÍT, V37 POMOCI(a), V39 POMOCI(b), V45-47 PŘIJET (PŘIJÍT), V56 a V58 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ), V84 ZVLÁDNOUT), adverbiální modifikace (V11-13 CHTÍT, V70 VAŘIT). V případě znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH) uvažuji o habituálním nebo iterativním aspektu.

Ve 2 případech se **artikulace znaku zpomalí a prodlouží** (V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA), V25 KLESAT). V obou případech se jedná o kontinuální aspekt, v případě znaku VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA) uvažuji ještě o možnosti zařazení do skupiny konativního aspektu, právě kvůli zpomalení a prodloužení artikulace znaku.

Ve 2 výskytech je **artikulace znaku rychlejší a důraznější**. V případě znaku V65 STOUPAT jde o adverbiální modifikaci. Znak V30 NARODIT-SE jsem zařadila pod habituální aspekt, avšak v tomto případě zvažuji, že se o aspektuální modulaci vůbec nejedná.

V 1 případě, u znaku V85 ZVLÁŠTNÍ, probíhá **artikulace na větší ploše**. Tuto formu považuji pouze za adverbiální modifikaci.

V 1 případě dochází ke **zmrazení konečné pozice znaku**. Jedná se o modulaci znaku V68 USNOUT, kterou jsem zařadila pod perfektivní aspekt.

V tabulce 13 uvádím přehled jednotlivých forem pohybu manuální složky znaku včetně druhu aspektu, distribuční kvantifikace či adverbiální modifikace s počty výskytů a příklady znaků.

FORMA POHYBU	DRUH ASPEKTU	POČET VÝSKYTŮ ZNAKŮ	PŘÍKLADY ZNAKŮ
Pohyb se opakuje.	kontinuální aspekt	26	V6 DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), V10 HRÁT-SI, V14 JAK (VYMÝŠLET-MOŽNOSTI), V16-22 JÍT(a), V23 JÍT(b), V24 JÍT(c), V28 LADIT, V29 LÉČIT (LÉČBA), V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), V43-44 PŘEMÝŠLET, V54 SBÍRAT, V63 STAVĚT, V65 UČIT-SE, V67 USNOUT, V78-82 ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ)
	distribuční kvantifikace	1	V55 SHROMÁŽDIT (DÁT-NA-JEDNO-MÍSTO)
	kontinuální aspekt + distribuční kvantifikace	3	V31 ODEJÍT, V51 PŘIJÍT, V77 ZABRAT (OBSADIT)
	kontinuální aspekt + adverbiální modifikace	7	V1-2 BĚŽET (BĚHAT), V33-34 PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL), V35 PLAKAT, V36 POKRAČOVAT, V42 PRŠET (DĚŠT)
Pohyb znaku se opakuje, ale artikulace je krátká a prudká.	kontinuální / iterativní aspekt	1	V66 UČIT-SE
Artikulace pohybu na různých místech v neutrálním prostoru.	distribuční kvantifikace	2	V49 PŘIJÍT, V50 PŘIJÍT
Posun artikulace v prostoru (pohyb se opakuje na různých místech v prostoru).	distribuční kvantifikace	1	V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)
	kontinuální aspekt + distribuční kvantifikace	1	V38 POMOCI(b)
Artikulace znaku se opakuje na různých místech v kruhovém pohybu.	distribuční kvantifikace	1	V8 FOTOGRAFOVAT
	iterativní aspekt + distribuční kvantifikace	1	V7 DRANCOVAT
	habituální aspekt + distribuční kvantifikace	1	V83 ZNAKOVAT
Pohyb se rychle a krátce opakuje, mezi opakováním jsou menší pauzy.	iterativní aspekt	3	V3-4 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V48 PŘIJET (PŘIJÍT)
Pohyb se rychle a	kontinuální aspekt	1	V62 STAVĚT

krátce opakuje.	iterativní aspekt	9	V9 HODIT, V27 KOPAT, V52-53 PTÁT-SE (OTÁŽKA), V59 SRAZIT-SE (SRÁŽKA), V69 ÚTOČIT (ÚTOK), V73-75 VYHRÁT
Pohyb se rychle a krátce opakuje, směřuje dopředu a artikulace se zrychluje.	kontinuální / iterativní aspekt	1	V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT)
Pohyb se rychle opakuje.	habituální aspekt	11	V5 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V15 JÍST, V32 ODEJÍT, V37 POMOCI(a), V39 POMOCI(b), V45-47 PŘIJET (PŘIJÍT), V56 a V58 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ), V84 ZVLÁDNOUT
	adverbiální modifikace	4	V70 VAŘIT, V11-13 CHTÍT
	iterativní / habituální aspekt	1	V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH)
Artikulace znaku se zpomalí a prodlouží.	kontinuální aspekt	1	V25 KLESAT
	kontinuální / konativní aspekt	1	V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA)
Artikulace znaku je rychlejší a důraznější.	adverbiální modifikace	1	V65 STOUPAT
	habituální aspekt	1	V30 NARODIT-SE
Artikulace probíhá na větší ploše.	adverbiální modifikace	1	V85 ZVLÁŠTNÍ
Zmrazení konečné pozice znaku.	HOTOVO (FINISH)	1	V68 USNOUT

Tabulka 13: přehled jednotlivých forem pohybu manuální složky znaku

8.3.1.2 Nemanuální složka znaku

Forma nemanuální složky se liší v závislosti na konkrétním znaku a aspekt často nevyjadřuje. Ve zkoumaném vzorku se objevují společné rysy nemanuální složky pro vyjádření aspektu: z celkového počtu 85 výskytů je v 53 případech **NS prodloužena společně s pohybem** (kontinuální, iterativní a habituální aspekt, adverbiální modifikace, distribuční kvantifikace), ve 22 případech se **NS opakuje společně s pohybem** (habituální, iterativní a kontinuální aspekt, distribuční kvantifikace), ve 4 případech **NS kopíruje povahu pohybu** (ve všech případech jde o adverbiální modifikaci), v 1 případě je **NS zkrácena společně s pohybem** (habituální aspekt) a v případě perfektivního aspektu je **NS přerušena společně s pohybem** – rty jsou sevřené nebo artikulují mluvní komponent [hotovo].

8.3.1.3 Lexikální vyjádření aspektu (adverbium)

Často v určení významu nerozhoduje počet opakování daného znaku, ale aby byl mluvčí stoprocentně pochopen, přidá do výpovědi ještě lexikální vyjádření (adverbium), které celkový význam zpřesní. Celkem ve 14 případech, kdy je aspekt vyjádřen změnou v artikulaci znaku, je ve výpovědi **zároveň vyjádřen lexikálně pomocí adverbia**. V 5 případech se jedná o habituální aspekt (PRAVIDELNĚ, KAŽDÝ DEN, VŽDY), ve 4 případech o iterativní aspekt (ČASTO, OBČAS, číslovka), ve 4 případech jde o kontinuální aspekt (PO-CELOU-DOBU, DLOUHO, 2-HODINY, PO-NĚJAKÝ-ČAS) a v 1 případě jde o distribuční kvantifikaci (TADY).

Ve 12 případech stojí adverbium před predikátem (aspekt kontinuální, habituální a iterativní, distribuční kvantifikace) a ve 2 případech následuje adverbium po predikátu (habituální a iterativní aspekt). V tabulce 14 jsou uvedeny příklady výpovědí se znázorněnou pozicí adverbia ve vztahu k predikátu (aspektu).

Pozice adverbia před predikátem.		
POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED)	JÁ + PŘIJET + DALEKOHLED + LEHNOUT-SI-NA-BŘICHO + DRŽET-DALEKOHLED + LEŽET-PONOŘENÝ-V-MOŘI + DRŽET-DALEKOHLED + LEŽET-NA-BŘIŠE - 2-HODINY + <u>POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED)</u> + KLF: PTÁK-LÉTAT.	kontinuální aspekt
DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET)	PRÁCE + KAŽDÝ-DEN + <u>DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET)?</u>	habituální aspekt
VYHRÁT	ON + „KLF: osoba“ + MASLÁK + ROKŮ + 28 + BYLO + EVROPA + HALA + OD + 2013 + OBČAS + <u>VYHRÁT</u> + ZLATO + ZLATO.	iterativní aspekt
SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)	UVAŽOVAT + SVĚT + JEDEN + NELZE. ALE + NESLYŠÍCÍ + MÍT + MÍSTO + TADY + TADY + TADY + <u>SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)</u> + ZNAKOVAT + RÁD.	distribuční kvantifikace
Pozice adverbia po predikátu.		
SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)	CHATA + TESÁK + POVÍDAT + UVOZOVKY + JAKO + HNÍZDO + PRO + NESLYŠÍCÍ + <u>SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)</u> + PRAVIDELNĚ .	habituální aspekt
SRAZIT-SE (SRÁŽKA)	MOCI + VÍC + TAM + EGYPT + VLAK + <u>SRAZIT-SE (SRÁŽKA)</u> + ČASTO + DŮVOD + KOLEJE + NÁDRAŽÍ + STAVĚT + VŠECHNO + DÁVNO + STARÉ.	iterativní aspekt

Tabulka 14: pozice adverbia ve výpovědi ve vztahu k aspektu

8.3.1.4 Přidání samostatného lexikálního markeru

Ve 4 případech se nemění forma znaku, ale k predikátu je **přidán samostatný lexikální marker HOTOVO (FINISH)**³³, který se ve výzkumném vzorku vyskytuje ve třech podobách. V případě znaků V71 VAŘIT a V60 STAVĚT následuje po predikátu morfém HOTOVO(a). V případě znaku V26 KONČIT (KONEC) následuje po predikátu znak HOTOVO(b). V případě dalšího výskytu znaku V61 STAVĚT je použit znak HOTOVO(d) před predikátem i po něm.

Podoba lexikálního markeru HOTOVO v ČZJ je znázorněna na obrázku 32.

HOTOVO (a)

HOTOVO (b)

HOTOVO (d)

Obrázek 32: podoba lexikálního markeru HOTOVO (Čulíková a Nedbalová, 2018)

8.3.1.5 Další změny v artikulaci znaku

Ve 14 případech je **jednoruční znak změněn na dvouruční**. Ve 2 případech jde o adverbialní modifikaci (V70 VAŘIT, V85 ZVLÁŠTNÍ), v 1 případě o habituální aspekt (V15 JÍST), ve 2 případech o iterativní aspekt (V52-53 PTÁT-SE(OTÁZKA)), v 6 případech o kontinuální aspekt (V65 UČIT-SE, V78-82 ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ)), v 1 případě jde o nerozhodnuté zařazení mezi kontinuálním či iterativním aspektem (V66 UČIT-SE) a ve 2 případech jde o kombinaci kontinuálního aspektu a distribuční kvantifikace (V31 ODEJÍT, V51 PŘIJÍT). Domnívám se, že v případě znaků V15 JÍST a V52-53 PTÁT-SE(OTÁZKA) je přidání druhé ruky znakem adverbialní modifikace a nikoli aspektu. Změna z jednoručního na dvouruční znak je v přehledové tabulce analýzy zaznamenána u většího

³³ Nováková et al (2011) pro český znakový jazyk uvádí, že ukončenost děje se vyjadřuje lexikálně pomocí znaků HOTOVO nebo VYPRÁZDNIT. Ukončenost děje vyjádřená lexikálně znakem HOTOVO je zastoupena i v mé analýze. Znak VYPRÁZDNIT jsem ve shlédnutých videích nenašla.

počtu výskytů. Pro potřeby výzkumu jsem brala v úvahu pouze takové výskyty, kde přidání druhé ruky mělo nějaký vliv na vyjádření aspektu, adverbiální modifikaci či distribuční kvantifikaci. V ostatních případech je znak zapsán jako dvouruční, ale dále s ním nepracuji. Jedná se například o znak FOTOGRAFOVAT, kdy je druhá ruka pasivní a naznačuje zemi, okolo které jsou pořizované snímky. U znaku JÍT je druhá ruka opět pasivní a naznačuje les, kterým jde Sněhurka. U znaku VAŘIT, patrně stejně tak i u znaku UČIT-SE, je přidání druhé ruky pouze další variantou provedení znaku a je závislé na konkrétním uživateli ČZJ.

Příklad znaku V31 ODEJÍT je znázorněn na obrázku 33. Citátová podoba znaku je umístěna na obrázku vlevo, na obrázku vpravo je znázorněno přidání druhé ruky.

Obrázek 33: příklad přidání druhé ruky u znaku V31 ODEJÍT

Celkem v 15 případech se daný **znak s modulací ve výpovědi dvakrát až třikrát opakuje**. V 10 případech jde o kontinuální aspekt (V17-22 JÍT(a), V43-44 PŘEMÝŠLET, V81-82 ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ), V63 STAVĚT), ve 3 případech o habituální aspekt (V46-47 PŘIJET (PŘIJÍT), V30 NARODIT-SE) a ve 2 případech o distribuční kvantifikaci (V49-50 PŘIJÍT).

8.3.2 Kategorie aspektu (aspektuálních morfémů) a jejich význam v ČZJ

Při analýze jednotlivých znaků vycházím z popisu jednotlivých aspektuálních morfémů od Rathmanna (2005) a hledám podobné změny formy znaku v českém znakovém jazyce. U některých modulací je však obtížné určit daný aspekt. Rathmannův popis jednotlivých forem aspektu není vždy úplně konkrétní a zcela jasný. Příklady jsou uvedeny na americkém znakovém jazyce, který neovládám, a nejsou k dispozici videa, kde bych mohla formu změny vysledovat. Proto při zařazení do skupin nepostupuji pouze podle formy znaku, ale také podle významu daného znaku a celkového významu jednotlivých výpovědí. V případě, kdy si nejsem jistá, uvádím v tabulce více možností.

Ve výzkumném vzorku jsem našla příklady morfému kontinuálního, iterativního, habituálního a morfému HOTOVO (FINISH). Dále jsou zaznamenány případy distribuční kvantifikace a adverbiální modifikace. Ve výzkumném vzorku se také vyskytují kombinace těchto morfémů navzájem, včetně kombinace s adverbiální modifikací a distribuční kvantifikací. Díky simultánní povaze znakového jazyka nedokáži v některých případech těchto kombinací plně rozlišit, jaké parametry nesou jaký význam – zda mimika nese pouze význam *hodně* a rychlost pohybu s opakování nese pouze význam kontinuálního či iterativního aspektu (př.: V36 POKRAČOVAT, V42 PRŠET), nebo zda nese význam kombinace nějakého druhu aspektu a distribuční kvantifikace (V7 DRANCOVAT, V9 HODIT, V30 NARODIT-SE, V51 PŘIJÍT). Konativní morfém a morfém držení se ve zkoumaném materiálu neobjevil. U některých znaků si nejsem jistá výběrem jedné konkrétní skupiny aspektu, a proto jsou zaznamenány obě skupiny, o kterých uvažuji.

U některých výpovědí je vidět **vzájemná vazba znaků**. Například u znaku V29 LÉČIT-SE (LÉČBA) s významem kontinuálního aspektu *po delší dobu* je aspekt rozšířen i na okolní znaky ve výpovědi (UŽÍVAT-LÉKY a ZLEPŠOVAT-SE). Následující znaky jsou také modifikovány a vyjadřují kontinuální aspekt (ZŮSTAT + PSYCHIATRIE + TAM + ZŮSTAT + DOKTOR + INDEX: MĚ + DÁVAT-POZOR/HLÍDAT + KLF: 2-OSOBY + INDEX: MĚ + LÉČIT (LÉČBA) + UŽÍVAT-LÉKY + ZLEPŠOVAT. – *Člověk s takovými problémy pak musí zůstat na psychiatrii, kde se o něj individuálně starají lékaři, léčí se, užívá léky a jeho stav se postupně zlepšuje.*). Dalším příkladem jsou znaky V51 PŘIJÍT a V38 POMOCI(b), které vyjadřují kontinuální aspekt a distribuční kvantifikaci (POŽÁR + HASIČ + ZÁCHRANÁŘ + MOC + PŘIJÍT + POMOCI(b). – *Pomáhat k požáru přicházelo mnoho hasičů a záchranářů.*), nebo znaky V65 UČIT-SE a VNÍMAT s kontinuálním

aspektem (RŮZNÝ + SRDCE + UPŘÍMNOST + NEBO + EMOCE + A-TAK-DÁLE + VZTAH + LIDÉ + VZTAH + DOBŘE + VZTAH + A-TAK-DÁLE + UČIT-SE + VNÍMAT + RŮST/STÁRNOUT + PŘIJMOUT. – *Tvoří ji různé složky: láska, upřímnost nebo emoce atd. Vztahy mezi lidmi, správné vztahy, se dítě učí a zvnitřňuje si je během celého života.*). Dalším příkladem mohou být znaky DRŽET a V66 UČIT-SE s iterativním aspektem (PAMĚŤ + DRŽET + ZVYK + ALKOHOL + NE + UČIT-SE + ALKOHOL + ZBAVIT-SE. – *Učí se trénovat paměť nebo, jak se zbavit závislosti na alkoholu.*).

V tabulce 15 uvádím přehled počtu nalezených druhů aspektu, příklady znaků a číselné zastoupení v určitém zdroji. Popis konkrétních změn ve formě znaku, jednotlivé druhy aspektu a příklady znaků uvádím níže. Podrobnější popis, užití v kontextu a další poznámky jsou zaznamenány v přehledové tabulce analýzy v digitální příloze této práce. Díky simultánní povaze znakového jazyka je často obtížné rozlišit jednotlivé významy, které jsou v jednom znaku přítomné. Významem dalších manuálních i nemanuálních složek znaku, které utváří celkový význam, ale nenesou význam aspektu, jsem se v analýze nezabývala. V některých případech jsem zaznamenala případy adverbiální modifikace. Jsem si však jistá, že by se případů adverbiální modifikace našlo mnohem více, než jsem si já všimla a zaznamenala.

DRUH ASPEKTU	PŘÍKLAD ZNAKU	ZDROJ VIDEA	POČET VÝSKYTŮ ZNAKŮ S MODULACÍ	
kontinuální aspekt	DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), HRÁT-SI, JAK (VYMÝŠLET-MOŽNOSTI), JÍT(a), JÍT(b), JÍT(c), KLESAT, LADIT, LÉČIT (LÉČBA), POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), PŘEMÝŠLET, SBÍRAT, STAVĚT, UČIT-SE, USNOUT, ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ)	ČT - TKN	5	28
		ČT - Zprávy v ČZJ	1	
		Facebook - ZNČR	6	
		TICHÉ ZPRÁVY	4	
		Weblik	12	
kontinuální aspekt + adverbiální modifikace	BĚŽET (BĚHAT), PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL), PLAKAT, POKRAČOVAT, PRŠET (DĚŠŤ)	Facebook - ZNČR	2	7
		TICHÉ ZPRÁVY	1	
		Weblik	4	
kontinuální aspekt + distribuční kvantifikace	ODEJÍT, POMOCI(b), PŘIJÍT, ZABRAT (OBSADIT)	ČT - TKN	2	4
		TICHÉ ZPRÁVY	2	
iterativní aspekt	DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), HODIT,	ČT - TKN	5	12

	KOPAT, PŘIJET (PŘIJÍT), PTÁT-SE (OTÁZKA), SRAZIT-SE (SRAŽKA), ÚTOČIT (ÚTOK), VYHRÁT	ČT - Zprávy v ČZJ	5	
		TICHÉ ZPRÁVY	2	
iterativní aspekt + distribuční kvantifikace	DRANCOVAT	ČT - TKN	1	1
habituální aspekt	DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), JÍST, NARODIT-SE, ODEJÍT, POMOCI(a), POMOCI(b), PŘIJET (PŘIJÍT), SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ), ZVLÁDNOUT	ČT - TKN	8	12
		ČT - Zprávy v ČZJ	1	
		TICHÉ ZPRÁVY	1	
		Weblik	2	
habituální aspekt + distribuční kvantifikace	ZNAKOVAT	ČT - TKN	1	1
HOTOVO (FINISH)	KONČIT (KONEC), STAVĚT, STAVĚT, USNOUT, VAŘIT	ČT - TKN	2	5
		Weblik	2	
		ČT - Zprávy v ČZJ	1	
adverbiální modifikace	CHTÍT, STOUPAT, VAŘIT, ZVLÁŠTNÍ	Facebook - ZNČR	1	6
		ČT - TKN	3	
		TICHÉ ZPRÁVY	2	
distribuční kvantifikace	FOTOGRAFOVAT, PŘIJÍT, SHROMÁŽDIT (DÁT-NA-JEDNO-MÍSTO), SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)	Weblik	2	5
		ČT - TKN	1	
		ČT - Zprávy v ČZJ	2	
kontinuální/iterativní aspekt	POTOM 2 (ODKLÁDAT), UČIT-SE	ČT - TKN	1	2
		Facebook - ZNČR	1	
kontinuální/konativní aspekt	VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA)	ČT - TKN	1	1
iterativní/habituální aspekt	VYBOUCHNOUT (VÝBUCH)	Weblik	1	1

Tabulka 15: přehled počtu nalezených druhů aspektu³⁴

8.3.2.1 Kontinuální morfém

Největší počet výskytů má v mém výzkumu právě kontinuální aspekt. Je zaznamenán na 28 výskytech ve všech typech projevů (Televizní klub neslyšících, Zprávy v českém znakovém jazyce, Facebooková skupina Zábava pro neslyšící v ČR, Tiché zprávy a portál

³⁴ V tabulce 15 používám z úsporných důvodů následující zkratky: Televizní klub neslyšících (ČT – TKN), Portál pro děti Weblik (Weblik), Zprávy v českém znakovém jazyce (ČT – Zprávy v ČZJ), Facebooková skupina Zábava pro neslyšící v ČR (Facebook – ZNČR), Tiché zprávy (TICHÉ ZPRÁVY).

pro děti Weblik). Nejvíce modulací se však objevuje v projevech u videí z portálu Weblik, které obsahují pohádky pro děti.

Dané modulace jsou rozděleny do dvou skupin podle významu, zda děj probíhá *postupně*, nebo *stále stejně (setrvale)*, *ale po delší dobu*.

8.3.2.1.1 Kontinuální aspekt, význam: *postupně*

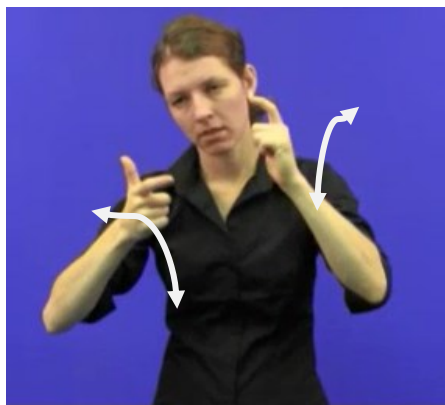
U dvou výskytů se modulace projevuje zpomalením a prodloužením artikulace pohybu manuální i nemanuální složky znaku. NS je prodloužena společně s pohybem. Tato modulace je zaznamenána u znaků V67 USNOUT (*postupně usínat*) a V25 KLESAT (*klesavá tendence, postupně klesat*).

U dalších znaků se pohyb opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do sedmi opakování), a tím dochází k prodloužení artikulace. NS je prodloužena nebo se opakuje společně s pohybem. Tato modulace je zaznamenána u znaků V54 SBÍRAT, V78-82 ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ). U znaku ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ) je přidána druhá ruka (změna z jednoručního na dvouruční znak) a znak je ve výpovědi 2x opakován. Tato modulace přidává znaku význam *postupně* (př.: *postupně sbírat materiál v průběhu pěti let; postupně se zlepšovat*).

U jednoho výskytu se pohyb rychle a krátce opakuje, a tím dochází k prodloužení artikulace. NS je prodloužena společně s pohybem. Tato modulace je zaznamenána u znaku V62 STAVĚT (*postupně stavět*).

Znaky KLESAT, SBÍRAT, STAVĚT a USNOUT považují za slovesné znaky a u znaku ZLEPŠOVAT-SE (LEPŠÍ) uvažují o slovesném nebo adverbiálním znaku.

Na obrázku 34 je znázorněn příklad znaku V67 USNOUT (*postupně usínat*).

Obrázek 34: příklad znaku V67 USNOUT

8.3.2.1.2 Kontinuální aspekt, význam: *po delší čas*

Tento význam je vyjádřen pohybem, který se opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do devíti opakování), a tím dochází k prodloužení artikulace. Pohyb je pomalejší, artikulace pohybu je delší a probíhá na větším prostoru, pohyb je plynulý. NS je prodloužena nebo se opakuje společně s pohybem. Tato modulace je zaznamenána u znaků: V16-22 JÍT(a), V23 JÍT(b), V63 STAVĚT, V10 HRÁT-SI, V6 DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), V65 UČIT-SE, V14 JAK (VYMÝŠLET-MOŽNOSTI), V43-44 PŘEMÝŠLET. Tato modulace přidává všem zmíněným příkladům význam *po delší čas* (př.: *léčit se po delší dobu; pít alkohol dlouhou dobu; delší čas vymýšlet možnosti, jak to udělat*).

U znaků V6 DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED) a V43-44 PŘEMÝŠLET je aspekt ve výpovědi vyjádřen také lexikálně adverbialním znakem (př.: PO-CELOU-DOBU, 2-HODINY, DLOUHO). Znak JÍT(a) je ve výpovědi 3x opakován a znak PŘEMÝŠLET je ve výpovědi 2x opakován. U znaku UČIT-SE je přidána druhá ruka (změna z jednoručního na dvouruční znak). Avšak tato změna nastala oproti citátovým znakům, které jsem našla v dostupných slovnících. Podle své zkušenosti vím, že v projevu neslyšících mluvčích se vyskytuje tento znak jako dvouruční i v základním tvaru bez modulace. Nepřipisuji tedy tuto změnu aspektové modulaci.

Znaky DOPROVODIT (BÝT-SPOLU), JÍT(c) považuji za klasifikátor HRÁT-SI , JÍT(a), JÍT(b), LÉČIT (LÉČBA), POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED), PŘEMÝŠLET, STAVĚT, UČIT-SE za slovesné znaky a znak LADIT považuji buď za specifický znak, nebo slovesný znak.

Na obrázku 35 je znázorněn příklad znaku V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED).

Obrázek 35: příklad znaku V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED)

8.3.2.1.3 Kontinuální aspekt a adverbiální modifikace

V 7 případech se kontinuální aspekt kombinuje s adverbiální modifikací. Konkrétně v těchto příkladech: V1-2 BĚŽET (BĚHAT), V33-34 PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL), V35 PLAKAT, V36 POKRAČOVAT, V42 PRŠET (DĚŠŤ). Všechny tyto výskyty považuji za slovesné znaky.

U všech osmi příkladů nese aspekt význam *po delší čas* a adverbiální modifikace nese u znaku BĚŽET (BĚHAT) význam *rychle*, v ostatních případech nese význam *velmi (hodně a dlouho plakat; pít alkohol dlouhou dobu, ve velkém množství; hodně a delší dobu pršet)*.

Pohyb se opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtrnácti opakování) a tím dochází k prodloužení artikulace. NS je prodloužena společně s pohybem. Ve výpovědi u příkladu PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL) je aspekt vyjádřen také lexikálně znakem PO-NĚJAKÝ-ČAS a znak PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL) je ve větě 2x opakován. Pohyb artikulace znaku PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL) se postupně zrychluje a společně s pohybem se stupňuje i mimika, která je výraznější. U příkladu PLAKAT je prodloužená artikulace znaku tím, že dochází k pomalejší artikulaci na větší ploše. U znaku PRŠET (DĚŠŤ) probíhá pohyb rychleji.

Adverbiální modifikace je ve všech případech vyjádřena převážně nemanuální složkou znaku (obočí je svraštělé, oči jsou přivřené), rychlostí artikulace znaku a důrazem. Pohyb úst se liší v závislosti na znaku.

Příklad modulace znaku PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL) je znázorněn na obrázku 36.

Obrázek 36: modulace znaku PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL)

8.3.2.1.4 Kontinuální aspekt a distribuční kvantifikace

Ve čtyřech případech se kontinuální aspekt kombinuje s distribuční kvantifikací. Konkrétně v těchto příkladech: V31 ODEJÍT, V38 POMOCI(b), V51 PŘIJÍT a V77 ZABRAT (OBSADIT).

U příkladů ODEJÍT a ZABRAT (OBSADIT) nese aspekt význam *postupně*, u příkladů POMOCI(b) a PŘIJÍT nese aspekt význam *po delší čas*. Pohyb se opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od tří do šesti opakování), a tím dochází k prodloužení artikulace. NS je prodloužena nebo se opakuje společně s pohybem.

Za rys distribuční kvantifikace považují u znaku POMOCI(b) artikulaci, která se s každým opakováním posouvá do strany. Modulace přidává znaku význam *pomáhat více lidem na různých místech*. U znaků ODEJÍT a PŘIJÍT je přidána druhá ruka (změna z jednoručního na dvouruční znak). Modulace přidává znaku PŘIJÍT význam *přichází více lidí*. V případě znaku ODEJÍT jde o význam *více lidí odcházelo*. U znaku ZABRAT (OBSADIT) je přidán velký kruhový pohyb, při kterém se artikulace znaku opakuje. Modulace přidává znaku ZABRAT (OBSADIT) význam *postupně obsazovat nějaká území*.

Všechny výskyty mají společný jeden nemanuální prvek – přivřené oči. Znaky ODEJÍT, POMOCI(b) a ZABRAT (OBSADIT) považují za slovesné znaky, znak PŘIJÍT považují za klasifikátor.

Příklad horizontálního kruhového pohybu s opakováním u znaku V77 ZABRAT (OBSADIT) je znázorněn na obrázku 37.

Obrázek 37: příklad znaku V77 ZABRAT (OBSADIT)

8.3.2.1.5 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) seskupuje pod kontinuální morfém aspekty, které v předešlých studiích vydělili autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a Baker-Shenk a Cokely (1980). Tito autoři hovoří u kontinuálního aspektu o opakující se eliptické modulaci a určité pauze v pohybu. Rathmann (2005) u kontinuálního morfému uvádí, že se jedná o vázaný morfém, který nemůže stát samostatně. Pohyb základového slovesa je prodloužen o delší dobu oproti citátové formě. Časový interval, během kterého se děj rozvíjí, je delší než obvykle a probíhá nepřerušovaně. Prodlužuje trvání události.

Eliptický (kruhový) pohyb se v mé analýze neobjevuje. Pokud se objevuje, nese jiný význam (označení prostoru, místa děje, distribuční kvantifikaci). Dlouhá pauza/držení se také nevyskytuje. V mém výzkumu je zastoupen pouze opakující se pohyb (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtrnácti opakování), díky kterému dochází k prodloužení artikulace o delší dobu oproti citátové formě. NS je prodloužena nebo se opakuje společně s pohybem. I v mém výzkumném vzorku se jedná o vázaný morfém, který nemůže stát samostatně. V některých případech používá mluvčí pro zpřesnění výpovědi ještě lexikální vyjádření aspektu pomocí adverbálního znaku. V některých případech je modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován. U znaku PŘEMÝŠLET je modifikovaný znak opakován a také doplněn lexikálním vyjádřením aspektu. Ve výzkumném vzorku se vyskytují dva typy kontinuálního aspektového významu, *postupná změna* a *děj trvající delší dobu*. Lexikální vyjádření aspektu se objevuje pouze u významu *po delší čas*.

V analýze jsem zaznamenány doklady, kde se kontinuální aspekt kombinuje s adverbialní modifikací či distribuční kvantifikací. Adverbialní modifikace je vyjádřena převážně nemanuální složkou znaku (svraštělé obočí, přivřené oči), rychlostí artikulace znaku a důrazem. Distribuční kvantifikace je v mém vzorku vyjádřena posunem artikulace znaku do strany, změnou z jednoručního na dvouruční znak a přidáním kruhového pohybu.

8.3.2.2 Iterativní morfém

Iterativní aspekt jsem zaznamenala v celkem 12 případech, a to v projevech pořadu TKN, Zprávách v českém znakovém jazyce a Tichých zprávách. Tato modulace je zaznamenána u znaků: V3-5 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V9 HODIT, V27 KOPAT, V48 PŘIJET (PŘIJÍT), V52-53 PTÁT-SE (OTÁZKA), V59 SRAZIT-SE (SRÁŽKA), V69 ÚTOČIT (ÚTOK), V73-75 VYHRÁT. Ve všech případech se jedná o slovesný znak.

Význam iterativního aspektu je na všech mnou zaznamenaných znacích vyjádřen pohybem, který se rychle a krátce opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtyř opakování). NS se opakuje nebo je prodloužena společně s pohybem. U znaků DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), PŘIJET (PŘIJÍT) jsou navíc mezi opakováním menší pauzy. U znaků SRAZIT-SE (SRÁŽKA), VYHRÁT je aspekt ve výpovědi vyjádřen také lexikálně adverbialním znakem (př.: ČASTO, OBČAS nebo číslovkou). Znaky V73-74 VYHRÁT se ve výpovědi 2x opakují. U znaků PTÁT-SE (OTÁZKA) a ÚTOČIT (ÚTOK) dochází ke střídavé artikulaci pohybu rukou. U dalšího výskytu znaku PTÁT-SE (OTÁZKA) dochází k symetrické artikulaci pohybu rukou. U obou výskytů znaku PTÁT-SE (OTÁZKA) je přidána druhá ruka (změna z jednoručního na dvouruční znak). U všech tří výskytů znaku VYHRÁT dochází při opakování znaku k posunu v prostoru.

Modulace přidává znakům význam *opakování* (*opakovaně někam dojíždět/docházet; opakovaně házet, provést několik hodů; vykopávat/provádět vykopávky; přijíždět; vyhrávat*).

Příklad posunu v prostoru s opakováním u znaku V73-74 VYHRÁT je znázorněn na obrázku 38.

Obrázek 38: příklad znaku V73-74 VYHRÁT

8.3.2.2.1 Iterativní aspekt a distribuční kvantifikace

V jednom případě se iterativní aspekt kombinuje s distribuční kvantifikací. Konkrétně u znaku V7 DRANCOVAT. Pohyb znaku se rychle a krátce opakuje. NS se opakuje společně s pohybem. Za rys distribuční kvantifikace považuji přidání kruhového pohybu a jeho opakování. První artikulace znaku trvá běžnou dobu, u dalších opakování je pohyb zkrácený. Kruhový pohyb nese význam *všichni ve skupině* (*vydrancovat mnoho vesnic na určitém území*). U zařazení znaku DRANCOVAT uvažuji o specifickém znaku nebo o slovesném znaku. Příklad kruhového pohybu s opakováním u znaku V7 DRANCOVAT je znázorněn na obrázku 39.

Obrázek 39: příklad znaku V7 DRANCOVAT

8.3.2.2.2 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) seskupuje pod skupinu iterativního morfému aspekty, které v předešlých studiích vydělili autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a Baker-Shenk a Cokely (1980). Tito autoři hovoří o malém, napjatém, nepravidelném pohybu, který několikrát opakuje citátovou podobu znaku, může u něj být dobře znatelná výchozí a konečná pozice. Pohyb je v pravidelném rytmu čtyřikrát až šestkrát opakován. Rathmann (2005) u iterativního morfému uvádí, že se morfém váže na slovesa, která mohou vyjadřovat opakovatelný děj. Artikulace znaku se rozloží (roztáhne) a mezi jednotlivými intervaly je možné udělat pauzu. Morfém nese význam, že se daný děj opakuje.

Ve výzkumu je zastoupen rychle a krátce se opakující pohyb (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtyř opakování), u některých znaků jsou mezi opakováním menší pauzy. U znaků je dobře znatelná výchozí a konečná pozice. Délka pohybu záleží na povaze konkrétního znaku. NS se opakuje nebo je prodloužena společně s pohybem. I v mém výzkumném vzorku se morfém váže na slovesa, která mohou vyjadřovat opakovatelný děj. V některých případech používá mluvčí pro zpřesnění výpovědi ještě lexikální vyjádření aspektu pomocí adverbialního znaku. V některých případech je modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován. Iterativní aspekt se v jednom případě kombinuje s distribuční kvantifikací. Distributivní kvantifikace je v tomto případě vyjádřena přidáním kruhového pohybu.

8.3.2.3 Habituální morfém

Habituální aspekt jsem zaznamenala v celkem 12 případech, a to v projevech pořadu TKN, Zprávách v českém znakovém jazyce, Tichých zprávách a v pohádkách na portálu Weblík. Tato modulace je zaznamenána u znaků: V5 DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), V15 JÍST, V30 NARODIT-SE, V32 ODEJÍT, V37 POMOCI(a), V39 POMOCI(b), V75-47 PŘIJET (PŘIJÍT), V56 a V58 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ), V84 ZVLÁDNOUT. Habituální morfém přidává znakům význam *obvyklosti* (př.: *pravidelně/opakovaně někam dojíždět/docházet; rodit děti; pravidelně odcházet do práce; jíst pravidelně, vytvořit si návyk*). Znak ZVLÁDNOUT považuji za specifický znak, ostatní příklady považuji za slovesné znaky.

Význam habituálního aspektu je na mnou zaznamenaných znacích vyjádřen pohybem, který se rychle opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtyř opakování). NS je prodloužena společně s pohybem. V případě znaku ZVLÁDNOUT se NS opakuje společně s pohybem. V případě znaku NARODIT-SE není přítomné opakování

pohybu znaku, ale artikulace znaku je rychlejší a důraznější. NS je zkrácena společně s pohybem. Znak NARODIT-SE a PŘIJET (PŘIJÍT) je ve výpovědi 2x opakován. U znaků DOJÍŽDĚT (DOCHÁZET), ODEJÍT, PŘIJET (PŘIJÍT) a SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ) je aspekt ve výpovědi vyjádřen také lexikálně adverbiálním znakem (př.: KAŽDÝ-DEN, VŽDY, PRAVIDELNĚ). U znaku JÍST je přidána druhá ruka (změna z jednoručního znaku na dvouruční) a artikulace znaku je posunuta dolů v neutrálním prostoru.

Na obrázku 40 je znázorněn příklad znaku ODEJÍT (*pravidelně odcházet do práce*).

Obrázek 40: příklad znaku ODEJÍT

8.3.2.3.1 Habituální aspekt a distribuční kvantifikace

V 1 případě se habituální aspekt kombinuje s distribuční kvantifikací. Konkrétně u znaku ZNAKOVAT. Pohyb znaku se rychle opakuje. NS je prodloužena společně s pohybem. Za rys distribuční kvantifikace považují přidání kruhového pohyb, který nese význam *všichni ve skupině (každý by tam komunikoval znakovým jazykem)*. Znak ZNAKOVAT považují za slovesný znak. Na obrázku 41 je znázorněn příklad horizontálního kruhového pohybu u znaku V83 ZNAKOVAT.

Obrázek 41: horizontální kruhový pohyb u znaku V83 ZNAKOVAT

8.3.2.3.2 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) seskupuje pod skupinu habituálního morfému aspekty, které v předešlých studiích vydělili autoři Klima, Bellugi a Battison (1979) a Baker-Shenk a Cokely (1980). Tito autoři hovoří o krátkém reduplikovaném pohybu v tahu, který je spojený se čtyřmi výpady/úderů. Dále také hovoří o plynulém, reduplikujícím se kruhovém pohybu. V dalším případě hovoří o rychlém opakování. Rathmann (2005) u habituálního morfému uvádí, že morfém přidává slovesnému kořenu pohyb reduplikace, ale v rychlejších a kratších cyklech oproti iterativnímu morfému. Habituální morfém nese význam *obvyklosti*. Nepředpokládá, na rozdíl od iterativního morfému, že bude opakování ukončeno – počítá s tím, že opakování bude pokračovat do budoucna dál.

V mém výzkumu je zastoupen pohyb, který se rychle opakuje (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtyř opakování). NS je prodloužena nebo se opakuje společně s pohybem. Rychlejší a kratší reduplikace oproti iterativnímu morfému se v mém výzkumu nepotvrdila, ani další popsání formy. Rychlost a tempo podle mého úsudku záleží na konkrétním uživateli znakového jazyka a stylu dané výpovědi. Druh aspektu lze odlišit na základě významu dané výpovědi a pomocí lexikálního vyjádření adverbiálním znakem, který mluvčí pro zpřesnění do výpovědi přidávají. V některých případech je modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován. Habituální aspekt se v jednom případě kombinuje s distribuční kvantifikací, která je v tomto případě vyjádřena přidáním kruhového pohybu.

8.3.2.4 morfém HOTOVO (FINISH)

Perfektivní aspekt jsem zaznamenala v 5 případech, a to v projevech pořadu TKN, Zprávách v českém znakovém jazyce a v pohádkách na portále Weblík. Ve 4 případech je aspekt vyjádřen samostatným lexikálním markerem, u 1 výskytu změnou v artikulaci znaku. Tato modulace nese význam dokončenosti děje a je zaznamenána u znaků: V26 KONČIT (KONEC), V60-61 STAVĚT, V68 USNOUT a V71 VAŘIT. Všechny příklady považuji za slovesné znaky.

V mém výzkumu jsou zaznamenány tři podoby samostatného lexikálního markeru HOTOVO(a), HOTOVO(b), HOTOVO(d) a jeden příklad, kde se objevuje vázaný morfém HOTOVO(c).³⁵

U příkladů VAŘIT a STAVĚT je význam perfektivního aspektu vyjádřen lexikálním markerem HOTOVO(a). Marker HOTOVO(a) v těchto dvou případech následuje ve větě po predikátu (př.: CHATA + TESÁK + **STAVĚT** + HOTOVO (a) + 40 + LÉTA + PŘED. – *Chata Tesák byla dostavěna před 40 lety.* ČAS + OMEZENÍ + 2-HODINY + MAXIMUM + **VAŘIT** + HOTOVO(a) + SPLNIT + MUSET. – *Do dvou hodin musejí mít rychle uvařeno.*). Jedná se o dvouruční znak, artikulovaný v neutrálním prostoru. Mluvní komponent obsahuje nehlasnou artikulaci českého slova [hotovo]. Příklad lexikálního markeru HOTOVO(a) je znázorněn na obrázku 42.

---

³⁵ Nedbalová a Čulíková se ve své seminární práci (Čulíková a Nedbalová, 2018) zabývaly významy znaků KONEC, UŽ, HOTOVO v českém znakovém jazyce. Zaměřily se i na vyjádření aspektu a uvádí, že jako aspektuální marker fungovaly v jejich výzkumném vzorku znaky UŽ1, HOTOVO1, HOTOVOKONEC1 a HOTOVOKONEC2. Tyto aspektuální markery vyjadřovaly ukončenost děje. Autorky uvádějí, že znak HOTOVO1 se pojil s okamžitým slovesem, které bylo na pozici L1 (KADEŘNICTVÍ OBJEDNAT HOTOVO1 POZDRAVIT UŽ ODEJÍT – *Objednal se v kadeřnictví, rozloučil se a odešel.*). Znak HOTOVOKONEC1 figuroval jako aspektuální marker ve spojení s okamžitým slovesem na pozici P1 (KLF2 (levou rukou) KLF2 (pravou rukou) HOTOVOKONEC1 NÁVŠTĚVA ROZLOUČIT-SE ODEJÍT DOMŮ – *Návštěva skončila, rozloučili se a šli domů.*). Znak HOTOVOKONEC2 se v aspektuálním významu vyskytl jednou ve spojení s trvalým slovesem na pozici L1 (HRNEČEK PŘESTAT VAŘIT VAŘIT (zastavení pohybu) HOTOVOKONEC2 – *Hrnečku dost! A hrneček přestane vařit.*). Doklad HOTOVO(a) z mého výzkumu odpovídá perfektivnímu markeru HOTOVO1. Doklad HOTOVO(b) odpovídá lexikálnímu markeru HOTOVOKONEC2. Dále jsem ve svém výzkumu zaznamenala ještě podobu perfektivního markeru HOTOVO(d), která odpovídá znaku HOTOVO3. Autorky uvádějí, že znak HOTOVO3 se vyskytl pouze jednou, a to v kontextu *mít něco hotovo* (VŠE ASI HOTOVO3 ASI PLÁN ODEJÍT VZPOMENOUT-SI NÁUŠNICE ANO VRÁTIT SE – *Vypadá to, že mám všechno hotovo. Tak chci vyrazit a vtom si vzpomenu, že jsem zapomněla ještě náušnice.*).

Obrázek 42: lexikální marker *HOTOVO(a)* (Čulíková a Nedbalová, 2018)

Význam perfektivního aspektu je u příkladu KONČIT (KONEC) vyjádřen lexikálním markerem *HOTOVO(b)* a u příkladů STAVĚT je vyjádřen lexikálním markerem *HOTOVO(d)*. U příkladu KONČIT (KONEC) následuje marker *HOTOVO(b)* po predikátu (př.: OZNÁMIT + PŘEDSEDA + **KONČIT (KONEC)** + HOTOVO(b). – *Předseda oznámil, že definitivně končí.*). U příkladu STAVĚT je umístěn marker *HOTOVO(d)* před predikátem i po něm (HOTOVO(d) + DŮM + **STAVĚT** + HOTOVO(d) + HRDÝ + ODVAHA. – *Prasátko mělo domeček dostavěný a bylo na sebe hrdé.*). Jedná se o dvouruční znaky, artikulované v neutrálním prostoru. Perfektivní marker *HOTOVO(b)* neobsahuje mluvní komponent, rty jsou sevřené. Perfektivní marker *HOTOVO(d)* obsahuje mluvní komponent [hotovo].

Příklad lexikálního markeru *HOTOVO(b)* je znázorněn na obrázku 43 a lexikální marker *HOTOVO(d)* je znázorněn na obrázku 44.

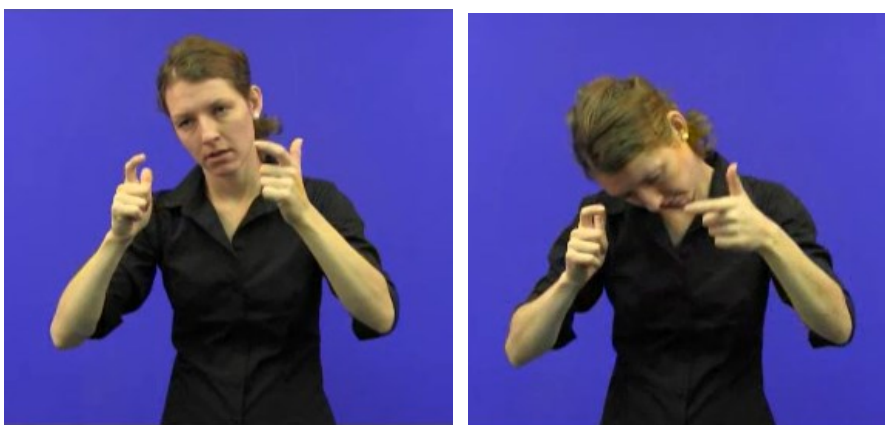
Obrázek 43: lexikální marker *HOTOVO(b)* (Čulíková a Nedbalová, 2018)

Obrázek 44: lexikální marker *HOTOVO(d)* (Čulíková a Nedbalová, 2018)

U příkladu V68 USNOUT dochází ke změně v artikulaci znaku. Pohyb artikulace znaku je zpomalený/roztáhlý a v závěru se pohyb rychle zastaví, ztuhne. Dochází tedy ke zmrazení konečné pozice znaku. NS je přerušena společně s pohybem. Příklad znaku V68 USNOUT je znázorněn na obrázku 45.

Obrázek 45: podoba modulace znaku V68 USNOUT

8.3.2.4.1 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) považuje morfém *HOTOVO* za perfektivní aspekt, součást hlediskového aspektu, který událost ohraničuje/ukončuje. Reagan (2007) popisuje, že perfektivní aspekt je zastoupen znakem *HOTOVO* (FINISH), který označuje dokončený děj a je vyjádřen lexikálně. Ve větě může mít funkci hlavního slovesa, nebo jako marker perfektivního aspektu. Twilhaar, Bogaerde (2016) uvádějí, že perfektivní aspekt se ve znakových jazycích vyjadřuje flexí slovesa i lexikálně. Fischer a Gough (1972) píší,

že ve větě je morfém HOTOVO (FINISH) umístěn před slovesem nebo na konci věty v závislosti na jeho funkci.

V mém výzkumu je aspekt ve čtyřech výskytech vyjádřen samostatným lexikálním markerem a v jednom případě změnou v artikulaci znaku. Znak HOTOVO je ve třech případech umístěn ve výpovědi po predikátu, v jednom případě následuje před predikátem i po něm.

8.3.2.5 Adverbiální modifikace

Šest výskytů znaků s modulací, které jsem do výzkumu zařadila, protože jsem se u nich původně domnívala, že jde o aspekt, jsem nakonec zařadila pouze pod adverbiální modifikaci. Tyto případy jsem zaznamenala v projevech pořadu TKN, Tichých zprávách a ve facebookové skupině Zábava pro neslyšící. Tato modulace je zaznamenána u znaků: V11-13 CHTÍT, V64 STOUPAT, V70 VAŘIT, V85 ZVLÁŠTNÍ. Znak ZVLÁŠTNÍ považuji za adjektivum, ostatní případy za slovesné znaky.

U znaku CHTÍT se pohyb rychle opakuje. U příkladu STOUPAT je pohyb proveden rychleji oproti citátové podobě znaku. Pohyb u znaku VAŘIT se rychle opakuje, artikulace znaku je kratší a kruhovitý pohyb je menší oproti citátové podobě znaku. Pohyb u znaku ZVLÁŠTNÍ je zvětšený a probíhá na větší ploše. U příkladů VAŘIT a ZVLÁŠTNÍ je přidána druhá ruka (změna z jednoručního na dvouruční znak). Ve třech dokladech znaku CHTÍT, u kterých je zaznamenán význam *velmi* (*nějaké přání - hodně si to přeji, chci to*) je přítomna shodná nemanuální složka znaku – přivřené oči, svrstělé obočí a ve všech případech je NS prodloužena společně s pohybem. U znaků STOUPAT a VAŘIT, u kterých je zaznamenán význam *rychle* (*rychle stoupat, zvyšovat se; rychle uvařit*) a u znaku ZVLÁŠTNÍ, kde je zaznamenán význam *velmi* (*opravdu zvláštní*), NS kopíruje povahu pohybu.

Na obrázku 46 jsou znázorněny příklady znaků V12 CHTÍT a V13 CHTÍT (*hodně si to přeji, chci to*).

Obrázek 46: příklad znaků V12 CHTÍT a V13 CHTÍT

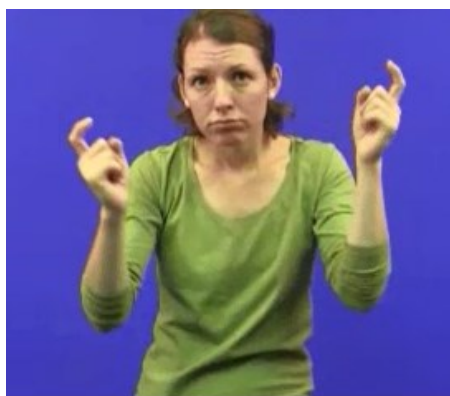
8.3.2.5.1 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) vyčleňuje zvlášť modulace s funkcí adverbíí, které Klima, Bellugi a Battison (1979) řadí pod skupiny *způsob* a *stupeň*. Modulace s významem *velmi* pracuje s napětím. Svaly ruky a předloktí jsou zpevněny, začátek artikulace znaku je složen z dlouhého zastavení a následuje rychlé opakování a koncové zastavení. Oproti tomu modulace ve významu *malý stupeň kvality* či *nějaké vlastnosti* se značí uvolněnou laxní artikulací znaku. Modulace s významem *nějakého nárůstu*, *stupňování* zahrnuje opakovaný pohyb v jedné linii. Všechny mnou nalezené znaky v sobě zahrnují jistý stupeň napětí/důrazu. Opakování je na příkladech CHTÍT a VAŘIT také přítomno. U znaku VAŘIT probíhá rychlé opakování a koncové zastavení. Adverbiální modifikace je vyjádřena převážně nemanuální složkou znaku (obočí je svraštělé, oči jsou přivřené), rychlostí artikulace znaku a důrazem.

8.3.2.6 Distribuční kvantifikace

Pět výskytů znaků s modulací, které jsem do výzkumu zařadila, protože jsem se u nich původně domnívala, že jde o aspekt, jsem nakonec zařadila pouze pod distribuční kvantifikaci. Tyto případy jsem zaznamenala v projevech pořadu TKN, Zprávách v českém znakovém jazyce a v pohádkách na portále Weblík. Tato modulace je zaznamenána u znaků: V8 FOTOGRAFOVAT, V49-50 PŘIJÍT, V55 SHROMÁŽDIT (DÁT-NA-JEDNO-MÍSTO), V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ). Znak SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ) považuji za slovesný znak, zbylé znaky považuji za klasifikátory.

Ve dvou výskytech je znak V49-50 PŘIJÍT ve větě 2x opakován a zároveň u něj dochází k přidání druhé ruky (změna z jednoručního na dvouruční znak). Jedná se o dva výskyty znaku v jedné větě ve významu *pomalů a postupně přichází více zvířat z různých stran*. Artikulace znaku probíhá v neutrálním prostoru, pohyb směřuje ze strany směrem k tělu. NS se opakuje společně s pohybem. V prvním provedení je znak opakován 4x, v druhém provedení pouze 2x. Jedná se o dvouruční znak se střídavou artikulací. Příklad znaku V49-50 PŘIJÍT je znázorněn na obrázku 47.

Obrázek 47: příklad znaku V49-50 PŘIJÍT

U znaku V8 FOTOGRAFOVAT artikuluje aktivní ruka vertikální kruhový pohyb okolo pasivní ruky (naznačuje zemi) v neutrálním prostoru, znak je 5-6x opakován na různých místech. NS se opakuje společně s pohybem. Modulace přidává znaku význam *fotografovat více snímků na více místech*. Jedná se o dvouruční znak, kde je aktivní pouze jedna ruka.

Znak SHROMÁŽDIT (DÁT-NA-JEDNO-MÍSTO) je artikulován v neutrálním prostoru, pohyb se 3x opakuje a ruce se pohybují ze stran před tělo. NS se opakuje společně s pohybem. Modulace přidává znaku význam *shromáždit více věcí/lidí na jedno místo*. Jedná se o dvouruční znak se střídavou artikulací.

U znaku V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ) se pohyb 3x opakuje na různých místech v neutrálním prostoru, artikulace se posouvá v prostoru do strany. NS se opakuje společně s pohybem. Znaků předchází lexikální vyjádření místa, které je také 3x zopakováno (TADY + TADY + TADY). Jedná se o dvouruční znak se symetrickou artikulací. Modulace přidává znaku význam *scházet se na různých místech*.

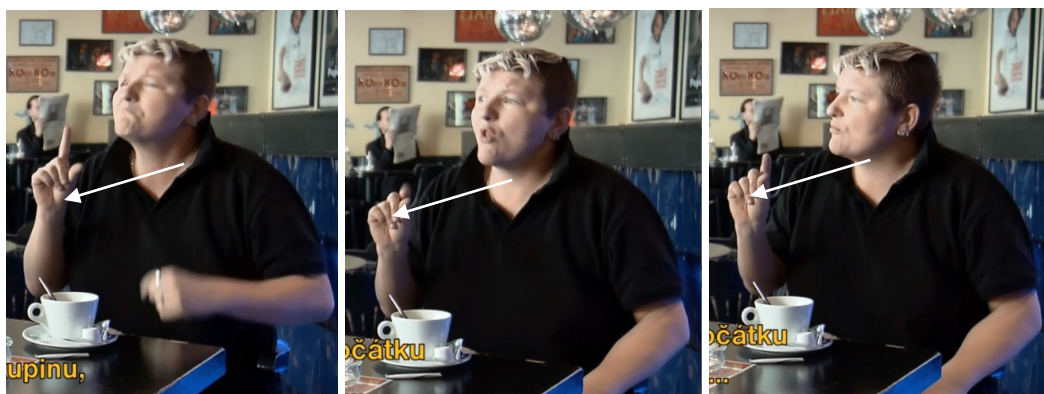
8.3.2.6.1 Souhrn a porovnání

Rathmann (2005) uvádí, že distribuční kvantifikace se v ASL uplatňuje na plurálu jmenné fráze a určuje množství. Představuje skupiny, které vydělují Klima, Bellugi a Battison (1979, s. 284) a uvádí, že distribuční kvantifikace „[...] mění tvar pohybu rukou (bod, čára, oblouk, kruh) a počet opakování daných pohybů. Ovlivňují to, zda je znak artikulován jednou nebo dvěma rukama a pokud se jedná o dvouruční znak, zda se pohybují obě ruce. Mohou měnit rovinu, ve které dochází k artikulaci skloňovaného slovesa, tj. horizontální nebo vertikální rovinu (Rathmann, 2005, s. 51).“ Popis formy adverbiální kvantifikace odpovídá příkladům, které jsou zaznamenány v mém výzkumu. Změna pohybu rukou i opakování je zastoupena ve všech nalezených případech. I v mém výzkumu ovlivňuje distribuční kvantifikace to, zda se jednoruční znak změní ve dvouruční. Rovina artikulace (horizontální, vertikální) může být také změněna v závislosti na konkrétním významu.

8.3.2.7 Nejasné případy

Ve třech případech se při zařazování dané modulace znaku k druhu aspektu nabízelo více možností. Konkrétně u znaků V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT), V66 UČIT-SE, V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA), V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH). Znaky POTOM 2 (ODKLÁDAT) a UČIT-SE považuji za slovesné znaky, u znaků VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA) a VYBOUCHNOUT (VÝBUCH) váhám mezi substantivem a slovesným znakem.

U znaku POTOM 2 (ODKLÁDAT) s významem *neustále něco odkládat* se rozhoduji, zda modulaci zařadit pod kontinuální aspekt (po delší čas) nebo iterativní aspekt (opakování). V tomto případě se pohyb znaku rychle a krátce opakuje, pohyb směřuje dopředu do prostoru před tělem a artikulace se zrychluje. NS se opakuje společně s pohybem. Podle popisu formy iterativního aspektu podle Rathmanna (2005) bych zařadila pod iterativní aspekt. Avšak podle celkového významu věty by se mohlo jednat i o kontinuální aspekt. Příklad znaku V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT) je znázorněn na obrázku 48.

Obrázek 48: modulace znaku V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT)

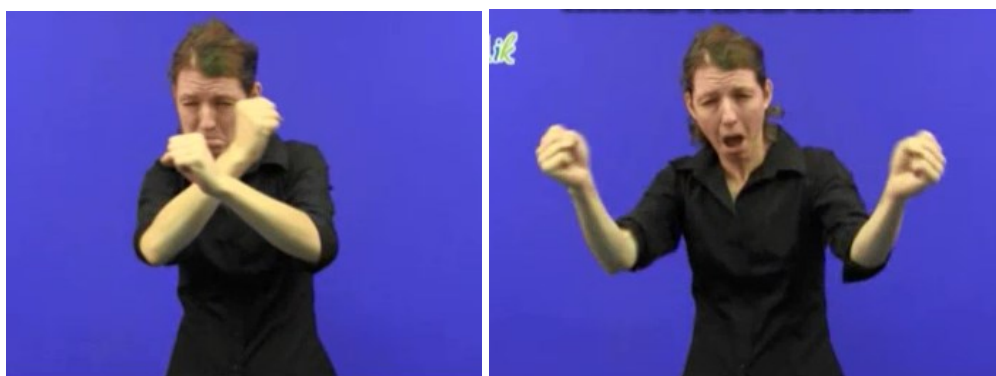
Stejně tak je tomu i u znaku V66 UČIT-SE, kde opět zvažuji kontinuální (*učit se po delší čas*) i iterativní aspekt (*opakovaně se učit*). Pohyb se u znaku opakuje, a tím dochází k prodloužení artikulace. Jednotlivé pohyby jsou však kratší. NS se opakuje společně s pohybem. Na základě porovnání s V65 UČIT-SE a protože se ve výpovědi nachází ještě modifikovaný znak DRŽET (pohyb se opakuje, znak se posouvá v prostoru do strany) se domnívám, že v obou případech (DRŽET i V66 UČIT-SE) se jedná o iterativní aspekt.

U znaku V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA) s významem *postupně se vypracovat, zlepšit se* váhám mezi aspektem kontinuálním a konativním. Toto je jediný výskyt, kdy uvažuji o konativním aspektu (*dlouhá doba nástupu něčeho*), ale spíše se přikláním ke kontinuálnímu aspektu (*postupně*). Příklad znaku V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA) je znázorněn na obrázku 49.

Obrázek 49: příklad znaku V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA)

U znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH) s významem *vybuchovat* uvažují, zda modulaci zařadit pod iterativní či habituální aspekt. Rozhodují se tedy mezi významem *opakování* či nějaké *obvyklosti/vlastnosti*. V tomto případě se pohyb znaku rychle opakuje a jeho artikulace je rychlejší. NS je prodloužena společně s pohybem. Rathmannův (2005) popis formy habituálního a iterativního morfému je velmi podobný a v tomto případě se rozhodují spíše na základě významu celé výpovědi a přikláním se k habituálnímu morfému. Na obrázku 50 je znázorněn příklad znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH).

Obrázek 50: příklad znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH)

9 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnovala vyjadřování aspektu v českém znakovém jazyce. V teoretické části práce jsem představila problematiku aspektu v českém jazyce a znakových jazycích. Používám termín *aspekt*, protože se tento termín běžně užívá v zahraniční literatuře, která se zaměřuje na znakové jazyky. V českém prostředí se v souvislosti s českým jazykem používá v oblasti aspektu termínů několik. Já jsem se přiklonila k prvnímu pojetí způsobu slovesného děje, které vyděluje Nový encyklopedický slovník češtiny (Nübler, 2017). Toto pojetí bere v úvahu slovesa derivovaná od jiného slovesa, u kterých se derivací modifikuje lexikální význam. Tento přístup v návaznosti na Isačenka (1960) metodologicky čistě rozlišuje gramatický vid, slootovorný aktionsart a sémantický charakter děje.

Zahraniční literatura znakových jazyků uvádí, že aspekt je základní lingvistická kategorie spadající do gramatiky, do popisu slovesa, která zasahuje do vnitřní časové struktury dané situace. Aspekt je nejčastěji vyjadřován pomocí flexe, kdy je základní struktura predikátu změněna. Struktura znaku se mění simultánně, vrší se na sebe manuální i nemanuální markery a vzniká nový význam.

V opoře o poznatky z dostupné česky a anglicky psané literatury byl v praktické části představen analyzovaný materiál českého znakového jazyka z hlediska aspektu. V analýze jsem se zaměřila na aspektuální morfologii a snažila se v českém znakovém jazyce najít jednotlivé druhy morfémů, které vyděluje Rathmann na americkém znakovém jazyce (2005). Jedná se o morfém kontinuální, iterativní, habituální, konativní, morfém držení a morfém HOTOVO (FINISH). Celkově jsem analyzovala 85 výskytů znaků s modulací. Analyzovaný materiál byl složen z projevů neslyšících mluvčích českého znakového jazyka získaný z internetových stránek, jako jsou: Televizní klub neslyšících, Zprávy v českém znakovém jazyce, Tiché zprávy (rozhovory) a portál pro děti Weblik. Pro výzkum byla použita metoda elicitace kombinovaná s metodou intuitivní reflexe jazyka.

V teoretické části práce je citována řada zahraničních autorů popisujících znakové jazyky, kteří uvádějí, že aspektové modulace se objevují u adjektivních a slovesných predikátů. V analýze se ve většině případů jednalo o slovesné znaky, přičemž byly zastoupeny všechny tři typy sloves (prostá, shodová a prostorová) českého znakového jazyka.

Cílem mého výzkumu bylo zjistit: 1) Jaké prostředky (markery) používá český znakový jazyk k vyjádření aspektu. 2) Jak tyto prostředky (markery) modifikují význam predikátu, jaký mají význam. 3) Jaké kategorie aspektu (aspektuálních morfémů) se v ČZJ vyskytují v porovnání s jinými znakovými jazyky.

Při určování skupin aspektu jsem postupovala podle formy dané modulace, podle významu daného znaku a celkového významu jednotlivých výpovědí. U některých výpovědí byla vidět vzájemná vazba znaků, kdy byla forma aspektové modulace rozšířena i na okolní znaky. **Ve výzkumném vzorku jsem našla doklady morfému kontinuálního, iterativního, habituálního a morfému HOTOVO (FINISH).** Tedy o dva druhy méně, než předkládá Rathmann (2005). Konativní morfém a morfém držení se ve zkoumaném materiálu neobjevil. Dále byly zaznamenány případy distribuční kvantifikace a adverbialní modifikace. Ve výzkumném vzorku se také objevily kombinace čtyř nalezených typů morfémů, včetně kombinace s adverbialní modifikací a distribuční kvantifikací.

Největší počet výskytů měl v mém výzkumu právě **kontinuální aspekt**. Byl zaznamenán na dvaceti osmi výskytech. Ve výzkumném vzorku byly zastoupeny dva typy kontinuálního aspektového významu, *postupná změna* a *děj trvající delší dobu*. Lexikální vyjádření aspektu se objevilo pouze u významu *děj trvající delší dobu*. Jako marker kontinuálního aspektu se v analýze objevil opakuující se pohyb (počet opakování se u jednotlivých výskytů liší od dvou do čtrnácti opakování) a prodloužení artikulace o delší dobu oproti citátové formě. Nemanuální složka znaku (NS) byla prodloužena nebo se opakovala společně s pohybem. Ve všech případech se jednalo o vázaný morfém. Zahraniční autoři často zmiňují eliptický (kruhový) pohyb – ten se v mé analýze ve významu aspektu neobjevil. Pokud se kruhový pohyb objevil, nesl význam distribuční kvantifikace. V některých případech použil mluvčí pro zpřesnění výpovědi ještě lexikální vyjádření aspektu pomocí adverbialního znaku. V některých případech byl modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován.

Iterativní aspekt jsem zaznamenala v dvanácti případech. Modulace přidala znakům význam *opakování*. Jako marker iterativního aspektu se v analýze objevil rychle a krátce se opakuující pohyb (počet opakování se u jednotlivých výskytů lišil od dvou do čtyř opakování), u některých znaků byly mezi opakováním menší pauzy. U znaků byla dobře znatelná výchozí a konečná pozice. NS se opakovala nebo byla prodloužena společně s pohybem. V některých případech použil mluvčí pro zpřesnění výpovědi ještě lexikální

vyjádření aspektu pomocí adverbialního znaku. V některých případech byl modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován.

Habituální aspekt jsem zaznamenala v celkem dvanácti případech. Habituální morfém přidal znakům význam *obvyklosti*. Jako marker habituálního aspektu se v analýze objevil pohyb, který se rychle opakoval (počet opakování se u jednotlivých výskytů lišil od dvou do čtyř opakování). NS byla prodloužena nebo se opakovala společně s pohybem. Rychlejší a kratší reduplikace, kterou zmiňuje Rathmann (2005), se v mém výzkumu nepotvrdila. Rychlost a tempo podle mého úsudku záleží na konkrétním uživateli znakového jazyka a stylu dané výpovědi. Druh aspektu lze odlišit na základě významu dané výpovědi a pomocí lexikálního vyjádření adverbialním znakem, které mluví pro zpřesnění do výpovědi přidávali. V některých případech byl modifikovaný znak ve výpovědi několikrát opakován.

Perfektivní aspekt jsem zaznamenala v pěti případech. Morfém HOTOVO nesl význam *dokončenosti děje*. Jako marker perfektivního aspektu se v analýze objevila změna v artikulaci znaku i lexikální vyjádření. Ve čtyřech případech byl aspekt vyjádřen samostatným lexikálním markerem – v analýze byly zaznamenány tři podoby samostatného lexikálního markeru HOTOVO(a), HOTOVO(b), HOTOVO(d). U jednoho výskytu byl aspekt vyjádřen změnou v artikulaci znaku – vázaný morfém HOTOVO(c). Znak HOTOVO byl ve třech případech umístěn ve výpovědi po predikátu, v jednom případě následoval před predikátem i po něm.

V některých případech jsem v analýze zaznamenala i **adverbialní modifikaci**. Jednalo se o šest výskytů znaků s modulací, které jsem do výzkumu zařadila, protože jsem se u nich původně domnívala, že jde o aspekt. Nakonec jsem je zařadila pouze pod adverbialní modifikaci. Adverbialní modifikace nesla v nalezených případech význam *velmi* či *rychle*. Všechny mnou nalezené znaky v sobě zahrnovaly jistý stupeň napětí/důrazu. Opakování bylo v některých příkladech také přítomno. Adverbialní modifikace byla vyjádřena převážně nemanuální složkou znaku (svraštělé obočí, přivřené oči), rychlostí artikulace znaku a důrazem.

Samostatnou **distribuční kvantifikaci** jsem zaznamenala u pěti výskytů znaků s modulací. Jako marker distribuční kvantifikace se v analýze objevil kruhový pohyb, změna pohybu rukou, posun znaku do strany a opakování. Distribuční kvantifikace ovlivnila to, zda se jednoruční znak změnil na dvouruční. V závislosti na konkrétním významu byla změněna rovina (horizontální, vertikální) artikulace. V několika případech se distribuční kvantifikace

kombinovala s aspektem kontinuálním, iterativním i habituálním. Ve všech případech se objevilo přidání kruhového pohybu.

Z výše uvedeného je patrné, že **forma manuální složky** byla ve většině případů složena z nějaké formy opakované artikulace pohybu (samotné opakování, krátká a prudká reduplikace, rychlé a krátké opakování). V některých případech se vyskytly další změny ve formě znaku: menší pauzy mezi opakováním; opakovaný pohyb, který směřuje dopředu a artikulace se zrychluje; artikulace znaku se zpomalí a prodlouží; artikulace znaku je rychlejší a důraznější; zmrazení konečné pozice znaku. **Forma nemanuální složky** se lišila v závislosti na konkrétním znaku a aspekt často nevyjadřovala. Ve většině případů byla NS prodloužena nebo se opakovala společně s pohybem. V jednom případě, u habituálního aspektu, byla NS zkrácena společně s pohybem a v případě perfektivního aspektu byla NS přerušena společně s pohybem. V případě adverbialní modifikace NS kopírovala povahu pohybu.

Často v určení významu nerozhodoval počet opakování daného znaku, ale aby byl mluvčí stoprocentně pochopen, přidal do výpovědi ještě lexikální vyjádření (adverbium), které celkový význam zpřesnilo. Aspekt tak byl vyjádřen **změnou v artikulaci znaku a zároveň lexikálně pomocí adverbia**. Adverbium bylo ve výpovědích umístěno v pozici před predikátem i po něm. To se objevilo u aspektu kontinuálního, iterativního, habituálního a distribuční kvantifikace. V případě několika výpovědí s distribuční kvantifikací, kontinuálním a habituálním aspektem se **znak s modulací ve výpovědi dvakrát až třikrát opakoval**. Ve většině případů, kdy se objevila **změna jednoručního znaku na dvouruční**, se jednalo o marker adverbialní modifikace. V některých případech se tato změna podílela na významu kontinuálního či iterativního aspektu nebo distribuční kvantifikace.

Výsledky tohoto výzkumu nejsou jistě vyčerpávající, a jelikož byla použita metoda intuitivní reflexe, ve které jsem se řídila vlastním jazykovým citem, jde o výsledky pouze orientační. Jsem si jistá, že kdyby se analýzou zabývalo více lidí a bylo by možné o jednotlivých výskytech znaků více diskutovat, došlo by se mnohdy k jiné interpretaci či k jinému zařazení do skupiny aspektu. Pro výzkum by bylo také přínosnější, kdyby bylo možné pracovat s větším množstvím dat. Pokusila jsem se o náhled do této problematiky představením prostředků českého znakového jazyka, které se podílí na vyjadřování aspektu. Z výše uvedených výsledků se ukazuje, že se aspekt v českém znakovém jazyce běžně

vyskytuje a lze ho vyjádřit změnou v artikulaci znaku, samostatným lexikálním markerem, nemanuální složkou znaku i lexikálně pomocí adverbíí. Tyto prostředky se mohou vzájemně kombinovat a díky simultánní povaze znakového jazyka vytvářet aspektuální významy na predikátech českého znakového jazyka.

10 Seznam použité literatury

ADAM, Robert. *Příručka k morfologii češtiny: výklad a cvičení s řešeními*. První vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3751-8.

BAKER, Anne; Beppie van den BOGAERDE; Roland PFAU a Trude SCHERMER. *The Linguistics of Sign Languages. An introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. ISBN 9789027212313.

BAKER-SHENK, Charlotte a Dennis COKELY. *American sign language: a teacher's resource text on grammar and culture*. [1. vyd.] 1980 Clerc Books, imprint 2002 (Gallaudet University Press). Washington: Gallaudet University Press, 2002, s. 404 – 415. The original green books. ISBN 0-930323-84-X.

BERGMAN, Brita a Östen DAHL. Ideophones in sign languages? The place of reduplication in the tense-aspect system of Swedish Sign Language. In C. Bache, H. Basboll and C-E. Lindberg (eds.), *Tense, aspect and action – empirical and theoretical contributions to language typology*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1994, s. 397-422.

BISKUP, Petr (2017): Teličnost. In: PETR, Karlík, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012-2018 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TELIČNOST>

BRENTARI, Diane. *A prosodic model of sign language phonology*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998, s. 196 – 205. ISBN 0-262-02445-4.

CVRČEK, Václav et al. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČERMÁK, František. *Morfematika a slovo tvorba češtiny*. Praha: NLN, 2012. ISBN 978-80-7422-146-0.

ČULÍKOVÁ, Veronika; NEDBALOVÁ, Žofie. *Významy znaků KONEC, UŽ, HOTOVO v českém znakovém jazyce* [seminární práce]. Praha: Ústav jazyků a komunikace Neslyšících FFUK, 2018.

DANEŠ, František. Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. *Slovo a slovesnost*. 1971, 32 (3), s. 193-207.

DANEŠ, František a Eva, MACHÁČKOVÁ. Slovesný vid z hlediska sémantického. *Slovo a slovesnost*. 1979, 40 (1), s. 45-49.

Dictio: Vícejazyčný výkladový slovník online [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2019-05-23]. Dostupné z: <http://www.dictio.info/>

DUFFY, Quinn. *Perfect Formed by preverbal FINISH. Unpublished MA Project*. Boston: Boston University, 2007.

ERHART, Adolf. *Úvod do obecné a srovnávací jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.

FILIP, Hana. Lexical Aspect. In: Binnick, R. I. (ed.) *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

FISCHER, Susan a Bonnie GOUGH. Some unfinished thoughts on FINISH. *Sign language and linguistics*. 1999, 2 (1), s. 67-77.

FISCHER, Susan. Two processes of reduplication in American Sign Language. *Foundations of Language*. 1973, 9, s. 469-480.

FRIEDMAN, Lynn A. Space, time and person reference in American Sign Language. *Language*. 1975, 51, s. 940-961.

GALTON, Herbert. Slovesný vid a čas. *Slovo a slovesnost*. 1969, 30 (1), s. 1-10.

ISACENKO, Aleksandr V. Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. *Slovo a slovesnost*. 1960, 21 (1), s. 9-16.

JOHNSTON, Trevor A. Nouns and Verbs in auslan: an open and shut case? *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. February 2001, 6 (4), s. 235-57.

JOHNSTON, Trevor A. a Adam SCHEMBRI. On Defining Lexeme in a Signed Language. *Sign Language and Linguistics*. January 1999, 2 (2), s. 115-185.

JOHNSTON, Trevor A. a Adam SCHEMBRI. *Australian sign language (Auslan): an introduction to sign language linguistics*. New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-052-1540-568.

JONES, Philip. On the interface of ASL phonology and morphology. *Communication and Cognition*. 1978, 11, s. 69-78.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-710-6484-X.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016 [cit. 2018-04-10]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opravené. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-303-7.

KLIMA, Edward S., Ursula BELLUGI a Robin BATTISON. *The signs of language*. Cambridge: Harvard University Press, c1979. ISBN 0-674-80796-0.

KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006. ISBN 80-866-2427-7.

KOMÁREK, Miroslav, Jan KOŘENSKÝ, Jan PETR a Jarmila VESELKOVÁ. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

KŘÍSTEK, Michal (2017): EXPRESIVUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012-2018 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM>

KUBIŠTOVÁ, Jitka. *Výzkum slovosledných tendencí v českém znakovém jazyce* [diplomová práce]. Praha: FF UK, 2013.

LIDDELL, Scott K. *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-01650-9.

MACUROVÁ, Alena. Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*. 2001, 11 (2), s. 69–75.

MACUROVÁ, Alena a Petra Bímová. Poznáváme český znakový jazyk II. (Slovesa a jejich typy). *Speciální pedagogika*. 2001, 11 (5), s. 285–296.

MACUROVÁ, Alena. Poznáváme český znakový jazyk IV. Vyjadřování času. *Speciální pedagogika*. 2003, 13 (2), s. 89–98.

MACUROVÁ, Alena. Slovní zásoba a terminologie českého znakového jazyka. *Speciální pedagogika*. 2008, 18 (2), s. 138–148.

MACUROVÁ, Alena a Petr VYSUČEK. Poznáváme český znakový jazyk. Klasifikátorové tvary ruky. *Speciální pedagogika*. 2005, 15 (4), s. 262–275.

METLAY, Donald S. a Ted SUPALLA. *Morpho-Syntactic Structure of Aspect and Number Inflections in ASL. Language, gesture and space*, San Diego State University, 2009, s. 255-284.

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce* [diplomová práce]. Praha: FF UK, 2007.

NÜBLER, Norbert (1), Petr BISKUP (2) a Susan KRESIN (3) (2017): VID. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/VID> (poslední přístup: 10. 6. 2018)

NÜBLER, Norbert (2017): TERMINATIVNOST. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/TERMINATIVNOST> (poslední přístup: 12. 6. 2018)

NÜBLER, Norbert (2017): ZPŮSOB SLOVESNÉHO DĚJE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: [https://www.czechency.org/slovník/ZPŮSOB SLOVESNÉHO DĚJE](https://www.czechency.org/slovník/ZPŮSOB_SLOVESNÉHO_DĚJE) (poslední přístup: 10. 6. 2018)

NOVÁKOVÁ, Radka. *Nepřímá pojmenování v českém znakovém jazyce* [diplomová práce]. Praha: FF UK, 2009.

NOVÁKOVÁ, Radka et al. *Multimediální cvičebnice pro předmět Český znakový jazyk* [DVD-ROM]. Praha: FF UK, ÚČJTK, 2011.

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Notace znakových jazyků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2944-5.

PANEVOVÁ, Jarmila a Petr SGALL. Slovesný vid v explicitním popisu jazyka. *Slovo a slovesnost*. 1972, 33 (4), s. 294-303.

PFAU, Roland.; Markus STEINBACH a Bencie WOLL. *Sign language: An international handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2012, s. 186-204. ISBN 31-102-0421-5.

POLDAUF, Ivan. Souhrnný pohled na vid v nové češtině. *Slovo a slovesnost*. 1964, 25 (1), s. 46-56.

POTMĚŠIL, Miloň. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka (A-N)*. Praha: Fortuna, 2002.

POTMĚŠIL, Miloň. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka (O-Ž)*. Praha: Fortuna, 2004.

RATHMANN, Christian Georg. *Event Structure in American Sign Language* [Dissertation]. Austin: The University of Texas, 2005.

REAGAN, Timothy. The times of our signs: aspect and aspectual markers. In *American sign language. Southern African Linguistics and Applied Language Studies*. 2007, 1, s. 17-26.

SCHWAGER, Waldemar a Ulrike ZESHAN. Word classes in sign languages. Criteria and classifications. *Studies in Language*. Jan 2008, 32 (3), s. 509 – 545.

Spreadthesign [online]. Sweden: European Sign Language Center, 2018 [cit. 2019-05-23]. Dostupné z: <https://www.spreadthesign.com>

STOKOE, William C. *The calculus of structure: a manual for college students of English*. Washington: Gallaudet College Washington, D.C., 1960.

SUTTON-SPENCE, Rachel a Bencie WOLL. *The linguistics of British Sign Language: an introduction*. New York: Cambridge University Press, 1999, s. 115-128. ISBN 05-216-3718-X.

ŠTÍCHA, František (1), Milada HIRSCHOVÁ (2), Susan KRESIN (3) (2017): SLOVESNÝ ČAS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy* –

Nový encyklopedický slovník češtiny. Dostupné z:
https://www.czechency.org/slovník/SLOVESNÝ_ČAS (poslední přístup: 10. 5. 2018)

TWILHAAR, Jan Nijen a Beppie van den BOGAERDE. *Concise lexicon for sign linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016. ISBN 978-90-272-1233-7.

VALLI, Clayton a Ceil LUCAS. *Linguistics of American Sign Language: an introduction*. 3rd ed. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 2000. ISBN 15-636-8097-1.

VENDLER, Zeno. Verbs and Times. *The Philosophical Revue*. 1957, 66, s. 143–160.

VESELÝ, Luboš. *Gramatické studie I.: příspěvky k české aspektologii*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 110 s. Qfwfq; sv. 12. ISBN 978-80-244-4280-8.

VESELÝ Luboš. Ke slovesnému vidu v češtině. *Naše řeč*. 2010, 93 (3), s. 113-124.

WILBUR, Ronnie Bring. *American sign language: linguistic and applied dimensions*. 2nd. ed. Boston: College-Hill Press, 1987. ISBN 0-316-94013-5.

ZAHUMENSKÁ, Jitka. *Adjektiva v českém znakovém jazyce?* [diplomová práce]. Praha: FF UK, 2009.

ZIKOVÁ, Markéta (2017): DISTRIBUCE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DISTRIBUCE> (poslední přístup: 10. 3. 2019)

11 Seznam příloh

Příloha č. 1 - Přehledová tabulka analýzy

Příloha č. 2 - Video se sekvencemi znaků s aspektovou modulací

Přílohy jsou umístěny v digitální příloze této práce.

12 Seznam obrázků

Obrázek 1: děje vyjádřené slovesy (Čechová, et al, 2011, s. 182).....	19
Obrázek 2: aspektuální modifikace (Johnston a Schembri, 2007, s. 152)	37
Obrázek 3: význam pomalé a rychlé reduplikace na durativních a punktuálních slovesech (Johnston a Schembri, 2007, s. 152)	37
Obrázek 4: příklad perfektivního aspektu v GSL (Woll, Steinbach a Pfau, 2012, s. 192).....	41
Obrázek 5: citátová forma znaku NEMOCNÝ (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 248).....	44
Obrázek 6: predispoziční aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 248)	44
Obrázek 7: susceptativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 255).....	45
Obrázek 8: kontinuální aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 257)	46
Obrázek 9: nepřetržitý aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 258)	47
Obrázek 10: frekventativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 258-259).....	47
Obrázek 11: intenzivní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 260).....	48
Obrázek 12: aproximativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 260)	49
Obrázek 13: resultativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 261).....	49
Obrázek 14: iterativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263)	50
Obrázek 15: protraktivní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263).....	50
Obrázek 16: susceptativní a frekventativní aspekt (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 263).....	51
Obrázek 17: rozdíly mezi aspektovými modulacemi (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 265).....	52
Obrázek 18: příklady jednotlivých druhů aspektu (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 267).....	53
Obrázek 19: citátová forma znaku TELL a vyjádření počátečního aspektu (Liddell, 2003, s. 38).....	55
Obrázek 20: perfektivní aspekt v NGT (Twilhaar, Bogaerde, 2016, s. 36)	58
Obrázek 21: kontinuální aspekt (Rathmann, 2005, str. 35)	62
Obrázek 22: iterativní aspekt (Rathmann, 2005, str. 37-38).....	64
Obrázek 23: habituální aspekt (Rathmann, 2005, str. 40-41)	66

Obrázek 24: aspekt držení (hold) (Rathmann, 2005, str. 42-43).....	68
Obrázek 25: příklady nedokončeného aspektu v ASL (Jones, 1978, s. 74-75 in Rathmann, 2005, s. 45-46).....	70
Obrázek 26: konativní aspekt (Rathmann, 2005, str. 44).....	71
Obrázek 27: morfém HOTOVO (FINISH) (Rathmann, 2005, str. 47).....	72
Obrázek 28: distribuční kvantifikace (Klima, Bellugi a Battison, 1979, s. 286).....	75
Obrázek 29: příklad znaků V49-50 PŘIJÍT	90
Obrázek 30: příklad znaku V57 SCHÁZET-SE (SETKÁNÍ)	91
Obrázek 31: příklad znaku V8 FOTOGRAFOVAT	91
Obrázek 32: podoba lexikálního markeru HOTOVO (Čulíková a Nedbalová, 2018)..	96
Obrázek 33: příklad přidání druhé ruky u znaku V31 ODEJÍT	97
Obrázek 34: příklad znaku V67 USNOUT	101
Obrázek 35: příklad znaku V41 POZOROVAT-DALEKOHLEDEM (DALEKOHLED).....	103
Obrázek 36: modulace znaku PÍT-ALKOHOL (ALKOHOL)	104
Obrázek 37: příklad znaku V77 ZABRAT (OBSADIT)	105
Obrázek 38: příklad znaku V73-74 VYHRÁT	107
Obrázek 39: příklad znaku V7 DRANCOVAT	107
Obrázek 40: příklad znaku ODEJÍT.....	109
Obrázek 41: horizontální kruhový pohyb u znaku V83 ZNAKOVAT.....	110
Obrázek 42: lexikální marker HOTOVO(a) (Čulíková a Nedbalová, 2018).....	112
Obrázek 43: lexikální marker HOTOVO(b) (Čulíková a Nedbalová, 2018).....	112
Obrázek 44: lexikální marker HOTOVO(d) (Čulíková a Nedbalová, 2018).....	113
Obrázek 45: podoba modulace znaku V68 USNOUT	113
Obrázek 46: příklad znaků V12 CHTÍT a V13 CHTÍT	115
Obrázek 47: příklad znaku V49-50 PŘIJÍT	116
Obrázek 48: modulace znaku V40 POTOM 2 (ODKLÁDAT)	118
Obrázek 49: příklad znaku V76 VYPRACOVAT-SE (KARIÉRA)	118
Obrázek 50: příklad znaku V72 VYBOUCHNOUT (VÝBUCH).....	119

13 Seznam tabulek

Tabulka 1: nejčastěji uváděné skupiny způsobu slovesného děje (Karlík, Nekula a Pleskalová, 2002, str. 568-569)	27
Tabulka 2: příklady časového aspektu v ASL na modulacích znaku STUDOVAT	54
Tabulka 3: kontinuální morfém	61
Tabulka 4: iterativní morfém	63
Tabulka 5: habituální morfém	65
Tabulka 6: morfém držení	67
Tabulka 7: konativní morfém	69
Tabulka 8: počet výskytů znaků s modulací v konkrétním zdroji	82
Tabulka 9: popis analyzovaného vzorku mluvčích	83
Tabulka 10: značky použité v přepisu znaků	85
Tabulka 11: komentáře k přehledové tabulce analýzy	87
Tabulka 12: přehled zastoupených slovních druhů	89
Tabulka 13: přehled jednotlivých forem pohybu manuální složky znaku	94
Tabulka 14: pozice adverbia ve výpovědi ve vztahu k aspektu	95
Tabulka 15: přehled počtu nalezených druhů aspektu	100

